İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞUNUN İNCELENMESİ

Zeynep Bengisu ÖZKELLE
201128102

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen ÖZÜAYDIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2023

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞUNUN İNCELENMESİ

Zeynep Bengisu ÖZKELLE
201128102
ORCID: 0000-0002-5442-3426

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen ÖZÜAYDIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez sürecim boyunca sabrı, anlayışı ve bilgisini, rehberliğini benden esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Doç.Dr. Bergen ÖZÜAYDIN'a,

Çalışmama katkı sağlayan, bilgi ve birikimleriyle bu süreçte doğru yöne bakmama destek olan sevgili hocam Prof. Dr. Hülya ŞİMGA'ya,

İnsan hakları perspektifi ile sosyal hizmet alanını birlikte düşünmeme ve bu anlamda kendimi geliştirmeme ve öğrenmeme katkı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ'ye,

Kadın çalışmaları alanında birlikte çalıştığım ve kadın sığınma evinde mücadeleyi birlikte sürdürdüğüm, bu alana sonsuz emek ve gönül veren, tüm kadınların ve insanların yapabilirlikleri için çaba gösteren adını saylamakla bitiremeyeceğim ekip arkadaşlarıma,

Hep yan yana yürüdüğüm, desteğini, güvenini daima hissettiren çok kıymetli meslektaşım, sevgili arkadaşım Selda KALENDER AYBAKAN'a,

Lisans dönemim ve çalışma yaşamımda desteğini ve arkadaşlığını hiçbir zaman esirgemeyen, tez dönemim süresince bakış açısıyla katkılarını sunan Yezdan Berk ADEMHAN'a,

Bu zorlu süreci yönetmeme ve her krizli durumu çözmeye çaba gösteren, desteğini asla esirgemeyen ve psikolojik olarak güçlü olmama katkı sağlayan çok değerli Batuhan, Nihat, Öykü ve Arthur AKALIN'a,

Eğitim hayatım boyunca her zaman yoluma ışık olan, kendimi gerçekleştirmeme olanak sağlayan, daima güvenleri ve sonsuz destekleriyle yanımda olan ablam Cansu ÖZKELLE BOL, annem Hava ÖZKELLE ve babam İlhan ÖZKELLE'ye sonsuz teşekkür ederim.

Zeynep Bengisu ÖZKELLE

Aralık,2023

ÖZET

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞUNUN İNCELENMESİ

Zeynep Bengisu Özkelle
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen Özüaydın
Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Sosyolojik, psikolojik etkileriyle çok boyutlu bir sorun olan yoksulluk, sadece ekonomik değil aynı zamanda insani ve toplumsaldır ve insan haklarıyla yakından ilişkilidir. Yoksulluktan ve yoksulluğun yarattığı insan hakları ihlallerinden en çok etkilenen gruplardan biri de kadınlardır.

Bu çalışmada kadınların yaşadığı yoksulluk insan hakları ve yapabilirlikler yaklaşımı bağlamında ele alınmış ve onların insan onuruna layık bir yaşam sürmelerinin önündeki en büyük engellerden biri olarak yoksulluğun nedenleri ve türleri incelenmiş, kadın yoksulluğu Türkiye özelinde tartışılarak önlenmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Kadın, Yoksulluk, İnsan Onuru

ABSTRACT

INVESTIGATION OF WOMEN'S POVERTY IN TURKEY IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS

Zeynep Bengisu Özkelle
Master's Thesis
Department of Human Rights
Human Rights Thesis Master's Program
Advisor: Assoc. Dr. Bergen Özüaydın
Maltepe University, Graduate Education Institute, 2023

Poverty, which is a multidimensional problem with its sociological and psychological effects, is not only economic but also humanitarian and social and is closely related to human rights. One of the groups most affected by poverty and violations of human rights caused by poverty is women.

In this study, poverty experienced by women is discussed in the context of human rightshuman rights and capabilities approach, the causes and types of poverty as one of the biggest obstacles to their living a life worthy of human dignity are examined, women's poverty is discussed in the specific context of Turkey and suggestions are presented for its prevention.

Keywords: Human Rights, Women, Poverty, Human Dignity

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x
KISALTMALAR xi
1. GİRİŞ. 1
1.1 Problem 1
1.2 Amaç 10
1.3 Önem 10
1.4 Tanımlar 11
2. İNSAN HAKLARI/ KADINLARIN İNSAN HAKLARI 13
2.1 Kavramsal Olarak İnsan Hakları 13
2.2 Kadınların İnsan Haklarının Tarihi 19
2.3 Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları 25
2.4 İnsan Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 33
2.4.1 Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet 33
2.4.2 Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik üzerindeki etkisi 35
3. BİR İNSAN HAKLARI İHLALİ OLARAK YOKSULLUK 42

3.1 Yoksulluğun Tanımı ve Nedenleri 43
3.1.1 Mutlak yoksulluk 45
3.1.2 Göreli yoksulluk 46
3.1.3 İnsani yoksulluk 47
3.1.4 İnsani gelişme endeksi ve bu endekse etki eden unsurlar 48
3.2 Kadının Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması 50
3.2.1 Enformel sektör 54
3.2.2 Görünmeyen emek 56
3.2.3 Gelir dağılımı eşitsizliği 59
3.3 Küreselleşmenin Kadın Yoksulluğuna Etkisi 62
3.4 Türkiye'de Kadın Yoksulluğunun Mevcut Durumu ve Yoksulluk Göstergeleri 66
3.5 Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Devletin Sorumlulukları 70
4. SONUÇ VE ÖNERİLER 80
KAYNAKLAR 84
ÖZGEÇMİŞ 105

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. İnsani Gelişmişlik Endeksi Açısından Asgari ve Azami Göstergeler 49

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hanedeki İşlerden Genellikle Sorumlu Olan Kişiler 38

Şekil 2. Cinsiyete Göre Bireylerin Eğitimini Yarıda Bırakma Nedenleri 38

Şekil 3.TÜİK'in 2019 Raporuna Göre Ücret Bakımından Kadın ve Erkek Arasındaki Farklılık (%) 61

Şekil 4.2008-2022 Yılı Arasında 25 ve Üzeri Erkek ve Kadınların En Az 1 Eğitim Düzeyini Tamamlama Oranları 68

Şekil 5.Eğitim Durumuna Göre Cinsiyetler Arasında İstihdam Değişkeni 69

Şekil 6.Yıllara Göre Özel Hastane Sayıları 74

Şekil 7.Yıllara Göre Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerin sayısı 74

Şekil 8. Kadınlara Yönelik Ayrımcılık, Taciz ve Mobbing Verileri 76

Şekil 9.Yıllara Göre Kadın Cinayetlerinin Sayısı 77

KISALTMALAR

AB **:** Avrupa Birliği

ABD **:** Amerika Birleşik Devletleri

ASAM : Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği

ASHB : Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

BM **:** Birleşmiş Milletler

CEDAW **:** Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme

GSMH **:** Gayri Safi Milli Hâsıla

GSNE : Gender Socail Norm Endeks

ILO **:** Uluslararası Çalışma Örgütü

İGE **:** İnsani Gelişmişlik Endeksi

KSGM **:** Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

KTCE : Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Raporu

Md **:** Madde

OECD **:** Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

TDK **:** Türk Dil Kurumu

TÜİK **:** Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP **:** Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UN WOMEN: Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Kurumu

SYDTF **:** Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

YY **:** Yüzyıl

WEF : Dünya Ekonomi Formu

1. GİRİŞ.

1.1 Problem

İnsani ve toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkan ve dünya ölçeğinde her geçen gün etkisini daha da arttıran yoksulluk, artık sadece ekonomik bir problem olmanın çok ötesindedir. Yoksulluk, insanların insan onuruna layık bir yaşam sürmelerinde ve kimi insan haklarına ulaşmalarında çok büyük bir engel teşkil etmektedir. Yoksulluğun tanımını yapmak tüm insani konular gibi son derece zor olmakla birlikte insan haklarının gerçekleşmesinde önemli bir engel olan yoksulluğun önüne geçilmek isteniyorsa, her şeyden önce onun sınırlarının doğru bir biçimde çizilmesi ve nedenlerinin açığa kavuşturulması gerekmektedir.

Yoksulluğun tanımlanması, ülkelerin gelişmişlik ve refah düzeyine, sosyal ve siyasal düzenlerine göre farklılık gösterebilir. Toplam nüfus içerisinde kimlerin yoksul olup olmadığını ortaya koymak için ülkelerarası ve ülke içerisinde dönemler arası karşılaştırmalar yapılabilir ve kimin yoksul olduğuna bu şekilde karar verilebilir. Bunun için ise yoksulluk; mutlak, öznel, göreli, insani, kırsal, kentsel, yoksunluk gibi çeşitli yaklaşımlarla incelenir(Avcı, 2003, s.125). Ancak bütün bu yaklaşımlar ele alınırken yoksulluğun insan onuru ve insan haklarıyla bağlantısı gözden kaçırılmaktadır. Oysa yoksulluk insanların, insan haklarına sahip olmalarının önünde açık bir engeldir. Yoksulluğun neden olduğu hak ihlallerini yaşayan gruplardan biri de kadınlardır.

Kadınlar erkeklerden farklı ve derin bir yoksullaşma süreci içerisindedir. Bu yoksullaşma da onların insan onurunun gerektirdiği gibi bir yaşam sürmelerine engel olmaktadır. Erkek yoksulluğundan daha fazla olan kadın yoksulluğu "*yoksulluğun kadınlaşması"* kavramıyla tanımlanmıştır(Şener, 2012). Kadınların eğitime ve iş gücüne katılımlarındaki yetersizlik, kamusal hizmetlere ve kaynaklara erişimde yaşadıkları sorunlar ve kadın emeğine değer verilmemesi kadın yoksulluğunun temelini oluşturmaktadır. Kadınlar, karar alım süreçlerine katılım noktasında da erkeklerden geri planda kalmaktadır ve mülkiyet, gelir, eğitim gibi konularda erkeklerle eşit haklara sahip değildir(Kardam, Yüksel, 2004, s.45-72). Neşe Şahin Taşğın'nın ifadesiyle

yoksulluk, insanın olanaklarını gerçekleştirmesini engelleyen, insan haklarını tehdit eden bir insan hakkı ihlalidir (Taşğın,2017).

1990'lı yıllara gelene kadar yalnızca tüketim harcamaları ve gelir bağlamında ele alınan yoksulluk, bu tarihten itibaren temel insan hakları bağlamında eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlere erişim ve kaynaklardan eşit şekilde yararlanma, karar alma süreçlerine katılım gibi unsurları da içine alarak değerlendirilir olmuştur. Bu yaklaşım "*Yapabilirlik Yaklaşımı*" ile ilişkilidir. Amartya Sen tarafından 1990'lı yıllarda geliştirilen bu yaklaşıma göre gelir, nominal olarak önemli değildir ancak iyi yaşam sürdürmeyi sağlayan bir araç olduğu sürece etkilidir. Sen'e göre; yoksulluğun önlenebilmesi, ortadan kaldırılabilmesi için insani gelişmenin sağlanması önemlidir. Gelirin iyi bir yaşam sürme karşısında sadece bir araç olduğunu ifade ederken; yoksulluğu ise gelir azlığı ve yetersizliği olarak değil kapasite yetersizliği olarak tanımlamıştır(Uçar, 2011, s.3-5). Böylece Sen, yoksulluğu yapabilirlikten yoksun olmak olarak tanımlamakla birlikte insana yaraşır bir yaşam standardına sahip olmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu anlayış insani yoksulluk kavramının ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Bu kavram ilk defa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Raporu ile literatüre girmiştir. İlgili kavram, geliri salt nicelik olarak ele almaz. Ayrıca gelir yoksulluğunu farklı ölçütler ile tartar. Buna göre insani yoksulluk, "insanca yaşama imkânlarına sahip olmama" durumudur (ILO, 2004).

Martha C. Nussbaum, Sen'in yapabilirlik yaklaşımıyla derinden ilgilenmiştir. Nussbaum yapabilirlik yaklaşımının temel ilkelerini paylaşırken aynı zamanda kendi yorumunu da sunmuştur. Nussbaum(1995), politika ve etik değerlendirmelere rehberlik edecek daha tanımlı yeteneklere olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Nussbaum'un yaklaşımı, toplumsal ilerlemeyi ve bireysel refahı değerlendirmek için pratik bir çerçeve sağlayarak Sen'in yaklaşımını tamamlamaktadır. Nussbaum'a göre; yapabilirlik ve yapabilirlikler arasında bir fark olduğu ifade edilir. Çünkü adalet ve temel hak ve özgürlüklere dair bir kuram olan yapabilirlikler yaklaşımı ona göre yalnızca insanla sınırlı kalmamalıdır. Hayvanlarında yapabilirlikleri bulunmaktadır. Bu anlamda yapabilirliklere daha geniş bir perspektiften bakarken insanların yaşamı söz konusu olduğunda sağlık, eğitim ve öteki yönlerinin eğilip bükülmeden tek bir ölçüye indirgenemez olduğunu ifade etmektedir(Nussbaum,2018). Nussbaum, Sen'den farklı olarak yapabilirliklerden

bahsederken insan onurunu hesaba katmaktadır. Bireyi bir amaç olarak ele alırken, her bir insana sunulan fırsatlar üzerine odaklanır. İnsanlara sunulan fırsatların kullanımının ise tercih ve özgürlükle ilgisi olduğunu ifade eder. Özellikle Nussbaum, insanın ayırımcılığa maruz kaldığı durumlarda yapabilirliklerini yerine getiremediğini ifade ederken bu noktaya odaklanmaktadır. Yoksulluk söz konusu olduğunda ise bu durumun hane halkının genel nüfusu ile değerlendirildiğini, ailede bireylerin tek tek ele alınmasının gerekliliğini, ev içi emek ve cinsiyete dayalı ayrım sorununun da görmezden gelindiğini belirtir. Bilinen odur ki kadınlar, cinsiyete dayalı olarak yaşadıkları pek çok dezavantajın ve hak ihlalinin yanı sıra eğitim, istihdam, hane gelirinin eşitsiz dağılımı konusunda erkeklere bağımlı, insani yoksulluk açısından da ilk sıralarda yer almaktadır ve her geçen gün biraz daha yoksullaşmaktadırlar. Bu ayırımcılık ve yok sayılma hali içerisinde Nussbaum Yapabilirlik Yaklaşımında, ulusal ve uluslararası sözleşmelerle benzerlik gösterecek nitelikte hükümetlere politikalar bağlamında sorumluluk üstlenmeleri gerektiği ve koşulları iyileştirmeleri konusunda çağrılarda bulunmaktadır(Nussbaum, 2018, s. s.35-162,). Amartya Sen'de özellikle yoksulluk söz konusu olduğunda kadınlar üzerindeki etkisini anlamaya çalışır. Bu anlamda ise yapabilirlik yaklaşımı odağı değiştirir ve yoksulluğu yalnızca gelir veya maddi mal varlığı açısından ölçmez, bireylerin yeteneklerini, yani değerli işlevsellik elde etme ve değer verdikleri hayatları sürdürme yeteneklerini de hesaba katar. *"The Idea of Justice"* adlı eserinde Sen(2008), yapabilirlik yaklaşımını ve bunun toplumsal cinsiyet adaleti de dâhil olmak üzere adalet açısından sonuçlarını ayrıntılı olarak ele almaktadır. Adaletin, bireylerin sahip olduğu maddi özgürlük ve yeteneklere göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Özetle, Sen, yapabilirlik yaklaşımıyla birey özgürlüğüne vurgu yapmaktadır ve beslenme, hastalıklarından korunabilme, eğitim, barınma, siyasal katılım gibi özgürlüklerin insan hakları içerisinde yer aldığını söyleyerek bireyin özgürlüğünün önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ise kadının yapabilirliklerini kadın hakları açısından değerlendirmekte ve kadın hakları açısından bakmaktadır(Akt., Kalaycıoğlu, 2003, s. 30-35). Geleneksel cinsiyetçi toplumlarda, kadının kapasitesinin dikkate alınmadığını, aşağı, değersiz göründüğünü, kadınların toplumsal koşullardan bağımsız olamadıklarını ve sosyal etkiler altında kadının değersizleştirildiğini ifade etmektedir(Sen, 2002, s.80-83). Bireyin özgürlüğünün yalnızca demokratik toplumlarda

var olacağını savunmaktadır. Ancak bu noktada Nussbaum bu özgürlüklere *Birleşik Yapabilirlikler* adını vermiştir. Birleşik yapabilirliklerle, kişisel niteliklerin birbirine bağlı olduğunu belirtirken aslında farklı olduğunu da ortaya koymak istemiştir. İnsanların kişisel yeteneklerini içsel yetenekler olarak ele almış ve bu içsel niteliklerin öğrenilmiş, toplumsal, ekonomik, ailevi ve siyasi çevreyle etkileşim halinde olduğunu yani doğuştan değil sonradan öğrenilen yapabilirlikler olduğunu belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak ise "Yapabilirlikler Yaratmak" isimli kitabında şu örneği vermiştir(2018): *"Birçok toplumda insanlar içsel olarak özgürce söz söyleyecek düzeyde eğitim almaktadır, ama konuşmaları yasaklanırsa kendilerini özgürce ifade etmeleri engellenmiş olur"*. Toplumsal anlamda içsel yapabilirlikler üretilmeden, birleşik yapabilirliklerinde ortaya konulması kavramsal olarak mümkün olmayacaktır. Kadınlar ve tüm insanlar içsel yeteneklerinin ortaya çıkması için gerekli ortama ihtiyaç duymaktadır. Çünkü bu uygun ortamında sağlandığı noktada kendilerini gerçekleştirebileceklerdir. Ancak yine de insanlar kendilerine sunulan yapabilirliklere yön verdiklerinde bu anlamlı hale gelecektir.

Nussbaum, insanın içsel yapabilirliklerinin ortaya çıkması ve insanın insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesi içinse Aristotelesçi bir anlayışla yani siyasal-normatif iyi bir hayat perspektifinden yaklaşarak On Temel Merkezi Yapabilirlikten söz eder. On Temel Merkezi Yapabilirliği ise şu şekilde sıralamaktadır;

1. Yaşam: İnsanın ömrünün sonuna kadar yaşayabilmesi, zamanından önce ya da hayatı yaşamaya değmeyecek kadar kısalmadan ölmemesi.

2. Beden Sağlığı: İnsanın sağlığının her açıdan yerinde olması, üreme sağlığı, yeterli şekilde beslenme, uygun bir konutta oturma örnek olarak verilebilir.

3. Bedensel bütünlük: İnsanın cinsel saldırı ve ev içi şiddet dahil her türlü saldırıya karşı kendini güvende hissetmesi; cinsel tatmin imkanına ve üreme konusunda seçim hakkına sahip olması.

4. Duyular, hayal gücü ve düşünce: İnsanın hayal kurabilmesi, düşünebilmesi, karar verebilmesi ve aklını kullanabilmesi ve bunları insana uygun bir şekilde yapabilmesi,

keyif aldığı deneyimler yaşayabilmesi ve kendine yararı yoksa acı çekmekten kaçınabilmesi.

5. Duygular: İnsanın genel olarak sevebilmesi, yas tutabilmesi, hasret, minnettarlık ve haklı öfke duyabilmesi.

6. Pratik Akıl: İnsanın iyi olanı kavrayabilmesi ve kendi hayatını konusunda eleştirel bir bakışa sahip olabilmesi.

7. Bağlanma: A) İnsanın başkalarıyla birlikte yaşayabilmesi, başka insanlara olan ilgisini belirtmesi ve göstermesi, çeşitli toplumsal ilişki biçimlerinde yer alabilmesi; başkasının içinde bulunduğu durumu anlayabilmesi. B) İnsanlara değer açısından herkesle eşit ve onurlu kişiler olarak davranılması.

8. Öteki Türler: İnsanların hayvanlarla, bitkilerle ve doğayla ilişki içerisinde ve onları gözeterek yaşayabilmesi.

9. Oyun: İnsanın gülüp oynayabilmesi, eğlendirici faaliyetlerde bulunabilmesi.

10. Kişinin çevresine yönelik denetimi: A) Siyasi: Siyasi katılım, ifade özgürlüğü ve dernekleşme hakkının korunması. B) Maddi: Herkesle eşit mülkiyet hakkına sahip olunması, herkesle eşit iş arama hakkına sahip olunması, yasal izin olmaksızın aranmama ve yakalanmama özgürlüğüne sahip olunması(Nussbaum,2018, s.49).

Yukarıda bahsedildiği üzere bireyi bir amaç olarak ele alan Nussbaum'un temel yapabilirlikleri sıraladığı liste yine insanların kendisini gerçekleştirebilmesi ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmeleri ile ilgilidir. Bu anlamda ise devletlerin amaçları doğrultusunda sorumlu oldukları dile getirilir. Bireye odaklanmanın önemli olduğunu ifade ederken, bir çok ülkede sosyal politikaların birey odaklı değil de aile odaklı olduğunu, bu nedenle bireylerden ziyade ailelerin desteklendiği bir yapının oluştuğunu belirtmiştir(Nussbaum,2018). Türkiye'de kadınlara yönelik üretilen ve uygulanan sosyal politikalarda bu şekilde benzerlik göstermektedir. Aile odaklı sistem sebebiyle kadınlar haklarına erişimleri noktasında bireysel değerlendirilmekten ziyade hane halkıyla değerlendirilmektedir. Yoksulluk söz konusu olduğunda ise hane halkının yoksulluğu ifade edilir ve tüm çalışmalar hane bazlı yürütülmektedir.

Martha C. Nussbaum'un Yapabilirlik Yaklaşımına benzer bir şekilde İoanna Kuçuradi de insan hakları düşüncesini oluştururken insanın bir olanaklar varlığı olduğu bilgisinden yola çıkmaktadır. Kuçuradi, insanın olanaklar varlığı olduğunu, bu olanakların ise insanın canlılar arasındaki özel yerini sağladığını, yani insanın "değerini" ve "onurunu" oluşturduğunu ifade etmektedir. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliği şüphesiz ki olanaklarıdır. İnsan hakları her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirmektedir. Kuçuradi, bu gereklerin ise insanın değerini koruma ve tanıma istemleri olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir. İnsanın değeri dediğimiz onun özelliklerinin bütünüdür ve insanı diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. İnsanın yapısal olanaklarını korumak, yani kişilerde insanın olanaklarını geliştirmek, insan olan herkesin ödevidir(2011, s.2-3). Takiyettin Mengüşoğlu da insanın olanaklar varlığı olduğunu, kendisini sürekli geliştirdiğini, değiştirdiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Nussbaum'un bakış açısına benzer olarak insanın yeteneklerinin ortaya çıkmasının, kendisini geliştirmesinin yalnızca kendisiyle ya da tek bir kişi ile ilgili olmadığını belirtmektedir. İnsanın önceden gelen, getirilen başarılarının da olduğunu bunun ise insanın fenomenleri ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 148).

Bir yapılabilirlikler ve olanaklar varlığı olan insanın, bu olanaklarını gerçekleştirebilmesi için bazı şartlar gereklidir. İşte insan hakları bu şartlardır. Bu şartlar gerçekleşmediğinde yani insanlar insan haklarına sahip olmadığında olanaklarını gerçekleştiremezler. Bu tez, yoksulluğun sadece ekonomik yetersizlik olmadığını, Kuçuradi ve Mengüşoğlu'nda olanaklar varlığı olarak karşımıza çıkan, Amartya Sen ve Martha C. Nussbaum'un yapılabilirlik yaklaşımı bağlamında ele alınan insanın haklarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu tartışmaktadır. Yoksulluğun özellikle de kadın yoksulluğunun sadece ekonomik bir problem olmadığının açığa çıkarılması tezin ana problemidir.

Kadınlar, bütün dünyada ve Türkiye'de olanaklar ve yapılabilirlikler açısından yoksuldur ve her geçen gün daha da yoksullaşmaktadır. Bu yoksullaşmanın başlıca nedenlerini ilk bakışta şöyle sıralayabiliriz: Toplumsal yaşama katılımda erkeklere kıyasla kendi haklarını ve olanaklarını kullanmak bakımından aynı imkânlardan aynı şekilde yararlanamamak, kadını erkeğe bağımlı hale getirerek güçsüzleştiren uygulamaların, yaklaşımların varlığı ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, aile

yapılanmasındaki değişiklikler, eğitim ve iş gücüne katımlımdaki eşitsizlikler, sosyal dışlanmadır. Yukarıda anlatılmakta olan yapabilirlik yaklaşımı ise farklı cinsiyetlerin toplum içinde stereotip olarak belirli bazı rolleri olduğu iddiasından ettiğine göre dünyada ve Türkiye'de toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların ve erkeklerin yaptığı işleri birbirinden ayırır. Özellikle bu ayırım geleneksel toplumlarda çok daha fazladır. Mevcut düzen toplumsal cinsiyet rollerinin etsiyle bir güç ilişkisiyle kurulduğu için bakım ve ev işleri konusunda kadına, ücretli gelir getiren ve sosyal hayata dahil edilecek şekilde erkeğe sorumluluklar vermektedir(Özmete, Yanardağ, 2016). Kadınlar düşük eğitim seviyesi ve istihdama katılım oranları sebebiyle erkeklere oranla fazla ücret getiren işlerde çalışamamaktadırlar. ILO'nun 2019 yılında yapmış olduğu araştırmada; erkeklerin profesyonel işlerde kadınlara oranla daha fazla yer bulduğu ve bu durumun aralarındaki ücret farkını arttırdığı, gelir dağılımında ise %10 ile %30 değişkenlik gösterdiği anlaşılmıştır(ILO, 2019). Kadınların dünya genelinde eşit iş, ücret ve değere erişemediği ilgili literatürlerin her birinde karşımıza çıkan somut bir gerçekliktir. Ancak Türkiye'de bu durum OECD ülkelerinin bir çoğundan ve Dünya genelinden yüksektir(UNDP,2020). Bu durum kadınların derin bir yoksulluk içerisinde yaşamalarına kaynaklık ederken; kendisini gerçekleştirmesi ve temel haklarından yararlanması, gelir getiren bir işte çalışması ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer almasına engel olur. Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 25. Maddede şu ifadelere yer verilmiştir: "*Herkesin gerek kendisi ve gerek ailesi için yiyecek, giyecek, sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes; işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir".* Açıktır ki toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlar için bu maddenin hayata geçirilmesini zorlaştırmakta ve kadınları geçim sıkıntısına ve işsizliğe sürükleyerek onların yoksullaşmalarına neden olmaktadır.

Dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan kadınların, insan haklarına sahip olmalarının önünde eşitsizlikçi uygulamaların olduğu ve yoksullukla yoksunluğun ise iç içe geçtiğini ikisinin birbirinden ayrı düşünülemeyeceği ortadadır. Bu nedenle de insan hakları ile insanın gereksinimleri arasındaki ilişkiyi iyi anlamak gerekir. Yoksulluk bir durumdur. Bu durum ise insanın olanaklarını gerçekleştirmelerini sürekli ya da zaman zaman engellemektedir(Çotuksöken, 2016, s. 20). İnsanın kendisini gerçekleştirme potansiyelini ve buna zemin hazırlanması için uygun olabilecek koşulları görmezden

gelemeyiz. Eşitliğe yönelik bir tehdit oluşturan yoksulluğu, bu nedenle etik bilgi ve insan hakları bilgisi ile ele almak gerekmektedir (Çotuksöken, 2018, s. 218). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer aldığı gibi *"Herkes; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka inançlarına bakılmaksızın eşit haklara sahiptir. İnsanlar ulusal ve toplumsal kökenleri, zenginlikleri, doğuş farklılıkları ya da herhangi başka bir ayrım gözetilmeksizin bu bildirgede belirtilen tüm haklardan ve özgürlüklerden yararlanabilirler"*(Md. 2). Ancak görünen o dur ki, kadınlar bugün hala daha eşit imkanlara sahip olarak kesintisiz istihdama erişim sağlayamamaktadırlar(TUİK,2020). Yoksulluk söz konusu olduğunda ekonomik ayırımcılık da birçok insan hakları ihlalleri ile değerlendirilmesi gerekilen ancak temelinde sosyal, kültürel ve ekonomik haklarla doğrudan ilişkili olan bir ayırımcılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan yola çıkıldığında yalnızca ekonomik haklarla ilgisi olduğu düşünülür fakat cinsiyete dayalı ekonomik ayırımcılığın söz konusu olduğu durumlarda, kişilerin beraberinde birçok durumdan olumsuz etkileneceği ve sosyal haklar bakımından da bir ihlalle maruz kalacağı ortadır.

Kadınların bir yandan çalışma yaşamının öncesinde yaşadıkları ayırımcı muameleler, karşılıksız emekleri, bir taraftan da istihdamın içerisine girerken yaşadıkları zorluklar, düşük ücret karşılığında çalışmaları cinsiyete dayalı ayırımcılıkla mücadele ettikleri konusundaki gerçeği bizlere net şekilde yansıtır (Kardam, Toksöz, 2004, s. 150-162). Oysaki bir toplumsal değer olan adalet herkes için gerekli olandır. Bugün cinsiyete dayalı ayırımcılık farklı insan hakları mekanizmaları tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin md. 14 hükmüne göre sözleşmeye taraf devletler, sözleşmede yer alan tüm hakların, diğer yerdeki ayırımcılıkların yanında, cinsiyet ayırımcılığına dayanmaksızın uygulanmasını taahhüt etmektedir. Benzer şekilde, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde de md. 2 hükmüne göre taraf devletler, hakların uygulanması bakımından cinsiyete dayalı bir ayırımcılık yapmamayı taahhüt etmektedir.

Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları, cinsiyet ayırımcılığından kaynaklı adaletsizlik ve eşitsizliklerle birlikte yoksullukla da mücadele etmeleri yukarıda bahsedildiği üzere tüm dünyanın sorunudur. Bütün ülkelerde işgücü piyasasında kazanılan para erkeklere oranla daha düşüktür. Bu ise kadının yoksullaşmasının ve

yoksulluğun yaygınlaşmasının önünde büyük bir risk demektir (Erdut, 2006, s.8-9). ILO'nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) 2017 yılında hazırlamış olduğu rapora göre; kadınlar, eşitsiz ayrımcı muameleler, kaynaklara erişimdeki yetersizlikler, düşük eğitim düzeyi, aile içi sorunlar, ücretsiz emek getiren işlerde çalışmaları gibi faktörler nedeniyle istihdamda erkeklerden geride kalmaktadırlar. 2022 yılında kadınların küresel sermaye içerisinde işgücüne katılım oranları %47 (World Bank, 2023) olarak belirlenmiş, erkeklere oranla kadınların işsiz kalma olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre kadınların ücretli işlerde çalışma oranının arttığı söylenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde hala daha kadınlar erkeklerin gerisinde kalmaktadır ve bu oran %13.6 olarak belirlenmiştir. Erkekler için bu oran ise %24.3'tür. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların üçte birinden fazlası aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu oran erkekler bakımından ise yaklaşık %17 civarındadır (ILO, 2023). Kadınların ve kız çocuklarının kaynaklara ve kamusal hizmetlere yeteri düzeyde ulaşamadıkları ortadadır. Gelir yetersizliği sebebiyle yoksul olan bir kişinin ise daha çok yoksullaşacağı da açıktır. Sonuç olarak gelir yetersizliğinin yanında, sağlıksız hayat şartları ve salgın hastalıklar, en temel eğitimden bile yoksun olmak, sürüp giden savaş ve şiddet, despotik yönetimler ve yolsuzluklar gibi daha birçok sorun bu ülkelerdeki yoksul insanların giderek yoksullaşmalarına ve insanın hakları ihlallerine sebebiyet vermektedir (Koray, 2010,s. 7-8).

Bu tezde kadınların yaşadığı yoksulluğun nedenleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluğa etkileri, yoksulluk karşısında devletin rol ve sorumlulukları insan hakları perspektifinden incelenecektir.

Tezde önce insan hakları perspektifinden yoksulluk ve kadının yaşadığı yoksulluğun temel sebepleri, İoanna Kuçuradi'nin insanın olanaklar varlığı tanımlamasından yola çıkarak incelenecek ve Amartya Sen ve Martha C. Nussbaum'un *Yapabilirlikler Yaklaşımı* ile bağlantılı noktalar ele alınacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, kavramsal olarak insan hakları ele alınacak, insan haklarının tarihi hakkında bilgi verilecek ve Kuçuradi'nin insanın değeri, onuru ve temel haklar konusundaki belirlemelerine yer verilecektir. Kadının insan haklarının tarihi ve

Türkiye'de kadının insan hakları incelenecektir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın-erkek üzerindeki etkisi açıklanacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde ise yoksulluğun tanımı, kadının yoksulluğu ve yoksulluğun kadınlaşması kavramına bakılacak, küreselleşmenin kadın yoksulluğu üzerindeki etkisi incelenecek ve devletin yoksullukla mücadelede üstlendiği sorumluluklara yer verilecektir.

1.2 Amaç

Bu araştırmanın temel amacı; Türkiye'de kadın yoksulluğunu, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yapabilirlikler yaklaşımı bağlamında değerlendirmektir. Bu amaçla, kadınların bir insan hakları ihlali olan yoksullukla mücadele etmelerinin temel nedenleri, yoksulluğun kadın üzerinden devam eden bir döngü haline gelmesinin sebepleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk döngüsü içerisinde kadının yaşamına nasıl etki ettiği ve devletin bu konu ile ilgili yaptığı önlemler incelenecektir. Elde edilen bilgiler ışığında Türkiye'de kadın yoksulluğu olgusu tartışılacaktır.

1.3 Önem

Yoksulluk sorunu aynı zamanda küresel bir sorundur. Tüm dünyanın ekonomik, sosyal, psikolojik bakımdan bu sorundan etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu çok boyutlu sorundan etkilenen grupların başında ise kadınlar gelmektedir. Küreselleşme ve kapitalizm yoksulluğu açıklamada makro düzeyde yer alan unsurlardandır. Mikro düzeydeki faktörler; toplumsal yapı, geleneksel kurallar, eşitsiz gelir dağılımı, işsizlik, eğitimsizlik, kadın-erkek eşitsizliği vb. şekilde sıralanabilir. Mikro düzeyde sayılan tüm bu unsurların tamamı küresel sorun olarak da görülmektedir (Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012, s. 78-79).

İnsan hakları, geçmişine, kimliğine veya sosyo-ekonomik durumuna bakılmaksızın tüm bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerdir. Yoksulluk ise bireylerin makul bir yaşam standardı için temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kaynaklardan yoksun olduğu ekonomik ve sosyal yoksunluk durumunu ifade etmektedir. Kadınların yoksulluğu genellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ayrımcılığın doğrudan bir sonucudur. Pek çok toplumda olduğu gibi Türkiye'de de kadınların eğitime, istihdama

ve ekonomik fırsatlara erişimi, köklü toplumsal normlar nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Kadınların yoksulluğunu insan hakları merceğinden inceleyerek, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın kadınların yoksulluktan kaçma ve haklarından tam olarak yararlanabilme becerisini nasıl engellediğine ışık tutmak önemlidir.

Öte yandan yoksulluk, insanları temel haklarından mahrum etmektedir. Yoksulluk yaşayan kadınlar cinsiyetlerinden dolayı ek zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Eğitime, sağlık hizmetlerine ve ekonomik kaynaklara erişim eksikliği kadınların yalnızca maddi refahlarını etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda insan onurunu yaraşır bir hayat sürmelerinin önünde engel oluyor. Bu çalışma, kadınların yoksulluğunun sebeplerini ortaya koymak ve yoksulluğun temel insan hakları bağlamında değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Kadının yoksulluğu, yapılan çalışmalar, kaynaklara erişimin önündeki engellerin kaldırılması, ilgili mevzuat ve kanunlarla birlikte önlenebilir bir noktaya taşınabilmelidir. Kadın yoksulluğunun önlenmesinde en büyük rol devletin olmakla birlikte sosyal politikaların üretilmesinin gerekliliği ve kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin aktif yaşama katılımları konusunda engelleyici olduğu bilincine ulaşmak gerekmektedir. Bu sorunları ortaya koyabilmek adına detaylı bir çalışmaya ve veri toplamaya ihtiyaç vardır. Bu araştırma, insan hakları bağlamında Türkiye'de kadın yoksulluğunu ilgili literatürlerle ele alarak var olan durumu ortaya koyacaktır.

1.4 Tanımlar

İnsan Hakları: Tüm insanların insan olmalarından dolayı doğuştan sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerdir. Bu haklar evrensel, devredilemez ve bölünemezdir ve geçmişi, kimliği veya konumu ne olursa olsun her insan için geçerlidir (Turhan, 2013).Yani insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır ve insan onurunu korumanın ön koşullarıdır(Kuçuradi, 2011).

Yoksulluk: Yoksulluk, maddi kaynakların, fırsatların ve makul bir yaşam standardı için gerekli olan temel mal ve hizmetlere erişim eksikliği ile karakterize edilen karmaşık ve çok yönlü bir durumdur (Ersungur ve Topcuoğlu, 2014).

İnsan Onuru: İnsan onuru, her insanın, sırf insan olmasından dolayı, doğuştan sahip olduğu değeri ifade eder (Kuçuradi, 2011).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Kadınların ve erkeklerin eşit oranda politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki insan haklarının tanınması ve kullanılması anlamına gelmektedir(Bitmez, 2019).

2. İNSAN HAKLARI/ KADINLARIN İNSAN HAKLARI

2.1 Kavramsal Olarak İnsan Hakları

İnsan hakları kavramının iki temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlar "insan" ve "hak" kavramlarıdır. Bu unsurlardan ilki insandır. İnsan, hakkın öznesidir. Yani hakkı kullanacak olandır. Hak ise insan tarafından kullanılacak olandır(Mourgeon, 1990, s. 6). Ancak insan, haklarını tek başına kullanmaz. Çünkü insan bir sosyal doku içinde, diğerleri ile ekonomik, siyasal ve toplumsal bazı etkileşimlere girerken yaşar (Savcı, 1980, s. 3; Altuntaş, 2002, s. 20). Yani ikinci unsur olan hak, bireylerin kendilerine siyasal toplumun içinde kullanmalarına cevap verdiği yetkiler ve değerlerdir. Bu noktada bazı haklar bireysel, bazıları ise sosyal haklardır. Bireyin dilediği gibi davranamayıp yetkilendirildiği konularda serbestiyet kazanmasının nedeni toplumsal ilişkilerin düzen ve tertibi gerekli kılmasıdır. İoanna Kuçuradi hakların yalnızca kişisel çıkarlardan ziyade etik ilkelere dayandırılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Kuçuradi'nin yaklaşımı, hakların çıkarlara değil, etik yükümlülüklere ve bireylerin doğuştan gelen onur ve değerlerinin tanınmasına dayandığı fikrinin altını çizmektedir. Kuçuradi'ye (2011, s.1-10) göre hak "her birine borçlu olunanı vermek" şeklindedir. Ancak insan hakkı yalnızca muamele görmeye ilişkin taleplerle sınırlı olmayıp hem muamele görme ilkeleri hem de muamele etme ilkeleri olarak değerlendirilmektedir.

Aslında "İnsan Hakları" terimi, yeni bir terimdir ve II. Dünya Savaşından sonra ve 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM)'in kabulü ile günlük tartışmalara girmiştir. Bu tabir, "doğal haklar" ve "insani haklar" yerine geçmiş ve kullanılmıştır. İnsan hakları, tüm bireylerin temel özgürlüklerden ve korumalardan yararlanmasını sağlamak için yasalar, anlaşmalar ve uluslararası anlaşmalar tarafından tanınan ve korunan haklardır (Eckersley, 1995). Bahsedilen doğrultuda insan hakları kavramının ortaya çıkışında ve uluslararası hukukun bir parçası haline gelişinde İkinci Dünya Savaşı yıllarının önemli olduğu görülmektedir. Kurulduğu 1945 yılından itibaren Birleşmiş Milletler, insan haklarının ve temel özgürlük ve uluslararası barış ve güvenliğin tam anlamıyla sağlanmasını hedeflemiştir (Altınkök, 2016). 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden sonra ise küresel ölçekte, bireylerin doğmak ile elde ettikleri kazanımlarının devamlılığının sağlanması adına, yarım asrı aşkın bir süredir küresel

dünyanın önemli bir konusunu oluşturmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, giriş niteliğinde olan ve bir bütün olarak bildirgenin tonunu belirleyen giriş bölümüyle başlar. Önsözde, deklarasyonun ardındaki temel ilkeler ve motivasyonlar özetlenmiş; insan onurunun, eşitliğin ve herkes için adaletin önemi vurgulanmıştır. İnsanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan gelen onurunun ve eşit ve devredilemez haklarının tanınmasının, dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temeli olması nedeniyle; İnsan haklarının göz ardı edilmesi ve hor görülmesi, insanlığın vicdanını rencide eden barbarca eylemlere yol açtığından, insanların ifade ve inanç özgürlüğüne sahip olacağı, korku ve yoksulluktan kurtulacağı bir dünyanın kurulması en yüksek özlem olarak ilan edilmiştir. Böylece insan haklarının soyut ve nesnel olmadığı ve uluslararası alanda da uygulanabilir olduğu kabul edilmiştir (Atatanır ve Karataş, 2019).

Her ne kadar daha önce de insan haklarından söz edilmiş olsa da insan hakları terimi bugünkü modern anlamına, yirminci yüzyıl düşüncelerinin ve hareketlerinin sonucunda kavuşmuştur. Modern insan hakları düşüncesinin felsefi arka planı, 17. Yüzyıl aydınlanma düşüncesine ve akla duyulan sonsuz güvene dayanmaktadır. John Locke, modern insan haklarının kurucusu olarak kabul edilir. Locke, her bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkına sahip olduğuna inanmaktadır. Locke'un haklar kavramı, bireylerin bu hakları korumak için yasalarla yönetilen toplumlar oluşturmayı kabul ettiği bir toplumsal sözleşme fikriyle yakından bağlantılıdır (Gardner, 1993). Kuçuradi(1998a, s. 21-22) insan haklarını gerekçelendirirken, yani insanın neden belirli haklara sahip olduğu sorusuna cevap ararken, insanı tek bir niteliğe, insan değerine indirgeyen bir bakış açısı benimsemez. Onun bakış açısı, insanı bir bütün olarak ele alan felsefi antropolojinin ontolojik temeline dayanmaktadır. İoanna Kuçuradi'nin belirlemelerine baktığımızda uluslararası metinlerde Latince "*dignitas*" kelimesinden gelen ve İngilizce karşılığı *"dignity"* olan insanlık onuru kavramının, bugün bizler için "insanın değerinin" farkındalığına işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle insan hakları kavramını anlamak ve bugün yaşanan hak ihlallerini önlemek için insan onurunun farkında olmak son derece önemlidir. Kuçuradi'ye (2007, s. 72) göre insan onuru, bir kişinin nesnel değerinin öznel karşılığıdır ve insan onurunu korumak için insanın değerini bilmek gerekir. Bu anlamda insan varlığının değerinin bilinci anlamına gelen insan onuru kavramı insan varlığının gerçekleşmesi için bir ön koşuldur. Bu anlamda insan hakları, insanın değerinden kaynaklanır. Meşruiyetini her insanın

kendine özgü değerinden alır. İnsan değerli bir varlık olmasından dolayı insan onuruna ve insan onurunun korunup geliştirilmesi için de haklara sahiptir. Tüm bireylerin doğuştan gelen onurunu ifade etmenin ve korumanın bir yolu olarak hizmet eder (Kuçuradi, 2009).İnsan gibi davranmak ve insan kalmak için insan onurunun ne anlama geldiğinin anlaşılması, insan haklarının korunması açısından elzemdir. Bu nedenle insan onurunu bilmeden insan haklarını tanımaya ve korumaya başlamak neredeyse imkânsızdır. Onur bir çoğunluğun bize verdiği ya da aldığı şeydir. Yani insan onuru bizim yaptıklarımız ile ilişkilidir. Yukarıda bahsedildiği üzere insan hakları kavramı, yalnızca bireylerin fiziksel refahını değil aynı zamanda özerkliğini, eylemliliğini ve değerli bir yaşam sürdürme potansiyelini de kapsadığını vurgulamaktadır.

İnsan hakları ile ilgili evrensel nitelikte etik bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesinde *"Bütün insanlar özgür; onur ve hakları yönünden eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşçe davranmalıdırlar"* denmektedir. Bu madde doğrudan insan onuru kavramına ışık tutmaktadır. Bu maddeye bakıldığında onur ve haklar yönünden eşit doğarlar ifadesi ile tüm insanların özgür olarak doğduğunun ve aynı insan onuruna sahip olduğunun kabul edildiğini görürüz. Unutulmamalıdır ki insan haklarının temelinde insan olmak açısından "aynılık" vardır. Haklar açısından eşit, insan kimliği açısından da tüm insanların aynı olması bir sonuç yaratmaktadır. O da kardeşlik ruhuyla hareket etmek demektir. Dolayısıyla insan kimliği ve yapıları onur eşitliği üzerine kuruludur (Suvari, 2022, s. 3).Birinci maddenin dile getirilişinde Kuçuradi, insanın yapısına özgü iki özellikle biri- düşünsel ("akıl") biri de etik ("vicdan") olan iki özellikle– temellendirmeye çalışmaktadır. İnsanın kendi olanaklarını gerçekleştirebilmesi için insanca muamele görmeleri gerekmektedir. İnsan ancak bu şekilde kendi değerini koruyabilir ve olumsuz bir muameleye maruz kaldığında ise kendi türünün değeri küçülür. Buradan yola çıkarak ise insan haklarının aynı zamanda eylem ilkeleri olarak karşımıza çıktığını görürüz(Kuçuradi,2011, s. 57). Çünkü insanların görmesi ve göstermesi gereken muameleyi dile getirir.

Kuçuradi'nin hak anlayışı, Platon'un özel bir adalet tanımından doğar. Bu tanımda Platon, "adaleti", "herkese hak ettiğini vermek" olarak ifade eder. Adaleti bu tanımdaki haliyle kabul ettiğimizde ise "haklar", İoanna Kuçuradi'nin ifadesiyle "birine borçlu

olunan bir şey" haline gelir. Ve insan hakları da bir insanın bir diğer insana borçlu olduğu şeye, ona mutlaka verilmesi gereken şeye dönüşür (Kuçaradi, 1994, s. 28).Kuçuradi (1998b, s. 14) bu hak tanımından yola çıkarak hakları iki gruba ayırmaktadır. İlki kişi hakları, ikincisi ise grup haklarıdır. Özelliklerine göre kişi haklarını ise iki grupta ele alır. Birinci grup kişi hakları, temel bireysel haklar ve bireysel dokunulmazlıklar, ikinci grup kişi hakları ise vatandaşlık haklarıdır. Kuçuradi'ye göre kişi hakları insanı insan yapan, onu değerli kılan ve insanın yalnızca insan olmasından kaynaklı elde ettiği belirli temel hak ve özgürlüklerdir. Kuçuradi, temel hakları korunma yollarına göre de iki kategoride ele alır. Korunma yollarına göre birinci hak kategorisindeki haklar doğrudan insan potansiyelinin gerçekleştirilmesiyle ilgili haklardır. Bunlar, insanların belirli insana özgü faaliyetleri gerçekleştirirken engellenmemesine yönelik taleplerdir. Başka bir deyişle, türe özgü insan faaliyetlerinin (örneğin sanat eseri yaratmak, bilgi ifşa etmek vb.) engellenmemesi talepleridir. Bunlar, insanların insani potansiyellerinin tamamına erişmeleri için muhataplarından talep edebilecekleri muamelenin biçimini şekillendirir. Bu haklar, bireyler arasındaki problemler açısından, hayatidir, zira bu haklara saygı duyulmaması durumunda bir ihlal ortaya çıkar ve bu ihlal hakkın öznesinin kişilik değerlerine, insan onuruna ve nihayetinde hakkına bir tecavüz niteliğindedir. Bu hakların genel olarak korunması, yasal güvenceleri ile yani yasal olarak geçerli belgelerde yer almaları ile mümkündür. Bu haklar sadece bir defada korunuyorsa bu, bu hakkı ihlal etmeye yetkili tüzel kişilerin müdahalesi, yani hakkı ihlal edenlerin cezalandırılması ile mümkün olur (Kuçuradi, 1998b, s. 14).

Temel insan haklarının ikinci grubunu oluşturan haklar da birinci gruptaki haklar gibi bireyin insan onurundan türetilmektedir. Fakat bu haklar sağlık, eğitim, çalışma gibi insanların insani potansiyellerini geliştirebilecekleri koşullarla ilgili haklardır. Bu hakları korumak için devletlerin bazı yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu haklar, devletin bireylere tanıdığı sosyal, ekonomik ve siyasi haklardır ve çeşitli kamu makamları ve organları tarafından korunan haklardır (Kuçuradi, 1998b, s. 16).Temel kişi hakların ikinci kategorisine giren hakların korunma derecesi devletin bireylere tanıdığı hakların sınırlarının ülke içinde nasıl çizildiği ile yakından ilgilidir. Bu hakların korunması için söz konusu sınırların yani yurttaşlık haklarının hem insan onuruna yaraşır bir biçimde hem de tüm yurttaşların haklarını eşit derecede koruyacak

şekilde çizilmesi gerekmektedir. Nasıl ki doğrudan korunan temel kişi haklarının yasal güvence altına alınmasıyla özgürlükler sağlanıyorsa, dolaylı olarak korunan temel kişi hakları da belirli bir ülkedeki ilgili yurttaşların haklarının eşit ve insan onuruna yaraşır bir derecede korunmasıyla da özgürlükler korunmuş olacaktır (Kuçuradi 1998b, s. 17).

İnsan haklarının temelinde eşitliğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu eşitlik insanlar arasında hiçbir nitelik bakımından -din, dil, ırk, ulus, siyasi düşünce, etnik köken ve cinsiyet ayrımı gibi- yasalar önünde ayrım yapılamayacağını öne çıkarır. Yani insan hakları söz konusu olduğunda, Evrensel Bildirge'nin birinci maddesinde de belirtildiği gibi, yeryüzünde nefes alıp veren herkes onur ve haklar açısından eşit ve özgürdür. Ancak bu özgürlük sınırsız değildir. Sınırı başkalarının haklarıdır. Dolayısıyla özgürlük ancak sorumlulukla birlikte taşındığında anlam ifade etmektedir. O halde, Devlet, bu dengeyi korumakla mükellef bir örgütlenmedir. Bunu sağlamak için geliştirilen devlet formu hukuk devleti iken insan haklarını ön plana çıkarmayan bir devletten hukuk devleti olarak bahsetmek mümkün olmayacaktır (Giritli ve Güngör, 2002, s. 9-13). Herkes için yasa (hukuk) önünde eşitlik ve ayırımcılık görmeme, hem uluslararası kuruluşların kurucu "anayasal" belgelerinin, hem de devletlerin kabul ettikleri başlıca insan hakları belgelerinin güvenceye aldığı evrensel bir insan hakkıdır (Gülmez, 2009, s. 4).

Tarih yazarı ve çağdaş bir düşünür olan Lynn Hunt (2016, s. 19) "*Inventing Human Rights"* adlı kitabında, insan haklarının üç özelliğinden söz eder ve bu özelliklerin iç içe olmasını vurgular: haklar; doğal, eşit ve evrensel olmalıdır. İnsan haklarının "doğal" olduğu düşüncesi, onların doğuştan gelen ve devredilemez doğasının altını çizmektedir. Bu noktada kadınlar ve yoksulluk bağlamında ise kadınların doğal haklarını tanımak, onların haklarının kültürel normlara veya toplumsal yapılara bağlı olmadığını kabul etmek anlamını çıkartmak gerekir. Bu perspektif, kadınların haklarını ve fırsatlarını marjinalleştirebilecek geleneksel cinsiyet rollerine ve toplumsal beklentilere meydan okumaktadır. Hunt'ın eserinde "eşit" haklara yapılan vurgu, insan haklarının evrensel olarak ve ayrım yapılmaksızın geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Bu, özellikle tarihsel olarak sistemik cinsiyete dayalı eşitsizliklerle karşı karşıya kalan kadınlar bağlamında geçerlidir. Kadınlar ve yoksulluk söz konusu olduğunda eşit hakların tanınması, yoksulluğun kadınlar üzerindeki orantısız etkisini ele almayı ve onların kaynaklara,

eğitime, sağlık hizmetlerine ve ekonomik fırsatlara eşit erişime sahip olmalarını sağlamayı gerektirir. Çünkü "Evrensel" haklar kavramı, insan haklarının, geçmişine veya konumuna bakılmaksızın tüm insanlar için geçerli olduğunu ileri sürer. Bu düşünce, dünya çapında kadınları ekonomik, sosyal ve politik olarak güçlendiren politikaların savunulmasını da içerir. Bu özellikleri insan hakları, kadın ve yoksulluk bağlamında ele alan Lynn Hunt'ın çalışması, bizi insan haklarını toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ve yoksullukla mücadelede önemli bir çerçeve olarak görmeye teşvik etmektedir.

İnsan haklarına ister insanca yaşamaları için insanlara borçlu olunan şeyler, ister insan onurunu her tek insanda korumak için sağlanması gerekenler diyelim, açıktır ki insanın devrolunamaz, yükümlülükten bağımsız olmadığı, tüm insanları etkileyen ve ilgilendiren bir fikir olduğu ortadadır(Dalacoura, 1998, s. 6). Bireye haklarını bahşetmek bakımından ondan ilave bazı külfetlere katlanmasını istemek söz konusu olamaz. Tüm insanlar ve kadınlar da sırf insan oldukları için bu haklara sahiptirler. Yani insan nasıl veya ne şekilde doğarsa doğsun bu haklara sahiptir; bunun için toplumdan, devletten veya başkaca bir siyasi otoriteden onay alınması söz konusu değildir. İnsan hakları, etik açıdan, yalnızca yasalarda verilen yetkilerden farklı ve onlara üstün bir durumdadır. Çünkü haklar aynı zamanda etik davranış ilkeleridir ve hukuktan bağımsız olarak her insan bir diğer insanın haklarını korumakla yükümlüdür. Yine de hukukun koruması altında oldukça anlam ve pratik kazanır. Örneğin bir kadının eşi tarafından şiddet görmesi, eşinin ona davranışıyla ilişkilidir yani burada öncelikli sorun bir insanın bir başka insana davranışıdır. Kuçuradi, olumsuz bir muameleye maruz kaldığında insanın değerinin küçüldüğünü ifade etmektedir. Ancak bu noktada maruz kalanın değil, muameleyi yapanın insan onurunun ve değerinin alçaldığını belirtir(Kuçuradi,2011).Ancak bu davranışı cezalandırmak ya da bu davranışa karşı koruyucu önlemler almak elbette ki hukukun görevidir. Bunun sağlanabilmesi için de insan hakları hukukun öncülleri olmalıdır. Kuçuradi, insan hakları ile hukuk arasındaki temel ilişkiye dikkat çekmektedir. İnsan haklarının yasal çerçevelerden önce geldiğini ve onları şekillendirdiğini, yasaların üzerine inşa edildiği ahlaki ve felsefi temel olarak hizmet ettiğini savunmaktadır. Esas itibarıyla insan hakları, yasaların oluşturulmasına ve yorumlanmasına rehberlik eden etik temeli sağlar. Kuçuradi'ye göre insan hakları yalnızca hukuki yapılar tabi ki değildir; her bireyin doğuştan gelen değerini ve onurunu

tanıyan temel ahlaki ilkelere dayanırlar. Hukuk sistemleri, bu ahlaki değerleri toplumsal davranışı ve etkileşimleri yöneten uygulanabilir kurallara ve düzenlemelere dönüştürmeyi amaçlamaktadır(Kuçuradi, 2011). Kuçuradi, güçlü bir ahlaki temel olmadan yasaların etkisiz olduğunu savunmaktadır. Kanunlar yaptırım mekanizmaları sağlayabilirken, meşruiyetlerini ve yetkilerini insan hakları etik ilkelerinden alırlar. İnsan hakları ilkelerini ihlal eden yasalar doğası gereği adaletsizdir ve ahlaki inandırıcılığı yoktur (Kuçuradi,2009).Kuçuradi'nin bakış açısı özünde insan haklarının hukuk sistemlerinin gelişimine ve yorumlanmasına rehberlik eden etik pusulayı sağladığını vurgulamaktadır. Kanunlar, kültürler ve toplumlar arasında değişiklik göstersedeinsan haklarının temelinde yatan ilkeler, yasal çerçevelerin adalet ve ahlakının değerlendirilmesinde evrensel bir standart görevi görür. Toplumlar, insan haklarının hukuktan üstün olduğunu kabul ederek, tüm bireylerin onurunu ve refahını koruyan adil ve eşitlikçi hukuk sistemleri yaratmaya çalışabilir.

Bu açıdan, insan hakkı ancak devletin korumasında ve gözetiminde kullanabileceğinden, otorite hakların korunması açısından hayati bir konumdadır. O sebeple devletin bireyi önce kendisinden sonra diğerlerinden koruma erdemine sahip olmalıdır.

2.2 Kadınların İnsan Haklarının Tarihi

Kadınlar yaşamları boyunca mücadele ettikleri ayırımcılıklarla eşitlik taleplerinde bulunmuşlar ve insan haklarının öznesi olan "insan" olduklarını savunmuşlardır. Yukarıda insan hakları kavramlarında bahsedildiği üzere insan hakları hukukun belirleyicileridir. Ancak kadınlar, insan haklarına birçok ulusal ve uluslararası yasalar olmasına rağmen ne yazık ki ayrımcı muamelelerden kaynaklı erişmekte güçlük yaşamaktadırlar. Anayasa'nın 10. Maddesine göre: "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*" (Md.10). Bu sebeple kadının insan hakları tarihine bakmadan önce ayırımcılıktan bahsetmek gerekir. Ayırımcılık, yaşamımızın her yerinde karşılaştığımız, maruz kaldığımız ya da uygulayıcısı olduğumuz, farkında olmadan sürdürdüğümüz, çeşitli şekillerde karşılaştığımız bir durumdur. En önemli insan hakları sorunlarından biridir. Din, dil, ırk, cinsiyet, ten rengi, etnik köken veya hangi mezhebe

ait olurlarsa olsunlar tüm insanlar, insan olmak bakımından eşittirler. Ayırımcılığın kamusal bir sorun olamamasının sebeplerinden birisi, toplumda böyle bir ayrımcılığın olmadığının düşünülmesidir. Tüm grupların eşit bir şekilde toplumsal ve siyasal süreçlere katılabiliyor olması gerekmektedir (Çayır ve Ceyhan, 2012, s.18-21).Ayırımcılık yasağı ise uluslararası insan hakları hukuku standartları çerçevesinde kapsamlı olarak tanımlanmaktadır. İnsan haklarını korumanın ise temel ilkelerinden biridir. Ayrımcılığa maruz kalanlar, haklarına erişim konusunda güçlük yaşamaktadırlar. Bunun yine en temel sebeplerinden biri ayrımcılığın uluslararası standartlara erişememiş olmasıdır (Gül ve Karan, 2011, s.5-33).

Feodal dönemde, kadının toplumsal cinsiyet eşitliği şöyle dursun, kadının erkeklerle eşit bir "cins" olup olmadığı ya da "insan" olup olmadığı konusunda, Batı Avrupa'da birtakım tartışmalar yaşanmış ve bu tartışmanın temeli ise o dönemde kadınların rasyonel birer canlı olmadıklarına dönük ön yargılardan olmuştur. 16. yüzyılda "kadın insan mıdır?" tartışmasının yapılmış olması dahi insan hakları kavramı çerçevesinde kadın hakları kavramının ihtiyacını göz önüne sermektedir. Yerleşik inanışa göre erkek medeniyet ve kültürün yaratıcısı ve ürünü, kadın ise doğanın bir ürünü olarak kabul edilirdi. Bu sebeple çok uzun bir süre kadınlar insan haklarından eşit şekilde yararlanamamışlar ve bu kapsamda gerçekleştirilen tanımlar ise kadınların ikinci plana atıldığını vurgulamak için yapılmıştır. Çünkü bildiğimiz tarih boyunca kadınlar, hiçbir zaman dünyayı erkeklerle eşit bir şekilde paylaşmamıştır. Bu eşitsizlik, yoğunluk ve biçim olarak toplumdan topluma, dönemden döneme farklılık gösterse de geçmişten günümüze pek değişmemiştir (Berktay, 2004, s. 2-3).

Sanayi devrimi, kadınların hak arayışlarının devam ettiği, insan haklarını yeniden sorguladıkları bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte iş gücüne daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Ancak kadınların kötü çalışma koşulları içerisinde çalışmaları, düşük ücret, uzun çalışma saatleri seslerini duyurmak için farklı bir mücadele başlatmalarına sebebiyet vermiştir. Ve 8 Mart 1857'de New York'ta fabrikada başlattıkları bu mücadelede ise yangında hayatında kaybeden kadınların maruz kaldıkları zulüm tüm Dünya tarafından duyulmuş ve ilgili literatürlerden anlaşıldığı üzere Batılı ülkeler bu sebeple harekete geçmişlerdir. BM

tarafından 1977 yılında tüm dünyada 8 Mart'ı "Dünya Emekçi Kadınlar Günü" olarak kutlamaya karar verilmiştir (Kaplan, 1985).

Kadınların insan haklarının tarihsel sürecine baktığımızda iki temel yaklaşımın ele alındığı görülmektedir. Bunlardan ilki evrenselci yaklaşım, diğeri ise kültürcü yaklaşım olarak açıklanmıştır. Evrenselci yaklaşım, insan haklarının evrensel olduğu bilinciyle birlikte tüm insanlar için aynı hakları içerdiğini belirtir. Kadınların Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde yer alan maddelerden eşit şekilde yararlanacağı ifade edilmiştir. Kültürcü yaklaşımda ise, kadınlara yapılan ayrımcı muamelelerin toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebileceğini, yani toplumların geçerli olan bir insan hakları anlayışı olabileceğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımda benimsenen düşünce zaten insan hakları düşüncesinden tamamen uzaktır(Berktay, 2004, s.363-364). Serap Suğur, ise kadınlar söz konusu olduğunda yaşadıkları problemlerin kadına özgü sorunlar olacağını, bu sebeple evrensel yaklaşımdan ayrı olarak feminist bir yaklaşımla kadınlara özgü sorunların ele alınması gerektiğini ifade etmektedir(Suğur, 2009).

Zamanla kadınlar, statülerinin "doğal" değil, "sosyal" olarak tanımlandığı bir cinsiyet farklılığının farkına varmış ve "Kadın da insandır" demeye başlamışlardır. Bu durum, genel insan haklarına ilişkin hükümlerin, özgüllükleri dikkate alınarak kadın haklarıyla desteklenmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Kaypak, 2015:3). Avrupa'da, 17. yüzyıldan itibaren insan hakları adına hareketler başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllardaki yazarlar ve aydınlar, doğal ve devredilemez haklar ve insan hakları hakkında düşüncelerini, sık sık insanlar arasına yayınlamaya başlamışlardır. Ve Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Voltaire (1694-1778) ve Montesquieu (1689-1755) gibi düşünürlerin fikirleri, İngiltere'deki yönetim ile ulus arasında uzun süreli bir hâkimiyet mücadelesine sebep olmuştur ve en sonunda, 1689 yılında İngiliz Haklar Bildirgesinde ve devamında 1776 yılında Amerika Birleşik Devletlerin Bağımsızlık Bildirgesinde düzenlenmiştir (Taflıoğlu, 2013).

1789 Fransız Devrimiyle benimsenen insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu görüşü ve "Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirgesinin" ilan edilmesinin ardından batıda, kadınlara eşit hak tanınması düşüncesi dile getirilmeye başlanmıştır. Bu hak arayışının

ise sonraki süreçte tüm sosyal politikalar üzerinde etki etmeye çalışacağı ortadadır. Çünkü kadınlar yüzyıllar boyunca çeşitli mücadeleler vererek insan haklarını elde etmeye çalışmışlardır(Berktay, 2004, s.1). Literatürlere bakıldığında ayrımcılığa ilişkin ilk hareketin ise Fransız Devrimi ile olduğu görülmektedir. Ancak yine de kadın-erkek eşitliğinin kararlı adımlarının atılması mümkün olmamıştır. Yinede kadın hareketlerinde bir artış olmuş, kadınlar kurucu Meclis'te temsilci olabilmeyi istemişlerdir. Bunun yanında Kurucu Meclis'ten siyasal özgürlük ve eşit haklar da talep etmişlerdir.

Kadın hareketinin öncülerinden Olympe de Gouges (1748-1793)," Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirgesinde" kadınların sorunlarına yer verilmemesinden kaynaklı "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni" kaleme almışlar ve Olympe de Gouges "giyotine gönderilen kadınlar neden meclise giremezler" diyerek, bildiriye "kadının tıpkı idam sehpasına çıkma hakkı olduğu gibi kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır" cümlesini yazmışlardır (Erbay,2019). Bildirgede yer alan eşit hakların kadınlara verilmesini savundukları ve siyasal bir bildiri yayınlandığı için 1793'te giyotine gönderilmişlerdir. Bu bildirgenin, başlangıçta erkeklerin hakları olarak ortaya çıkan Fransız bildirgesine karşı, erkeklerle eşit haklara sahip olma iddiası taşıyan ilk önemli belge niteliğinde olduğu görülmektedir. Buna karşın bu tür girişimlerin önem kazanması için 19. yüzyılın ortaları beklenmiştir. Örgütlü kadın hareketlerinin sonraki süreçte ABD'ye (1840'lar) ve İngiltere'ye (1850'ler) sıçramasıyla birlikte kadınların toplumsal alanlarda hak taleplerini dillendirmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bu talepler doğrudan insan hakları ve eşitlik üzerinden kurgulandığından ve dönemin hâkim talebi dolayısıyla liberal feminizm (1. dalga feminizm) olarak adlandırılmıştır. Bu taleplerin ise Yeni Zelanda'da yürürlüğe giren bir yasa ile (1893) sona erdiği anlaşılmaktadır. Bu yasa kadınlara da seçme ve seçilme hakkının tanınmasını içermektedir. Bu yasayı ise İngiltere'de (1918) ve ABD'de (1920) kabul edilen benzer içerikteki yasalar takip etmiştir (Heywood, 2007, s. 291).

Bu başarılarla birlikte kadınların tarihi misyonlarını ve kendi konumlarını tartışmaya açmayı başardıkları anlaşılmaktadır. Fakat 1950'lere kadar cinsiyet temalı eşitsizlik konuları insan hakları konulu metinlerde kendisine yer bulamamıştır. Bu noktada, kadınlara yönelik belirli hakların, "insan hakları" genel paketinde kabul edilmiş ve tanınmıştır. Böylece kadının kendine özgü konumundan kaynaklanan sorunları dile

getirmesi, fark etmesi ve çözmesi gecikmiştir (Berktay, 2004, s. 6). İlk insan hakları belgeleri, insan haklarını kadın, erkek, çocuk, yetişkin, engelli ve sağlıklı kişilere karşı ayırımcılık yapmadan eşitlikçi bir temelde tanımıştır. Nitekim 1948'de BM tarafından onaylanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk maddesi, *"tüm insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar"* der. Bu madde kadın bakış açısıyla yazılmadığından, insan hakları ihlallerinin tüm örneklerini erkeklerin sahip olduğu kamusal alandan alır ve kadınları bu şekilde dışlamaktadır. Kadınların sırf kadın oldukları için karşılaştıkları insan hakları ihlallerini ele almamaktadır. Bu anlamda İnsan Hakları Bildirgesi, insan haklarını kadın-erkek eşitliği ve kadınların özel alanda, yani iş hayatında karşılaştıkları birçok insan hakkı ihlalini de göz ardı etmektedir (Kaypak ve Kahraman, 2016, s. 304). Ancak zamanla uluslararası toplum, bu eşitlikçi yaklaşımın dezavantajlı veya savunmasız grupların haklarını koruyamayacağını anlamış ve kadın hakları, çocuk hakları, azınlık hakları, engelli hakları gibi bazı yeni ve özel insan hakları kuralları getirmiştir.

Kadının insan hakları dünya gündemine 1970'lerde girmiştir. Uluslararası kadın hareketi, geleneksel insan hakları yaklaşımında özel ve kamusal alan ayrımını sorgulayarak insan hakları alanında köklü bir değişikliğe yol açmıştır. 1970'lerde ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareketin toplumsal bir harekete dönüşmesiyle birlikte bu konudaki farkındalık ve duyarlılık artmıştır.1975, Birleşmiş Milletler tarafından "Uluslararası Kadınlar Yılı" olarak kutlanmış ve beraberinde Mexico City, "Eşitlik, Kalkınma ve Barış" konulu 1. BM Kadının Statüsü Dünya Konferansı'na ev sahipliği yapmıştır. İkinci Dünya Kadın Konferansı 1980'de Kopenhag'da ve üçüncüsü 1985'te Nairobi'de düzenlenmiştir (Akdur, 2008, s.4). Bu anlamda kadına yönelik çalışmalar hız kazanmış ve farklı bir bilinç düzeyinde kadınların ihtiyaçları ve talepleri dile getirilmeye başlanmıştır. BM'nin bu anlamda ise uluslararası düzeyde, kadınların insan haklarının, kamusal yaşama eşit katılımlarının ve ekonomik ve sosyal kalkınmanın yarattığı fırsatlara erişimlerinin desteklenmesi ve korunmasına yönelik küresel mücadelede öncü bir rol oynadığı görülmektedir.

Yapılan her türlü cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve kadınların haklarını korumak amacına yönelik yasal standartları bir araya getiren bağlayıcı niteliği olan ilk uluslararası belge BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına

İlişkin Sözleşme (CEDAW)'dir. 1979 yılında BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW) üye devletlerin imzasına sunulmuştur. CEDAW Sözleşmesi'nin en önemli yönü, kadının insan haklarının geliştirilmesini, korunmasını ve teşvik edilmesini toplumda cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmesine paralel olarak tanımlamasıdır (Kaypak ve Kahraman, 2016, s. 305).

Haziran 1993'te Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı, kadının insan hakları kavramını Birleşmiş Milletler sürecine dâhil etmiş ve uluslararası kadın hareketinde bir dönüm noktası olmuştur. O zamana kadar "özel alanda" olduğu için devletin sorumluluğunda görülmeyen kadının insan hakları ihlalleri, uluslararası kadın hareketi tarafından hükümetler arası resmi konferansların gündemine alınmıştır. Kadının insan hakları kavramı ilk olarak 1993 Viyana İnsan Hakları Konferansı'nda kullanılmıştır. 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, özellikle kadına yönelik şiddeti ele alan ilk insan hakları belgesi olan Kadına Yönelik Şiddete Karşı Bildirgeyi kabul etmiştir.1994 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü atanarak, kadın haklarının Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarına dâhil edilmesine karar verilmiştir. Bu süreç 1994 yılında Kahire'de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'na (ICPD), 1995'te Pekin'de Dünya Kadın Konferansı'na ve 2000'de New York'ta Pekin +5'te Birleşmiş Milletler Özel Genel Kurulu'na yol açmıştır (Akdur, 2008, s. 5). Anlaşıldığı üzere kadının insan hakları terimi ve bu terimin kullanımına eşlik eden uygulamalar, kadının statüsünü iyileştirmeye yönelik uluslararası bir hareketin sürekli gelişen ürünüdür. 1980'lerde ve 1990'larda, dünya çapındaki kadın hareketleriyle hem kadınların her gün karşı karşıya kaldıkları sorunlara hem de kadınların ekonomik, sosyal, politik ve çevresel konulardaki deneyimlerinin merkeziliğine daha fazla görünürlük sağlamak için ağlar ve koalisyonlar kurulmaya devam edilmiştir. Küresel bir kadın hareketi haline gelen çabanın evriminde, "kadının insan hakları" terimi ortaya çıkmıştır. Kadının insan hakları terimi, başarısını ve kullanımının yaygınlaşmasını aynı anda hem sıradan hem de devrimci olmasına borçludur. Bu terim oldukça basit bir şekilde, insan olarak kadınların insan haklarına sahip olduğunu beyan eder (Bunch ve Frost, 2000, s 1). Böylelikle 17. yüzyılda ortaya çıkan kadın hareketlerinin 21. yüzyıla kadar içeriğinin ve anlamının değişime uğrayarak geliştirildiği bu şekilde gözler önüne serilmektedir.

2.3 Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları

Türkiye'de kadının konumu Feride Acar'a göre, -ister "çeşitlilik" ister "tutarsızlık" olarak algılansın- dünyada kolay kolay görülmeyen bir "zıtlıklar" tablosu sunmaktadır(Acar,2010). Türkiye'de kadının rolü, giderek artmaktadır. Bu durum, gündemdeki yoğunluğu ve artan eşitlik tartışmalarından da anlaşılmaktadır. Ancak bununla birlikte modern uygar toplumlarda asla kabul edilemeyecek hakları çiğneyen bazı ayırımcılık örneklerini de içermektedir. Örneğin TUİK'in 2021-2022 öğretim yılında yapmış olduğu araştırmada Türkiye'deki üniversitelerde profesörlerin %33.2'si kadın iken; %6.1'i hala okuma-yazma bilmemektedir. Yapılan araştırmada yükseköğretim mezunu olan kadınların iş gücüne katılım oranları %32.8 olarak belirlenirken, erkeklerde bu oranın %70.3 olduğu görülmektedir(2022). Bu zıtlıklar tablosuna karşın Türkiye, varlığının ilk yıllarından itibaren modern anlamda kadın-erkek eşitliğine çok olumlu anlamlar yüklemiş; zamanın birçok Batı ülkesine kıyasla çok daha radikal kurallar ve uygulamaları hayata geçirmiştir. Ancak buradaki zıtlıklar tablosunu kadının insan haklarının gelişim aşamalarına bakmadan önce yorumlamak gerekir. Sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal iyilik halinde olan insanlar ihtiyaçlarını karşılama ve olanaklarını gerçekleştirme noktasında diğer insanlara oranla daha az problemle karşılaşmaktadırlar. Çalışmanın ilk bölümünde belirtiği üzere insan olanaklar varlığıdır. Mengüşoğlu 'da insanın olanaklar varlığı olduğunu, sürekli olarak değiştiğini ve geliştiğini ifade etmektedir(Mengüşoğlu,1988). İnsan olanaklarını gerçekleştirebildiğinde yani eğitim, sağlık, katılım gibi haklarını yerine getirebildiğinde kendisini geliştirebilir. Nussbaum'a göre ise bu temel hakları korumak zaten devletin sorumluğundadır. Politik yapının ise hak ve özgürlükleri gözeterek tasarlanması gerektiğini ifade etmektedir(Nussbaum, 2018, s.81). Ancak eşitsiz bir muameleme söz konusu olduğunda insan olanaklarını tam olarak gerçekleştirebilmekte midir? Bu olanakların gerçekleştirilmesi çevresel faktörler, tarihsel süreçler, kültür gibi etkenlerden kaynaklı değişiklik gösterebiliyorsa zaten insan hakları ile ilişkisini düşündüğümüzde bu bakış açısı tamamen yanlış olacaktır. Çünkü insan hakları her bir insan için aynı gerekliliği dile getirir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar ve erkekler üzerindeki etkisini düşündüğümüzde kadınlara yüzyıllardır yüklenen rollerden kaynaklı bu zıtlıklar tablosunu görüyor olmamız olası gibi görünmektedir. Bu kargaşayı

anlamlandırabilmek içinse geçmişten bugüne Türkiye'nin tarihine yani kadınların haklı mücadelelerinin kazanımlarına bakmak gerekir.

İlgili literatürlere bakıldığı zaman Türkiye'de kadın haklarındaki gelişmelerin üç aşamada ele alındığı görülmektedir. Ancak çalışmanın bu bölümünde gelişmeler dört aşamada ele alınacaktır. Çünkü Osmanlı Dönemine yer vermenin bugün ki gelişmeleri anlamak ve mevcuttaki durumu değerlendirebilmek adına yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Osmanlı Devletinde geleneksel ve dinsel inançların yaşama doğrudan etki etmesinden kaynaklı kadınlara yönelik birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamalar kadının değerli olduğu anlayışıyla yapılsa da kadınının özel alan ile ilişkilendirilmesine, mevcuttaki düzenin ise bu anlayışla değiştirilmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devletinin kuruluş dönemi sonrası İslamiyet'in benimsenmesinden ötürü farklılaşmalarda beraberinde gelmiştir. Osmanlı hükümdarları bu farklılaşmaya ilk olarak haremler kurarak başlamışlar ve kadınların mahrem bir nesne olarak ifade edilmelerine kaynaklık etmişlerdir(Ülkütaşır,1967). Bu nedenle toplumsal olarak soyutlanan ve özel alanla ilişkilendirilen kadınlarında erkekler ile aralarında ciddi bir ayırım söz konusu olmuştur. Özellikle kılık-kıyafet, insan ilişkileri(erkeklerle iletişim) üzerine çıkarılan fermanlar kadınları baskılayıcı, kısıtlayıcı bir dizi etkiye sahip olmuştur(Şemşek,2020). Ancak yine de bu dönemde yaşanan ezici baskıya rağmen "zevcelik" ve "annelik" rolleriyle sınırlandırılmaya çalışılan kadınlar içinse eğitim, çalışma ve toplum hayatına katılmayı talep eden güçlü bir kadın hareketi de söz konusu olmuştur(Tekeli,2020). İlgili kaynaklara bakıldığı zaman Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı Devletinde başlayan modernleşme hareketiyle birlikte kadınların toplumsal konumlarıyla ilgili gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır(Berkes, 2002). Arazi Kanunda yapılan düzenlemeyle(1858) ilk defa kız ve erkek çocuklara yönelik eşit miras hakkı tanınmış ve hukuki olarak eşitlik sağlanmasına yönelik gelişme yaşanmıştır. Kadınların "köle" ve "cariye" olarak "alınıp satılması" yasaklanmış. Beraberinde ise kadınların eğitime yönelik olan talepleri karşılık bulmuştur. Mahalle mektepleri ve meslek edindirme(ebe/öğretmen) kursları açılmış, 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin kabul edilmesiyle "6-11" yaş arasındaki kız çocuklarına yönelik eğitim zorunlu hale getirilmiştir(Avcı,2007). Tanzimat Döneminde kazanılan en büyük

gelişimin eğitim alanında olduğu ifade edilmektedir. Kadınların eğitim sistemi içerisinde yer alması beraberinde *kadın aydın sınıfını* ortaya çıkarmış ve kadın meselesinin kamuoyunda daha fazla ses getirmesine kaynaklık etmiştir(Çakır, Serpil, 2016). *Terakki* gazetesinin ekinde kadınların mektuplarının yayınlamaya başladığı bu dönemde erkeklerle eşit şekilde eğitim almaları yönündeki talepler dile getirilmiştir(Şimşek, 2017). Kadınların yaşadıkları sorunları dile getiren ilk kadın yazar Fatma Aliye, toplumsal statü ve evlilik yaşamında kadının konumunu tartışmıştır. Böylelikle Osmanlı döneminde ilk kadın hareketini de başlattığı ifade edilmektedir. Fatma Aliye'nin dışında Halide Edip Adıvar, Emine Semiye gibi isimler kadınların eşit haklara sahip olabilmeleri için mücadele etmişler ve Halide Edip'in önderliğinde mücadeleyi örgütlü hale taşımaya çalışarak dernek kurmuşlardır(Avcı, 2016). Özellikle gazetede yayımlanan kadınların sorunlarını dile getiren mektupların Osmanlı döneminde büyük yankıya sebep olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle ilk defa yazılı basında kadın hakları açık bir şekilde yer alabilmiştir. Bu dönemde çıkarılan *Kadınlar Dünyası* dergisinde feminizm ilk defa bir kavram olarak tartışılır hale gelmiş ve tanımlamaları yapılmıştır(Şimşek,2017). Modernleşmenin etkisiyle hak arayışlarına başlayan kadınların toplumsal olarak dayatılan "annelik" ve "ev kadınlığı" tanımlarının dışına çıkmak istemelerinden kaynaklı kamusal alanda da varlıklarını sürdürebilmek adına mücadele ettikleri görülmektedir(Çalışkan, 2022). Aslında bu dönemde başlatılan mücadelenin feminizm düşüncesinin de toplumsal olarak kabul edilmesine ve kadın haklarının genişletilmesi için bir ön hazırlık sürecine katkı sağladığı ifade edilebilir. Modernleşme döneminin aydın yazarları ise yalnızca Osmanlı Döneminde değil, Cumhuriyet döneminde de eserlerini sürdürmüş ve kadınların sesleri olmaya devam etmişlerdir.

İkinci olarak, Cumhuriyet devrimleri (1924-1934); 29 Ekim 1923 tarihiyle birlikte Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk 10 yıl içerisinde kadınların ailede, eğitimde, toplumsal yaşamda ve siyasette "eşit haklara sahip birey" statüsünü kazanmalarını sağlayan yasal ve yapısal devrimler süratle yürürlüğe sokulmuştur. Henüz Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) gibi uluslararası sözleşmelerin, kadın-erkek eşitliğine yönelik çalışmaların dünya gündeminde bile olmadığı bu dönemde, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde devrim niteliğinde

çeşitli düzenlemelere rastlanılmaktadır (Moroğlu, 2010:3). Bu dönemde Eğitim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) Kanunu kabul edilmiş (1924) ve laik eğitim sisteminin kabulüyle birlikte kız ve erkek çocuklar eşit koşullarda eğitim görmeye başlamıştır. Ayrıca Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir (1926) ve kadınlar da "yurttaş" olarak yasada yer alan haklardan eşit koşullarda yararlanmaya başlamışlardır. Böylece yasadaki hakların kullanılması bakımından kadın ile erkek eşit haklara sahip olmuşlardır. Aile Hukuku kuralları ile, o tarihe kadar geçerli olan erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı "boş ol" demesiyle boşanabilmesi kaldırılmıştır. Medeni Kanunun değişmesi ve kadınlara oy hakkı tanınan Anayasa değişikliğiyle(1934) birlikte Türkiye, Osmanlı Dönemine göre hızlı bir şekilde kadınları eşit konuma taşıma anlayışıyla bir devlet feminizmi benimsemiş olmuştur(Tekeli, 2020). 1935 yılında kadınların seçme ve seçilme haklarını ilk kez kullandıkları seçimlerde ise 18 kadın milletvekilliğine seçilmiştir(Arslanel, 2021).

Üçüncü dönem olarak Birleşmiş Milletler ve Dünya genelinde yaşanan gelişmelerin yansıması (1975-1998) döneminde hukuk alanında birçok gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi Türkiye tarafından onaylanmıştır(1985). Medeni Kanun'da kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan 159. madde "eşitlik ilkesi" ne aykırı görülerek Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir(1992). 4. Dünya Kadın Konferansında Pekin Sonuç Bildirgesi çekincesiz olarak kabul edilmiştir(1995). Zorunlu temel eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır(1997). Böylece kız çocukların daha uzun süre okula devamı sağlanmıştır. Medeni Kanun'da değişiklik yapılarak "evli kadına kocasının soyadıyla birlikte, kendi soyadını da taşıma hakkı" verilmiştir(1997). Türk Ceza Kanunu'nda kadının ve erkeğin zinasının suç oluşturmasını farklı unsurlara bağlayan 440 ve 441. maddelerinde yer alan hükümler, kadın erkek eşitliğine aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun kabul edilmiştir (1998). Kanun ile aile içinde şiddete uğrayan kişilerin korunmasına, şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılmasına ve kararda belirtilen uzaklaştırma süresi için nafaka ödemesiyle alakalı önlemler alınmıştır(Moroğlu, 2010, s.4). Ancak bu sırayla kazanılmış haklar aslında kendiliğinden olmamıştır. 1975 yılında Birleşmiş Milletlerin ilan ettiği "Kadın On Yılı" ortak bir duyarlılık ve anlayışla 80'lerin başında kadınların sorunları akademisyenler tarafından açık olarak tartışılmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde

ortaya çıkan feminist hareketlerin sonraki yıllara da ışık tutacağı, 90'ların feminizmini ve hatta gelecekteki anlayışları bile biçimlendirebileceği ifade edilmiştir(Bora, Günal, 2002). Yaşanan askeri darbenin etkisiyle birlikte aslında feminizmin dillendirilmesi uzunca zaman almış ve özellikle Marksist sola yapılan darbenin ardından gündeme gelebilmiştir. Bu nedenle 1980 askeri darbesine karşı ilk ve öncü hareket olarak erkeklerin kurdukları hegemonyayı kırmak, seslerini duyurmak, özünde sol bir ideolojiyle temel bir işlev görmüştür(Tekeli,2020). Gülnur Acar Savran, kadınların özel ve kişisel alanlarında yaşadıkları sorunların aslında genel olarak bir egemenlik sistemi içerisinde yaşandığını ve bu döneme damgasını vuran ikinci dalga feminizminde tam olarak bu şekilde başladığını, özel alan ve kamusal alan ikiliğinin de önemli bir nokta olduğunu ifade etmektedir(2002). 1980'lerde kadın hareketlerinin hızla öne çıkması, kadınların sivil toplum yapılanmasındaki konumlarından da kaynaklı olduğu, Şirin Tekeli'nin ise bu dönemi kadın hareketlerinin eyleme dönüşme süreci olarak tanımladığı görülmektedir(Tekeli,2020). Türkiye'nin yaşamış olduğu 1960- 1971- 1980 askeri darbelerinin yıkıcı etkilerinden kurtulmaya başladığı dönem 1990'lı yıllardır. Bu dönemde de sivil toplumun geliştiği kadınların daha görünür olduğu ve görünür olmaya çalıştıkları dönem olarak ifade edilebilmektedir(Çakır, 2023, s.11). Türkiye'de Osmanlı döneminden itibaren kendisini hissettiren İslamcı yönelim 80'lerin sonunda kadınların kamusallaşma süreçlerinde yüksek öğretim hakkını başörtüsüyle gerçekleştirme talepleriyle görünür olmuştur. İslami eğilimli derneklerde aktif olan kadınların başörtüsü yasağını büyük ölçüde bir insan hakları ihlali olarak eleştirip karşı çıktıkları ifade edilir(Aslan, Akman, 2008). Dönemin karışık yapısı içerisinde de 90'lı yılların başında İslamcı kadınlarla ilgili araştırmaların başladığı anlaşılmaktadır(Saktanber, 2004). İslami inançlarıyla kamusal alanda olmak isteyen kadınlar temel prensipleriyle feminizmi birleştiren ve İslam'ın içerisinde kadın hakları, eşitlik, adalet gibi konuları oluşturan bir düşünce akımını başlatmışlardır. İslam'ın temel metinlerini, öğretilerini, değerlerini hayatlarından soyutlamadan eşitlik talepleriyle İslam'ın geleneksel erkeksi forumunun tartışılmasını sağlamışlardır(Yılmaz, 2004, s.639). Bu dönemde Türkiye'nin gündeminde yer alan farklı kadın grupları; laik, dindar, Kürt, sosyalist, Queer gibi çoklu kimlikler etrafında örgütlenmişlerdir. Siyasi aktivizmde hızla büyümeye başlamıştır. Bu nedenle de 90'lı yıllarda kadın hakları, yurttaş hakları, siyasi haklar, adalet, özgürlük, eşitlik, demokrasi toplumda oldukça tartışılmaya başlanmıştır(Alkan, Çakır, 2019, s.

252). Bu dönemde ulus-devlet anlayışının zayıflamasıyla birlikte farklılaşmalar da beraberinde gelmiştir. İlgili literatürlere bakıldığı zaman "bölücülük" ve "iltica" şeklinde kodlanmış olan Kürt hareketi ve siyasal İslam kadınlar arasında da sorunların çıkmasına sebep olmuştur(Bora ve Günal, 2014, s. 8; Sancar, 2014, s. 303). Bu döneme damgasını vuran Kürt kadınların başlattığı Kürt hareketiyle birlikte kadınlar İslamcı kadınlarla ortak bir taleple kamusal alanda görünür olmayı istemişlerdir. Bu taleple sınırlı kalmayıp, kadın hakları, eşitlik ve özgürlük mücadelesi için çalışmalar yürütmüş kitlesel eylemler, mitingler, partilere katılım sağlayarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır(Çağlayan, 2009, s.17-18). Bu nedenle de kadın hareketinin içinde yer alan kadınlar, kendilerini ifade etmek için daha geniş platformlarda yer bulmuşlar ve sivil toplum kuruluşlarının hızla açılması kadınların örgütlü mücadelesinin güçlenerek artmasına kaynaklık edilmiştir(Arı, Semiha, 2018).

Son olarak, Avrupa Birliğine uyum sürecinde (2000'li yıllardan günümüze) yapılan düzenlemelere bakıldığında bu dönemde Aile Hukuku bölümünde köklü değişiklikler içeren Türk Medeni Kanunun kabul edildiği(2001) görülmektedir. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nin taraf devletlerce fiili olarak yaşama geçirilmesini ve etkin denetimi sağlamak üzere kabul edilen İhtiyari Protokol Türkiye tarafından onaylanmıştır (2002). İş Kanunu'nda değişiklik yapılmış, çalışanlara "eşit davranma ilkesi" kabul edilmiştir (2003). 1 Ocak 2002'de yürürlüğe sokulan Medeni Kanun, başta aile reisliği olmak üzere eşitlik ilkesine aykırı birçok maddeyi değiştirerek evlilik birliğinde velayet, aile konutu, mal rejimi gibi konularda eşlerin eşit hak ve yükümlülüklerine dayalı yeni düzenlemeler getirmiştir. Yeni Medeni Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarını bünyesinde barındıran Aile Mahkemeleri Ocak 2003 yılında kurulmaya başlanmıştır(Kaypak, 2015:6). Aile mahkemeleri, aile hukuku ile ilgili dava ve işlerin yanında, aile içi şiddetten korunmaya ilişkin 4320 sayılı Kanun'dan doğan davalara da bakmakla görevli kılınmıştır. BM İnsan Ticaretinin- özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Cezalandırılmasına İlişkin Protokol onaylanmıştır(2003). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir (2004). "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı"(2007–2010) KSGM tarafından hazırlanmış, yürürlüğe girmiş ve bunu diğer eylem planları takip etmiştir (Tatlıoğlu, 2014). Kadının insan haklarını geliştirmeye

yönelik bir dizi düzenlemelere rağmen kadına yönelik şiddetin giderek arttığı, kadının bugün hala toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklı ikinci sınıf insan olarak görülmeye devam ettiği, haklarına erişimlerinin önünde cinsiyetçi engellerle karşılaşıldığı bilinmektedir. Kadınlara yönelik her türlü şiddeti ve ayırımcılığı önlemek amacıyla Türkiye'nin öncülüğünde 11 Nisan 2011 tarihinde İstanbul'da *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi*, diğer adıyla *İstanbul Sözleşmesi* imzaya açılmış ve 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, kadına yönelik şiddeti bir insan hakları ihlali ve ayırımcılık olarak tanımlayan, bağlayıcılığı olan ilk uluslararası düzenlemedir. Ancak iktidarının sözleşme içerisindeki maddeleri sakıncalı bulunmasından kaynaklı 20 Mart 2021 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı sonucunda Türkiye sözleşmeden çekilmiştir(Çamurcu, 2021).

Çalışmanın bir çok kısmında yer alan ve Türkiye'nin yukarıda da bahsedildiği üzere 1985 yılında imzaladığı, 1986 yılında yürürlüğe koyduğu ve 2002 yılı itibariyle ise İhtiyari Protokol'e sahip olan BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW) kadınlar için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle bu noktada sözleşmeye detaylı yer vermek gerekir. Her türlü cinsiyete dayalı ayırımcılığı ortadan kaldırmak ve kadınların haklarını korumak amacına yönelik yasal standartları bir araya getiren bağlayıcı niteliği olan ilk uluslararası belge niteliğinde olan sözleşme, kadınların kanun karşısında eşitliğinin sağlanmasını, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan eşit konumda olmaları ilkesini benimsemektedir. Devletleri bu amaçları gerçekleştirmek için özel, geçici önlemler almaya yöneltmekte ve kadınlarla erkekleri, ayrımcı toplumsal rollerle tanımlayan geleneksel, kültürel davranış kalıplarını ve tutumları dönüştürmek için önlem almaya zorlamaktadır (Ayata, Yeşiladalı, 2011, s.18). Sözleşmede kadınlara karşı ayrımcılığın hala devam ettiğinden endişe duyarak; bu ayrımcı muamelelerden kaynaklı kadınların yaşamlarının zorlaşacağına yer verilmektedir. Siyasal, toplumsal, sosyal, ekonomi gibi konularda eşitlik vurgusu yapılmakta olup, gerekli önlemleri sıralayarak ve alarak her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi belirli aralıklarla öneriler sunmak ve önlemler almak adına komiteyi toplar. Komite'nin denetim organına sahip olması Türkiye'nin ve diğer üye devletlerin belirli önlemler almasına ve kadının insan haklarını korumaya yönelik

somut uygulamaların hayata geçmesi konusunda önemli olduğunun göstergesidir. Komite kararları incelendiğinde ise Türkiye özelinde birçok hukuksal değişikliklerin yapıldığı ve komitenin bu anlamda düzenli olarak nihai kararlarını yinelediği anlaşılmaktadır. CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformunun hazırladığı komite'ye sivil toplum örgütleri tarafından sunulan gölge raporlar aslında Türkiye'nin kayıt dışı şiddet, ayırımcılık, ötekileştirme gibi verilerini ortaya koymaktadır ve insan haklarının geliştirilmesinde, farkındalığın artmasında, kişileri bilinçlendirme konusunda alınan önlemler için önemli rol oynarlar (2010).

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği; Sözleşmeyle birlikte kadınların kazandığı hakları şu şekilde sıralamaktadır;

- Medeni durumuna bakılmaksızın kadınların, insan haklarından faydalanması sağlanır,

- Var olan ayrımcı yasaları değiştirerek, kaldırarak ya da oluşturulacak yeni yasa ve politikalarla kadına karşı ayrımcılıkla mücadele ederler,

- Politik, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamakla yükümlüdür,

- Geçici özel önlemler kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını hızlandırabilir, gelenek, görenek, önyargı ve bunlardan kaynaklı ayrımcılıkla ilgili mücadele etmek için önemlidir,

- Devlet kadın ticareti ve seks işçiliği ile mücadele etmekle, önlemekle yükümlüdür, kadınların seçme seçilme hakkı vardır,

- Tüm politikalara katılma, sivil toplum kuruluşlarında, siyasi partilerde ve kamuda aktif rol alma hakları vardır,

- Kadınların ve kız çocuklarının eğitime eşit bir şekilde erişmeleri sağlanmalıdır, hükümet bu ayrımcılığı ortadan kaldırmakla sorumludur,

- Kırsal bölgelerde yaşayan kadınların özel ihtiyaçlarının olduğu göz önünde bulundurularak önlemler alınmalıdır,

- Kadın ve erkekler yasa önünde eşittir, evlilik içerisinde de eşittirler (Haklarımız Var Dergisi, 2020).

Bugün hala daha yürürlükte olan 6284 sayılı Kanun'da CEDAW'ın bir kazanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Komitenin kadına yönelik şiddetle ilgili duyduğu endişeden kaynaklı 2005 ve 2010 yılındaki nihai yorumlarıyla Türkiye'ye yaptığı uyarıların sonucu olarak kapsamlı bir şekilde ulusal bir kanun olmadığını dile getirmesiyle birlikte; 2012 yılında yürürlüğe girmiştir(CEDAW/C/TUR/6, 2010:3).

2.4 İnsan Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

2.4.1 Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet

Cinsiyet, canlıları heteronormatif düzene göre dişi ve erkek olarak iki ayrı sınıfa ayıran kavramdır. Bireyin cinsiyeti, sahip olduğu biyolojik, fizyolojik, genetik özelliklere bağlı olarak tanımlanır(Ersoy,2009). TDK ise cinsiyeti; *birey, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks* olarak tanımlamaktadır. Kısacası cinsiyet, sonradan edinilen değil doğuştan gelen bir özellik olarak ifade edilir. Ancak hem dişi hem de erkek üreme organlarına sahip olarak doğan bireyler de mevcuttur. Bireylerin sahip olduğu bu cinsiyet özelliği kavram olarak interseks olarak tanımlanır. Cinsiyet tanımı tıp alanında kadın ve erkek olarak iki cinsiyet halinde bulunur ve interseks ise hormonları, kromozomları, üreme organını etkileyen bir dizi doğal farklılığı ifade etmek için kullanılır(İpek,2020). Biyolojik cinsiyet meselesi çok basit değildir. Ancak cinsiyetin dişi ve erkek olarak iki cins olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. Dişi veya erkek cinsine dâhil olmak bireyin cinsiyet kimliğini oluşturur. Ancak cinsiyet biyolojik olarak kadın veya erkek olmayı işaret ederken toplumsal cinsiyet, toplumsal ve kültürel bir yapı içerisinde kadın ve erkeğe belirli roller atfetmektedir(Dökmen, 2010). Sosyo-kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkan toplumsal cinsiyet kavramının ifade edildiği günden bugüne birçok alanda farklı şekilde ele alınıp incelendiği görülmektedir.

19. yy'ın başlarında sadece tanımsal olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet devamında 1970'lerde siyasal bir mücadelenin sonucu olarak kabul edilmiş ve 1990 yıllarda Türkiye gündemine girmiştir(Bellamy ve Mason,2003). Literatürlere bakıldığı zaman

İngilizce karşılığı "Gender" şeklinde yer almakta olan toplumsal cinsiyet ilk olarak tarihte 1968'de Amerikalı psikiyatrist ve psikanalist Robert Stoller'ın "*Sex and Gender*" isimli kitabında yer almış ve daha sonra 1972 yılında Ann Oakley tarafından kullanılmıştır. Ann Oakley cinsiyet kavramıyla biyolojik olarak kadın ve erkek arasında ifade edilen farkın ne demek olduğunu açıklayarak, toplumsal bakımdan eşit olmayan bakış açısına ve eşitsiz bölünmeye gönderme yapmıştır(Marshall, 2009).

Hilde Lindemann'a göre toplumsal cinsiyet bir normdur. Kişilerin yapıp etmelerini belirlerken(ne giymeleri, giymemeleri, nasıl davranmalarını, neyi yapmaya hakları olduğu vb.) bir takım rollerde vermektedir. Bu sebeple kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları oluşturur. Bunu ise bir güç/iktidar ilişkisi olarak tanımlayan Lindemann, toplumsal cinsiyetin kadınlar üzerinde erkeklerin baskısını arttırıcı bir etkiye sahip olduğunun altını çizmektedir. Bu anlamda ise kadınların erkeklere saygı duymaları, hizmet etmeleri ve erkeklerin kadınların hakları söz konusu olduğunda "hak sahibi" oldukları yönünde bir gereklilikten beslendiği ifade edilir. Dolayısıyla doğrudan bir güç ilişkisine sahip ve kaynağını bu güçten alan toplumsal cinsiyet, evlilik, hukuk, eğitim ve sosyal kurumlarla birlikte pratiğe dökülür(2019).

Feryal Saygılıgil'e göre toplumsal cinsiyeti cinsiyetten farklı kılan, kadınların erkek egemenliği karşısında biyolojik özelliklerinden kaynaklı cinsiyetlendirilmiş bedenlerle mücadele etmeleridir(2016,s.10). Scoot ise benzer bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyeti "cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategori" olarak tanımlamıştır(2007, s.11). Bir başka ifadeyle ise toplumsal cinsiyet, toplumsal, inançsal, ekonomik ve siyasal boyutları içine alan tarihsel ve kültürel mitlere bağlı olarak değişen, kadınlık ve erkeklik olarak ifade edilen bir var olma hali olarak karşımıza çıkar(Şimga,2019). Dolayısıyla toplumdaki ahlak normları, alışkanlıklar, doğrular, yanlışlar çoğunlukla insan yaşamında belirleyici etkilere sahiptir. Çünkü kültürel özellikler toplum tarafından kadın ve erkeğe atfedilen davranış biçimlerini şekillendirir(Şahin,2009, s.234). Doğal olan ve kültürel olanın farkına baktığımızda ise bu gerçekliğin pratikte de aynı olduğunu görmemize katkı sağlayacaktır. Doğa yasasına göre mümkün olan her şey doğalken baskı, kısıtlama, engelleme, ayırımcılığın kültürel olduğu ifade edilir(Şimga, 2019). Kadınlara ve erkeklere atfedilen rollerde tam olarak buna göre belirlenir. Kadınlar özel alanla ilişkilendirilirken, erkekler gelir getiren ve kas

gücüne ihtiyaç duyulan alanlarda konumlandırılırlar. Erkek egemenliği, tam olarak bu doğallık anlayışıyla toplumdan topluma kendisine aynı güç ilişkisi içerisinde yer bulmaktadır. Hülya Şimga'ya göre; bu kültürel durum, kadının insan olarak statüsü söz konusu olduğunda "evrensel" denilebilecek bir boyuttadır(2019). Şimga'nın "Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğini Görmek" isimli yazısında bu evrenselliğin İoanna Kuçuradi'nin çoğul anlamda kültür yani "kültürler" tanımı ile açıklandığı görülmektedir. Kuçuradi'ye göre çoğul anlamda kültür, bir grupta o anda yaygın olan insan anlayışı ve değerlilik anlayışıdır. Yani bir grubun gelenek-görenek, hukuk sistemi, bilim, sanat ve teknik becerilerinde de karşılaştığımız ortak bir damgadır(Kuçuradi, 2009, s.56-64). İlgili literatürlere bakıldığında toplumsal cinsiyet meselesinin genel olarak her toplumda ayırımcılığı yeniden ürettiği, geleneksel olana uygun davranış normlarının benimsendiği, toplum tarafından kültürel olarak farklı biçimlerde karşımıza çıktığı ifade edilebilir. "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ile kadınların toplumda ikincil bir cinsiyet olarak tanımlandığını ifade eden Simone De Beauvoir, kültürel ve tarihsel olarak kadınların sorunlarını ele alır. Beauvoir'a göre kimse toplumsal cinsiyetle doğmaz ve toplumsal cinsiyet sonradan edinilir. Asla özne haline gelemeyen ve erkekler karşısında nesne olan kadınlar içinse baskı içerir/yaratır(Beauvoir, 1.Kitap, s.66). Duruma insan hakları perspektifinden baktığımızda ve insanın olanaklar varlığı olduğu bilgisiyle yola çıktığımızda ise; insanın kendisini gerçekleştirmesinin ve kadınların toplumsal, ekonomik, hukuki, politik alanlarda eşit haklara erişimlerinin önünde bir güç olduğu söylenebilir.

2.4.2 Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik üzerindeki etkisi

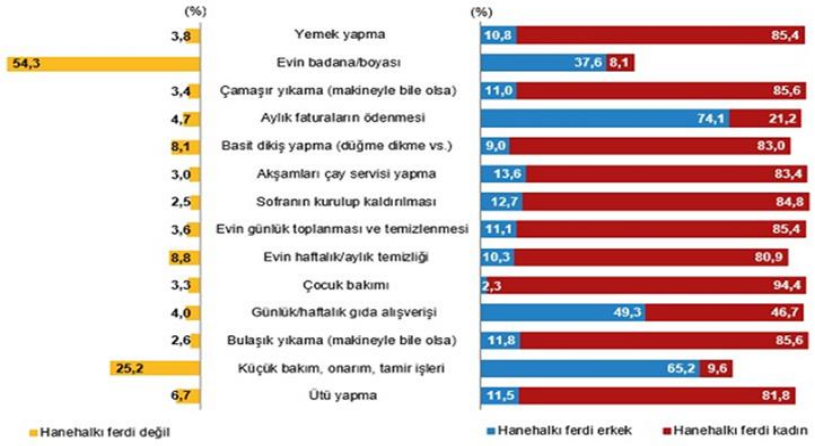
Türkiye taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve diğer belgelerle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı taahhüt etmektedir. AB'nin temel değerlerinden biri olup Antlaşmalarında ve Temel Haklar Şartında ön plana çıkarılmıştır. Cinsiyet üzerinden gerçekleştirilen ayırımlar, göründüğü üzere insanlar arasında temel ve yaygın etkiye sahip olan ayırımdır. Bu ayırımın insanlık tarihi boyunca kadın ve erkeklere yüklediği roller, eşitsizliklere sebep olmakla birlikte ataerki bir düzenin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Türkiye'de toplumsal ve kültürel yapının da etkisiyle kadınlar; kamusal, siyasal, sosyal ve kültürel alanda çeşitli tutum ve davranışlarda, dilde ve hatta eylemlerde en çok etkilenen grupların başında gelmektedirler(Dinçkol,2005).

Günlük yaşama dair etkileriyle birlikte kadınlara ve erkeklere toplum tarafından bir takım davranış normları ve yargılar yüklenmektedir. Bu yerleşmiş fikirler kadın ve erkeği birbirinden ayırırken cinsiyetçi yapısından ötürü birtakım sorumlulukları da beraberinde getirir(Bayhan, 2012). Toplumsal cinsiyet meselesinin sonradan ve suni olarak oluştuğu ortadadır. Dolayısıyla bir insan icadı olarak karşımıza çıktığı da açıktır. Fiziksel, zihinsel, sosyal olarak zayıf görünen kadının insan haklarını kullanması noktasında müdahale edici bir güce sahiptir. Bu anlamda ise kadınların doğal yetenek, yetilerinin ve fırsatlarının gelişimini de sınırlayabilir. Geleneksel cinsiyet rollerine göre, kadının yeri ev ve aile ile yani özel alanla özdeştirilmiştir. Ancak bu düzen kadını her bakımdan ötekileştiren bir yapının ifade edilişidir(Bitmez,2019). Tüm bunlara bağlı olarak ise kadının ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanlarda kısıtlanması anlamını taşımaktadır. UNDP'nin *Toplumsal Cinsiyet Normları Endeksine* göre; Dünya'da erkeklerin %90'nı kadınlara karşı ön yargılıdır. Ancak kadınlarında bu anlamda henüz tam anlamıyla farkındalık kazandığı söylenemez. İlgili endekse göre kadınlarda erkeklere bu ön yargı anlamında katılım sağlamaktadırlar. Dünya genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili ne kadar yol katedilirse edilsin bugün hala daha kadınlara karşı ayırımcılık ve erkek üstünlüğüne yönelik anlayışında devam ettiği ifade edilmektedir. Endeks özellikle eğitim alanında kadınların katılımlarının ve eğitime yönelik farkındalığın arttığını ifade etse de siyasi yaşama katılım, ekonomi, istihdam gibi alanlarda bu eşitsizliğin güçlü bir şekilde devam ettiğini belirtmektedir(Gender Social Norm Endeks, 2020).

Feryal Saygılıgil'e göre toplumsal cinsiyet aile, eğitim, din, medya gibi kurumlar tarafından yeniden üretilmektedir. Toplumsal alanların ise bu yeniden üretme hali ile doğrudan ilişkisi olduğunu belirtmektedir (Saygılıgil, 2016, s.10-15). Cinsiyete dayalı yaşanan bu ayırımcılığın en temelde özel alan olan evde başladığı görülmektedir. Aile içerisinde devamlılığını sürdürmekte olan ataerkil düzen, sosyo-ekonomik durum, bakış açısı, çevresel faktörler vb. rollerin aktarılması noktasında önemli bir yer oynar ve cinsiyete dayalı ayırımcılığın yaşandığı, ev işi, bakım sorumluluğu ve toplumsal rol dağılımları ile ilk tanışılan yer olarak karşımıza çıkar. Diğer yandan dinin muhafazakâr bir anlayışla öğretilmeye çalışıldığı düzen içerisinde ataerki baskın rol almaktadır. Kadının korunması, terbiyeli ve hizmet sağlayan olması, eğitimden uzak tutulması, erkeğe itaat etmesi gibi beklentiler ortaya çıkar ve tüm bunlardan ise erkeğin sorumlu

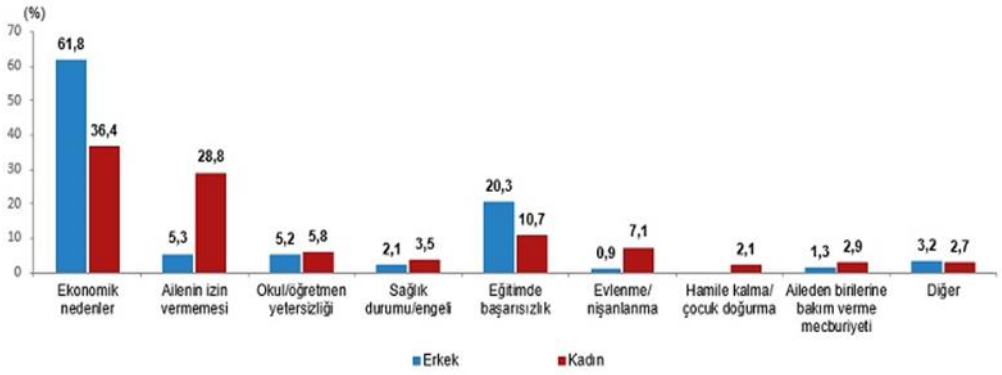
olduğu öğretilir. Bu düzen içerisinde ise devlet tarafından eşitsizliği besleyen uygulamaların varlığı ise çeşitli alanlardaki ötekileştirmeyi beraberinde doğurmaktadır. Bu anlamda ise cinsiyete dayalı bakış açısına sahip olunması yasalarla korunan "vatandaşlık haklarının" dahi korunamaması anlamına gelmektedir(Bitmez, 2019). Kadının tüm rolleri ev içi düzen içerisinde kurgulandığı için aktif olarak iş piyasasında da yer almasını da zorlaştırır. Bu sebeple erkeklere ve kadınlara yönelik meslek ayrılıklarının da yapıldığı görülmektedir. Erkekler, mühendis, beden işçisi, şoför vb. işlerde çalışırken kadınlar için toplum tarafından uygun görünen hemşire, bankacı, öğretmen gibi meslekler önerilir (Toksöz, 2012). Çalışma yaşamanın içinde olan kadınlar eşitsiz koşullar ve ayırımcı pratikler sebebiyle terfi etme ve karar verici pozisyonlarda olabilme noktasında *cam tavan sendromuna* maruz kalmaktadırlar(Eroksal Ülger, 2018). Kadının evlenmesinin ve çocuk dünyaya getirmesinin ardından istihdam sürecine katılım anlamında sorunlar yaşayacağı düşüncesi yer almaktadır. Bu nedenle kadınlar kimi zaman çalışma yaşamına devam etme noktasında güçlük yaşarlar(İlkkaracan, 2008). Ancak bu anlamda çalışma yaşamı içerisinde olan kadınlar içinse devletin kreş desteği sağlaması, kreş desteği sağlamadığı durumlarda ise hem kadının çalışma yaşamını sürdürmesi hem de çocukların eğitim sürecine dahil olmaları için bütçe ayrılması gerekmektedir. İstihdamın içerisinde hiçbir zaman yer alamayan kadınlar ise ileri ki yaşlarda sosyal güvenlik sistemi içerisinde de olamayacakları için yaşlılık süreçlerinde farklı bir yoksullukla mücadele edeceklerdir. Bu ise aslında beraberinde kişilerin temel haklarından yoksun olma durumunu ortaya çıkartacaktır. Türkiye, toplumsal cinsiyet açığı verilerine göre en elverişsiz koşullara sahip ülkelerden biridir. Eurostat'ın cinsiyet açığı verilerine bakıldığında %38.8 ile Avrupa'nın zirvesinde yer aldığı anlaşılmaktadır(EUROSTAT, 2020). Özellikle kadınların istihdam oranları ve cinsiyet ile ilişkilendirilmeleri noktasında önemli bir veriyi göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Kadının cinsiyetinden kaynaklı yaşadığı bir diğer ayırımcılıkta ev içi sorumluluklar ve aile içi bakımla ilişkilendirilmesidir. Geleneksel cinsiyet rollerinin etkisiyle kadın ve erkeğe bir takım roller yüklenmiştir. Ancak bu durum doğrudan kadınlara yönelik ev içi birtakım sorumluluk da beraberinde getirmektedir. Türkiye Aile Planlamasının 2021 yılında yaptığı araştırma şu şekildedir:

Şekil 1. Hanedeki İşlerden Genellikle Sorumlu Olan Kişiler (TUİK,2021)

Hane içerisindeki işlerin genellikle kim tarafından yapıldığı incelendiğinde erkek işi olarak görünen boya/badana, tamirat, alışveriş ve aylık faturaların ödenmesi dışındaki tüm sorumlukları kadının üstlendiği görülmektedir. Yapılan araştırmada çocukların bakım sorumluluğunun neredeyse tamamen kadına kaldığı, ev içi temizlik, yemek yapma, sofra kurma gibi ihtiyaçların ise kadınlar tarafından karşılandığı görülmektedir. Bu durum ailenin ihtiyaçlarına, kültürel özelliklerine göre değişim gösterebilse de genel olarak *"geleneksel cinsiyet"* rollerine dayalı olarak kadınlara atanmış roller olarak düşünülmektedir. Ancak eşitsizliğin yarattığı sonuçlar yalnızca ev içi sorumluklar ile ilgili değildir. "Türkiye Aile Yapısının" yaptığı aynı araştırmada;

Şekil 2. Cinsiyete Göre Bireylerin Eğitimini Yarıda Bırakma Nedenleri, (TUİK,2021).

Kadınların erkeklere oranla eğitime katılım yüzdelerinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Eğitim sistemi içerisinde olması gereken ve aile izninin olmamasından kaynaklı eğitim hakkından yararlanamayan kadınların oranı %28 iken, erkekler için bu

oran %5.33 olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan eğitim sistemi içerisinde olması gereken kız çocuklarının, evlenme/ nişanlanma, hamile kalma/çocuk doğurma ve bakım verme mecburiyetleri sebebiyle eğitim imkanlarından erkeklere oranla daha az yararlandıkları görünmektedir. Bu anlamda devletin zorunlu eğitim sistemi içerisinde çocukların okul devamlılıklarının araştırılması, sosyal hizmetlerin etkin şekilde kullanması ve temel insan haklarını korumaya yönelik politika geliştirmesi gerekmektedir. Ekonomik nedenlerle eğitim sistemi dışında kalan ve çalışmak durumunda olan erkeklerin oranı %61.8 iken bu oranın kadınlar için %36.4 olduğu görünmektedir. Bunun ise erkeklere yüklenen normlardan kaynaklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü toplumsal cinsiyet rollerinin yalnızca kadına değil erkeğe de belirli sorumluklar yüklediği ve bunların ise genelde parasal roller olduğu bilinmektedir. Devletle ilişkisinde insan haklarına baktığımız zaman; eğitim hakkının devlet tarafından kurumlar ile korunması gereken haklar arasında yani dolaylı yoldan korunan haklar içerisinde olduğunu bilmekteyiz. Bunun dışında ise eğitimin en temelde insanın olanaklarını geliştirmesi ve gerçekleştirmesi için gerekli olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın olanaklar varlığı olduğu bilgisi ile sürekli olarak değişime, gelişime uğradığı, yeni formlar kazandığını ifade edenTakiyettin Mengüşoğlu'na göre; insan eğiten ve eğitilebilen bir varlıktır (Mengüşoğlu,1988, s.148). İnsanın fenomenlerini düşündüğümüzde ise sürekli gelişim ve değişim içerisinde olan insan, olanaklarını gerçekleştiremediği koşullarda insan haklarından eşit şekilde yararlanamayacaklardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebiyle haklarına ulaşamayan kadınların ise erkeklere oranla olanaklarını gerçekleştirebilmeleri mümkün olamayacaktır. Çotuksöken'e(2012:34) göre, insanın sahip olduğu haklarının korunabilmesini talep edebilmesi için öncelikle farkına varması gerekir. Bu hakların farkına varabilmeleri için insanın bir eğitimden geçmelerinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Eğitimin insanların yaşamında yalnızca ayırımcılık, ötekileştirme ve dolaylı olarak yoksulluk gibi yaşadıkları problemlerden de öte hak taleplerinde bir ihtiyaç olarak karşımıza çıktığı ifade edilebilir.

Buradan yola çıkarak; ilgili literatürlere bakıldığı zaman yoksulluk içerisinde mücadele eden, istihdamın içerisinde kendisine yer bulmakta güçlük yaşayan ve en temel hakkı olan eğitim hakkından yararlanamayan kadınlar sağlık hakkına erişim konusunda da mücadele etmektedirler. Eğitim ve bilgiye erişimde sınırlılıklar yaşayan kadınlar,

erkeklere oranla sağlıklarını korumak ve tedavi süreci içerisine girme konusunda da sınırlı hareket ederler. Sosyal ve siyasal süreçlerden olumsuz etkilenen kadınların sağlık süreçlerine katılımları da aynı işlemektedir. Hizmete erişim konusunda bilgi sahibi olamayan kadınlar, beraberinde istenmeyen gebelik, cinsel yolla bulaşan hastalık ve şiddetle de mücadele etmek durumunda kalabilir(Sezgin, 2015).

Dünya Ekonomi Formu(WEF) tarafından 2006 yılından itibaren düzenli olarak hazırlanan *Küresel Toplumsal Cinsiyet EşitsizliğiRaporunda(KTCE)* ekonomi, sağlık, siyaset gibi alanlardaki cinsiyet eşitsizliği karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. İlgili endekse göre Türkiye'nin ilerleme hızı göz önünde bulundurulduğunda tam eşitliğe ulaşmanın 131 yıl alacağı ifade edilmektedir. Hesaplanmaya başladığı yıldan itibaren ise Türkiye'nin sıralama da sürekli olarak geriye düştüğü görülmektedir. 2021 yılında yayınlanan raporda 156 ülke arasından 133.sırada yer alan Türkiye, 2023 yılında 146 ülke arasında 129.sırada bulunmaktadır. Bu veriler ise 2 yıl içerisinde Türkiye'nin 5 basamak geri gittiğini göstermektedir(Global Gender Gap Report, 2023). Buradan yola çıkarak kadınların özellikle ekonomik katılım ve siyasi yaşama dahil olma süreçlerinde yaşadıkları sorunların artarak devam ettiği net bir şekilde ifade edilebilir. 2021-2023 yıllarında ise Covid-19 salgının etkisiyle birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha belirgin hale geldiği anlaşılmaktadır. Küresel piyasanın etkilenmesiyle Türkiye ekonomisinde de daralmalar meydana gelmiştir(Soylu, 2020, s. 177-178). Bu nedenle pandemi sürecinin yarattığı en büyük etki iş gücü piyasasında görülmüştür. Kayıt dışı sektörde istihdam olanağı bulan kadınlar için bu süreç oldukça zorlayıcı olmuştur. Çünkü kayıt dışı çalışan kadınların çoğu yoksullukla mücadele ettikleri için bu dönemde giderek yoksullaştıkları bir süreç yaşamışlardır. Bugün hala ekonomik katılım anlamında pandemi döneminin yarattığı olumsuz etkilerle mücadele edildiğini ifade etmekte yanlış olmayacaktır. Bu noktada bir diğer dikkat çekmemiz gereken durum ise pandemi döneminde ev içine kapanan kadınların şiddete maruz kalma durumlarının ve ihtimallerinin de arttığıdır. Dünya Sağlık Örgütü "Covid-19 ve Kadına Yönelik Şiddet" isimli bildirisinde kadınların şiddet riskinin arttığını, önemle ele alınması gereken bir konu olduğunu ifade etmiştir(WHO, 2021). Kadınların ekonomik problemlerle birlikte ne yazık ki erkek egemenliği(baba, ağabey, eş veya diğer aile yakınları) ile baş etmek durumunda olduğu özellikle doğal afetler, salgın hastalıklar, krizli durumlarda şiddet ve ayırımcılıkla daha fazla mücadele edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

İlgili literatürlerden anlaşıldığı üzere kadın-erkek eşitsizliğinin kadının yoksulluğunu pekiştirdiği ve beraberinde ayırımcılığın yeniden üretildiği görülmektedir. Kadınların bu ayırımcı muamelelerden kaynaklı yaşadıkları sorunlar özetle;

- Eşitsiz iş fırsatları,
- Ücret eşitsizliği,
- Çalışma saatleri (kadınlar ev içi sorumlulukları ve çocuk-aile bakımı üstlendikleri için esnek çalışma saatlerine uyum gösterme noktasında zorlanmaktadırlar),
- Eğitim- meslek seçimi,
- Kadın işsizliği- kayıt dışı istihdam,
- Çocuk ve aile bakımı,
- Şiddet- istismar,
- Sağlık hizmetlerine erişim,
- Yaşlanma ve emeklilik süreci şeklinde ifade edilebilir(Özer, 2017).

3. BİR İNSAN HAKLARI İHLALİ OLARAK YOKSULLUK

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine göre; *"a) Herkesin gerek kendisine gerekse ailesi için, beslenme, giyim, barınma, sağlık ve öteki sosyal hizmetler de içinde olmak üzere; sağlığını ve güvencini sağlayacak, uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, dulluk, yaşlılık ya da geçim olanaklarından kendi isteği ve iradesi dışında yoksun kalma gibi durumlarda sosyal güvenlik hakkına sahiptir. b) Analık ve çocukluk, özel koruma ve yardım görme hakkına sahiptir. Bütün çocuklar, evlilik içinde ya da dışında doğsunlar aynı sosyal korunmadan yararlanırlar"*(Madde 25). Bu madde, herkesin insanca bir yaşam sürdürmek için gerekli olan temel ihtiyaçlara sahip olma hakkına vurgu yapar. Yaşamak için gerekli olan yiyecek, barınma, sağlık ve sosyal hizmetler gibi temel haklar herkes için sağlanmalıdır. Evrensel Beyannamenin maddelerinde vurgulandığı gibi insanların temelde onurlu bir yaşama sahip olma ve bunun içinde ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. İnsanın temel yapabilirlikleriyle yani olanaklarıyla insan hakları ilişkisini kuran Martha Nussbaum "Creating Capabilities" kitabında insanların insanca yaşamak için ihtiyaç duyduğu temel yapabilirlikleri belirlemiş ve bunların nasıl desteklenmesi gerektiğini tartışmıştır. Bu temel yapabilirlikler, insanların özgürlük, sağlık, eğitim, duygusal refah, politik katılım gibi alanlarda gelişmelerini sağlayacak kapasiteleri içerir. İnsanların bu temel yeteneklere erişimlerinin sağlanmasıyla yoksulluğun azaltılacağını ifade ederken; insanların insanca yaşama yeteneklerinin geliştirilmesinin önemli olduğunu savunmuştur(2011,s.69-101). Nussbaum'un bakış açısı da Evrensel Beyannamenin maddeleriyle ilişkilendirilebilir. Bu yeteneklerin yokluğu veya kısıtlanması, insanların insanca yaşama yeteneklerini gerçekleştirmelerini engeller ve dolayısıyla insan haklarına bir saldırı olarak değerlendirilebilir. İnsanın insanca yaşama yeteneklerine erişiminin engellenmesi veya sınırlanması, insanın özgürleşme ve kendini gerçekleştirme potansiyelini de olumsuz etkiler. Örneğin, yeterli beslenme, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim olanaklarından mahrum bırakılma ve bilgiye erişim hakkını engeller. Bu durum yoksulluktan da ziyade yapabilirlikten yoksun bırakılmayı ifade ederken, yoksullukla yoksunluğunda içe içe olduğunu ifade edebiliriz. UNDP'ye göre insani gelişim

açısından insan hakları önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Yoksulluğun insanların temel haklarına erişimini kısıtlayabileceğini ve bu durumun insanların insanca yaşama yeteneklerini zedeleyebileceğini kabul eder. Bu bağlamda, UNDP yoksulluğun azaltılmasının, insan haklarının korunması ve desteklenmesiyle doğrudan bağlantılı olduğunu savunur(2000,s. 1-3). Yoksulluk, insan haklarının korunmasını zorlaştırabilir veya bu hakların uygulanmasını engelleyebilir. Bu nedenle, yoksulluğun bir insan hakları ihlali olduğu ve insan haklarının korunmasıyla yoksulluğun azaltılması arasında güçlü bir bağlantı bulunduğu unutulmamalıdır. Kadınların insanca yaşama yeteneklerinin geliştirilmesi noktasında yaşadıkları sorunlara bakmadan önce ilk olarak yoksulluğun tanımlarına bakılması gerekir.

3.1 Yoksulluğun Tanımı ve Nedenleri

Yoksulluk, insanın yaşamını etkileyen çok boyutlu etkileriyle sosyal devletlerin mücadele ettiği temel bir Dünya problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsani ve toplumsal gelişimin önünde engel olan yoksulluğun tanımının iyi yapılması, sınırlarının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Yoksulluğun tanımın nasıl yapıldığı bizlere yoksullukla nasıl mücadele edileceği konusunda dabelirlemeler sunmaktadır (Atatanır ve Karataş, 2019). Yoksulluk, insanların yaşamında koşullarını belirleyen temel bir kavramken bunu açıklamak adına bir takım ölçüm metotları kullanılmıştır. Mutlak, göreli, insani, gelir yoksulluğu gibi birçok yoksulluk tanımlaması yapılmaktadır(Uyan Semerci, 2010). Yoksulluğun ne olduğunu açıklamak tam olarak mümkün olmasa da bir kimsenin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak ifade edilebilir. Belirli geliri temin edemeyen kimselerin temel ihtiyaçlarını da karşılayamayacakları düşüncesinden hareketle yoksul oldukları düşünülmektedir (TÜSİAD, 2000: 95).Martha Nussbaum, yoksulluğu insanın yaşamak için temel olarak ihtiyaç duyduğu şeylere erişim eksikliği olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle de insanların insanca yaşamaları ve yaşam standartlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel hakları belirtmiştir. Bu hakların özünde insanın onur ve değerini korumak yer almaktadır(Nussbaum, 2018, 81). Yoksulluk sadece gelir yetersizliği ile değil, temel insani ihtiyaçlarından herhangi birinin veya birkaçının karşılanmamasıyla da ilgilidir. Bu nedenle yoksulluk, insanların yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri için gerekli olanaklardan yoksun bırakılması durumudur ve bu, sadece maddi

yoksunlukla sınırlı değildir. Bu tanım, yoksulluğun sadece gelir eksikliğinden değil, insanı yapabilirliklerinden yoksun bırakan, insan onurunu ve insanın yaşamını sürdürme yetisini tehdit eden bir durum haline dönüştüğünü de vurgulamaktadır. Bugün sosyal bir sorun olarak ele alınan ve tartışılan yoksulluk, 16.yüzyılda Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir(Buğra, 2013, s.26). Literatürlere bakıldığında yoksulluğun ölçümünde iki temel ölçümden bahsedilir. Bunlar ise;doğrudan yaklaşım *(temel ihtiyaçlar yaklaşımı)* ve dolaylı yaklaşımdır. Doğrudan yaklaşım, normatif durumla görülen durum arasındaki ihtiyaçların karşılanıp karşılanamadığını saptarken, dolaylı yaklaşım ise hane halkının geliri ile kaynaklar arasındaki duruma bakmaktadır(Ökten ve Kale, 2009:64-67). Yoksullukla insan hakları ilişkisini kurmak çok önemlidir. Çünkü yalnızca temel ihtiyaçların karşılanmadığı düşüncesiyle insanları suçlayıcı, aşağılayıcı, gerekli desteği kendisi için vermemiş kişi olarak algılamamak gerekir. Özellikle Türkiye'de yoksulluğun çok boyutlu olduğunu kabul etmek, insan haklarını korumak, insanın onurunun ve değerinin korunması gerekliliği dile getirilmelidir(Uyan Semerci, 2010). Dolayısıyla da yoksulluğu insanlar üzerinden değil koşullar üzerinden değerlendirmek gerekir.Adam Smith, yoksulluğun toplumsal rollerine dikkat çekmektedir. Yoksulluğun*" toplumun içine utanmadan çıkabilme"* olduğunu ifade ederken; Amartya Sen ise Martha Nussbaum ile benzer bakış açısıyla yoksulluğu maddi göstergelerden ziyade temel yapabilirliklerden/olanaklardan yoksun olmak olarak açıklamaktadır(Sen, 2008). Temel ihtiyaçların neler olduğu zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle yoksulluk için gerekli olan ölçütlerin belirlenmesi bakımından da bu değişikliğin söz konusu olduğu söylenebilir. Rowentree, bir toplumun kendi varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan hususların, 1901 yılı için, yiyecek, giyim ve fiziki ihtiyaçlar olduğu, bunların sağlanamamasının yoksulluğu sebebiyet verdiğini ifade etmiştir(Fiel, 1983: 51). Literatürlere bakıldığı zaman farklı yoksulluk kriterleri olduğu görülmektedir. İnsanın doğası gereği fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları bulunmaktadır. İnsan var olma sebeplerini, amaçlarını ararken ihtiyaçlarının olduğunun da farkına varmıştır(Çoban,2021). İnsanın ihtiyaçlarını ve yeteneklerini ortaya koyabilmesi adına gerekli olan şeylerin piramidini belirleyen ise Abraham Maslow olmuştur. Maslow'a göre insanın gereksinimlerinin piramidişu şekildedir(1943: 370):

1. Biyolojik ve fiziksel ihtiyaçlar
2. Güvenliğe dayalı ihtiyaçlar
3. Saygınlık elde etme
4. Bir yere/topluma aidiyet duyma ihtiyacı
5. Kendi kabiliyetlerini geliştirebilme ihtiyacı
6. Zihni, fikri, hissi ve estetik doyuma ulaşma ihtiyacı

Maslow'a göre bu piramitte yer alan alt sıradaki ihtiyaçların karşılanması durumunda bir üst piramide geçilebilmektedir. İnsanın kendisini gerçekleştirebilmesi ve yeteneklerini ortaya koyabilmesi adına Maslow ilk olarak temel ihtiyaçların karşılanması gerektiğini belirtmektedir. İnsan ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabildikten sonra yeteneklerini de ortaya koyabilmektedir. İnsanın sosyal bir canlı olduğunu düşündüğümüzde bu durum insan için temel ihtiyaçlar gibi bir gereksinimi ifade etmektedir.

Bu açıklamalardan sonra yoksulluk tanımlarının neler olduğunu ifade etmekte yarar vardır.

3.1.1 Mutlak yoksulluk

Mutlak yoksulluk, bir hanede birlikte yaşayan kimselerin biyolojik olarak ihtiyaç duydukları (yiyecek, giyecek, barınma ve asgari bir sağlık hizmeti alabilme) şeyleri temin edebilmeleri ve asgari bir harcama gücüne sahip olabilmeleri olarak ifade edilmektedir (Kuyurtar, 2003: 111). Tanım kolay ve anlaşılır gibi olsa da bazı değişkenleri olduğu görülmektedir. Bir kere bir hane içerisinde yaşayan kimselerden *(hane halkı)* bahsedilmektedir. Hane halkının kaç kişiden oluştuğu önemlidir. Diğer yandan, yukarıda ifade edildiği üzere, temel ihtiyaç maddelerinin neler olduğu da zamana ve mekâna göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu iki hususun doğru tespit edilmesiyle birlikte bir toplumdaki asgari yaşam hattı, parasal bir değer üzerinden mutlak yoksulluğun ölçülebilmesi imkân dahilinde olmaktadır. Bu belirlenimin yapılmasından sonra, ilgili hattın gerisinde kalanların yoksul, bu hattı geçenlerin ise

yoksul olmayan kimseler olarak tanımlanması söz konusudur (Öztürk ve Çetin, 2009: 2666). Mutlak yoksulluğun hattının belirlenmesi bakımından, yalnızca bir kimsenin günlük kalori ihtiyacına göre belirlenen bir gıda harcaması maliyeti üzerinden belirlenim yapıldığı gibi aynı zamanda gıda dışı harcamaları kapsayan ikinci bir harcama maliyetlerinin hesaplanması da söz konusu olabilmektedir (Şenses, 2009: 63). Konuya ilişkin olarak pek çok ulusal ve uluslararası kuruluş araştırma yapmaktadır. Bunlardan biri de Dünya Bankası *(World Bank)* olarak dikkat çekmektedir. Bu kurumun 1990 yılında ortaya koyduğu bir araştırma, modern insanın günlük olarak asgari düzeyde 2400 kaloriye ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bir ülkede bu kaloriyi karşılayacak asgari bir sepetin miktarı mutlak yoksulluğu vermelidir. Türkiye için ise bu sınır 2100 kalori olarak belirlenmiştir(TÜİK, 2019). Mutlak yoksulluk, temel geçim üzerinden ve kalori hesabı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Diğer yoksulluk türlerinin ise toplumsal eksikliklere dayandığı söylenebilir. Bu durum ise yoksulluğun tam ve uzlaşmaya dayalı bir yoksulluk tanımı yapılmasını güçleştirmektedir zira yoksulluğun ne olduğu, kişiden kişiye ya da bireyin yaptığı işin niteliğine göre değişiklik gösteren bir durumdur. Bu noktada, toplumlar arasında değil toplum içerisinde, bireyler arasında dahi mutlak yoksulluğun doğru bir şekilde tanımını yapmak güç hale gelebilmektedir. Bu noktada ortaya çıkan bir diğer sorun ise, mutlak yoksulluğun bireylerin öznel durumlarını hesaplayamaması ve kişilerin gelir düzeyleri ortalama veya üzerinde olsa bile yaptıkları gıda harcamaları ve tüketimleri sonucunda bu kalori eşiğinin altında kalabilmeleri durumunun hesaplamasıdır. Bu nedenle de mutlak yoksulluğun eksikliklerinin giderilebilmesi maksadıyla *göreli yoksulluk* kavramının ileri sürüldüğü görülmektedir (Zülfikar, 2010: 5).

3.1.2 Göreli yoksulluk

Göreli yoksulluk kavramının temel olarak 1962 yılında Townsend tarafından geliştirildiği ifade edilmektedir. Buna karşın kavramın fikri temellerinin Adam Smith'e kadar geri götürülebilmesinin de mümkün olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda Townsend, (1962: 216), bireylerin yalnızca biyolojik ve fiziki mevcudiyetleri ile ilgilenmenin doğru olmadığını, aynı zamanda onların toplumsal bir canlı olduklarını ifade etmiştir. Yoksulluğun toplumsal anlayışlar etrafında

değişkenlik gösterdiğini ifade ederken, toplumsal anlamda ihtiyaç olarak beliren bazı hususların da ihtiyaçlar listesine eklenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.Buradan hareketle, bireyin belirli bir toplumun içerisinde, iktisadi ve toplumsal anlamda, asgari bir standarda sahip olarak kendi yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan seviyenin altında bir yaşam sürdürmeye mecbur kalması, yoksulluk olarak tanımlanmıştır (Townsend, 1979: 31). Göreli yoksulluk kavramındamutlak yoksulluğa kıyasla bir öznellik söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü refahın kapsamını ve seviyesini doğrudan ilgili toplumun kendi iç dinamikleri belirlemektedir(Streeten, 1994, s. 18).

AB ülkelerinin göreli yoksulluk kavramı üzerine eğildiği anlaşılmaktadır. AB üyesi ülkeler açısından yoksulluk, maddi, kültürel ve toplumsal açıdan, bir kimsenin sahibi olduğu kaynağın, ilgili Avrupa ülkesinde genel kabul gören yaşam standartlarını devam ettirmeye yeterli olmaması durumunda yoksul olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır (TheCouncil of theEuropeanUnion, 1984). Dolayısıyla göreli yoksulluk da gelir üzerinden belirlenmektedir. AB açısından standart ise %60'tır. Türkiye'de ise bu standarttın %50 olduğu görülmektedir (TUİK,2022). Bu standardın altında kalan bireylerin AB içerisinde "yoksul" olarak tanımlanması söz konusu olmaktadır. Yine de AB ülkelerinin kendi öznel yaşam standartlarını göreli yoksulluk hesaplamasına yansıtabildikleri de ifade edilmektedir (Förster, Tarcali ve Till, 2004: 5). TUİK'in 2022 yılında yapmış olduğu araştırmada Türkiye'de göreli yoksulluk oranın %14.4 olduğu, maddi ve sosyal yoksunluk oranı %16.6 olarak belirlendiği görülmektedir (TUİK, 2022).

3.1.3 İnsani yoksulluk

Yoksulluk türlerinden biri de *insani yoksulluk* olarak ifade edilmektedir. Mutlak ve göreli yoksulluk kavramları yoksulluğu ortaya koyma noktasında yeterli olmadığı ve insanın kapasitesine/ olanaklarına yer vermediği için insani yoksulluk kavramı geliştirilmiştir. İlk kez, 1997 yılında, UNDP tarafından yayınlanan insani gelişme raporunda yer bulmuş ancak Amartya Sen tarafından geliştirilen *"Yapabilirlik Yaklaşımı"* üzerine inşa edilmiştir. Temel olarak, bir kimsenin sahip olduğu maddi/ekonomik gelir düzeyinin yanında, iktisadi, sağlık ve diğer sosyo-ekonomik

göstergelerin de incelenmesini ve hesaba katılmasını temel almaktadır. Bu noktada, özellikle çocukların daha sağlıklı koşullarda yaşaması, bir ülkede görülen bebek ölüm oranlarının hesaba katılması, bir çocuğun cinsiyetine ya da yaşına göre boy ve kilolarının ölçülmesi vb. hususlar etrafında değişkenlik gösteren bir yoksulluk türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenses, 2009: 97). 1997 yılında yayımlanan rapor doğrudan bu hususa atıfta bulunmuş ve bir kimsenin insan onuruna yakışır bir standardı yakalayamaması, bundan mahrum olması durumunda yoksul olarak değerlendirilmesi söz konusu olmuştur (UNDP, 1997).

Burada görüldüğü üzere, yoksulluk, insani yoksulluk açısından, yalnızca gelir açısından belirli bir eşiğin altında kalmak olarak değerlendirilemez. Bir kimsenin eğitim durumu, sıklıkla hastalanıp hastalanmadığı, temiz bir içme suyuna erişiminin olması durumu ya da toplumsal olarak ortalama ömür uzunluğu gibi temel hususlar dikkate alınmaktadır (Kalaycıoğlu, 2007: 1).

3.1.4 İnsani gelişme endeksi ve bu endekse etki eden unsurlar

Söz konusu endeks, 1990'da Pakistanlı iktisatçı ve siyasetçi olan Mahbubu Ul Haq ve ekibi tarafından geliştirilmiştir. İnsani gelişme endeksinin amacı,ulusal ve uluslararası anlamda gelişmenin, ilerlemenin ne şekilde olduğu ve ilerleme merkezinin temelinde insanın olması gerektiğidir. Amartya Sen'e göre, önemli olan gelir değildir; bir kimsenin istenmeyecek bazı durumlar olan açlık, sefalet ya da hastalık gibi durumlardan kaçınabilmek için ne ölçüde kabiliyeti ve imkânı olduğu ile ilgili bir husustur. Bu imkânının olmaması ise yapılabilirlikten yoksunluk ya da kapasite yoksulluğu olarak ifade edilebilmektedir (Sen, 2004).Bu noktada, insani gelişmeyi mümkün kılabilmek içinise bizzat devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının ya da kitle iletişim araçlarının kullanılması söz konusu olmalıdır.Sen, yaşam standarttı görüşünü benimsemekle birlikteekonomik ve toplumsal anlamdaki eşitsizliklerin, kalkınmanın ve buna benzer diğer hususların "yapabilirlik" etrafında tekrar tanımlanması gerektiğini ifade etmiştir.Sen'e göre kalkınma ve yoksulluk arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu ikisi arasında ise temel husus insani kalkınma endeksi olarak değerlendirilmektedir (Fukuda Parr, 2003). İGE'nin en temel amacı ise eşitsizlikleri belirlemektir. Yoksulluğun çok boyutlu olduğunu ifade etmiştik. Bu

çok boyutlu yoksulluğu tanımlarken insani gelişmişlik endeksinin de farklı boyutları taşıdığını ifade edebiliriz. Bu boyutlar arasında sağlıklı ve uzun bir yaşam, eğitim ve refah düzeyi gibi hususlar ele alınmaktadır. Bir ülkenin iktisadi refahının ilgili ülkede yaşamlarını idame ettiren kimselerin standartları üzerinde ne gibi etkileri olduğunun araştırılması bu açıdan İGE'nin belirlenmesi noktasında önem kazanmaktadır (Gürses, 2009: 341). İGE'nin hazırlanması aşamasında, ilgili ülkeye ait olarak güvenilir uluslararası kuruluşların ortaya koyduğu raporların değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda, UNDP, Dünya Bankası ve UNESCO raporları dikkate alınmaktadır.

Tablo 1. İnsani Gelişmişlik Endeksi Açısından Asgari ve Azami Göstergeler (Zor, 2020: 43)

Boyutlar	**Göstergeler**	**Minimum -Maksimum değerler**
Sağlık	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	20- 83.4
Eğitim	Beklenen Okullaşma Yılı	0-18
	Ortalama Okullaşma Yılı	0-13.3
Gelir	GSMG (Kişi Başı -Satın alma gücü paritesi $)	100- 84.478

Tablo 1, ulusal ve uluslararası veriler hesaba katılarak, bir ülkenin İGE'sinin, ortalama yaşam süresi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma ve kişi başına düşen satın alma gücünü (ABD doları) ifade etmektedir. Bu hesaplamalar bir ülkenin 0-1 arasında değerlendirmesini, 1'e yaklaştıkça İGE bakımından yüksek bir insani gelişmişlik, 0'a yaklaştıkça ise düşük bir insani gelişmişlik ortaya çıkmasını ortaya koymaktadır. Bu noktada bir ülkenin 0,800 ve üzeri bir puan elde etmesi durumunda *çok yüksek,* 0,700-0,799 arasında bir puan elde etmesi durumunda *yüksek,* 0,550-0,699 arası bir puan elde etmesi durumunda *orta,* 0,550 ve altında bir puan elde etmesi durumunda ise *düşük* bir insani gelişmişlik düzeyine sahip olduğu ifade edilmektedir. (Tıraş, 2019: 20). İGE, bugün 191 ülkeyi kapsayan bir veriler seti olarak karşımıza çıkmaktadır. UNDP'nin 2021 yılında yaptığı İGE araştırmasında ise Türkiye 191 ülke arasında 48. sırada yer almaktadır (Toksöz vd.,2022)

İGE hesaplanırken şu hususlar dikkate alınmaktadır:

– Gelir Standardı: Satın alma gücü ve bu manada kişi başı GSMH önem kazanmaktadır(Tıraş, 2019: 18).

– Eğitim Standardı: Bir kimsenin refahını ölçerken ortama okullaşma yaşı, beklenen okullaşma yaşı, okullaşma oranı, üstün kabiliyetli kimselerin eğitim imkânları ve eğitim sürecinin devamlılığı gibi hususlar ön plana çıkmaktadır (Tıraş ve Ağır, 2018: 31).

– Sağlık Standardı: Nitelikli sağlık faaliyetlerine erişebilme, temiz bir suyun elde edilebilmesi, bir bireyin içinde yaşadığı toplumun iklim değişikliğine maruz kalması ve sağlık harcamalarına giden maliyet, sağlıklı beslenme, uygun bir barınma gibi hususlarla birlikte çevresel etmenler de dikkate alınmaktadır (Tıraş, 2019: 18).

3.2 Kadının Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması

1990 yıllardan günümüze kadar Birleşmiş Milletler Konferanslarında, Kopenhang Dünya Kalkınma Zirvesinde ve Pekin 4. Dünya Kadın Konferansında kadınların yoksulluğu bir dünya sorunu olarak ele alınmıştır. 1995 yılında Pekin 4.Dünya Kadın Konferansında kabul edilen Pekin Eylem Platformunda yoksulluğun kadınlaşması kavramına yer verilmiştir. Pekin Konferansıyla birlikte; kadınların erkeklere oranla yoksullukla karşılaşmalarının daha yüksek olduğu, kadınların yoksulluğunun daha ciddi bir sorunu işaret ettiği, kadın yoksulluğunun da erkeklere kıyasla giderek arttığı ifade edilmiştir. Yoksulluğun artışında paralel görev gören cinsiyet eşitsizlikleri, kadının yapabilirliğini engellediği için kadınların kronik ya da geçici süreli yoksulluğa karşı korumasız kalmalarına neden olmaktadır(Ecevit,2020). Dolasıyla kadınların maruz kaldığı eşitsizliklerle yoksulluk birbiriyle ilişkilidir. Genel görüş, eşitsizliğin yani toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ulusal ve uluslararası düzeyde azaltılmadığı sürece yoksullukla derin bir şekilde mücadele edilemeyeceği yönündedir(Lister,2004). Yıldız Ecevit'e göre de bu durum böyledir. Cinsiyet temelli eşitsizlikler, yoksullukla doğrudan ilişkilidir. Yoksulluk arttıkça eşitsizlikler, eşitsizlikler arttıkça da yoksulluk artmaktadır. Dolayısıyla kadın yoksulluğu da bu şekilde derinleşmektedir(2003). Türkiye'nin de dahil olduğu Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı uluslararası kadın hareketinin özellikle sahip çıktığı temel bir belgedir(Acar, 2010, s.200). Kadınların yoksullukla ve cinsiyet eşitsizliğiyle

mücadelelerinde başvuru dokümanı olduğu ifade edilebilir. “Kadın yoksulluğu” kavramı, çoğu zaman kadınları orantısız bir şekilde etkileyen sosyal, ekonomik ve yapısal faktörlerin birleşimi nedeniyle karşılaştıkları belirli bir yoksulluk deneyimini ifade etmektedir(Krishnan vd., 2008). Yoksulluğu farklı şekillerde deneyimleyen kadınlar, yaşamları boyunca tekrar eden ya da uzun süreli yoksullukla baş etmek durumunda kalırlar. Kadınların yaşadıkları yoksulluk durumunu yapabilirlikle ilişkilendiren Nussbaum, “Women and Human Development: The Capabilities Approach” (Kadınlar ve İnsani Gelişim: Yetenekler Yaklaşımı) kitabında kadınların insanca yaşamaları için gereken temel yetenekleri ve kadınların yaşadığı dezavantajları ele almıştır. Bu dezavantajların ise, eğitime erişim, bilgi eksikliği, sağlığa erişim, ekonomik ve sosyal haklara erişim, toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi sorunlar olduğunu belirtmektedir. Kadınların insanca yaşama yeteneklerine erişiminde ve insan haklarından yararlanmada karşılaştıkları özel zorlukları ve dezavantajları toplumsal cinsiyet ile ilişkilendiren Nussbaum, ayırımcılığı ve kadınların yaşadıkları sorunların da yoksulluktan(yapabilirlikten yoksun olma durumu) kaynaklı ortaya çıktığını, kadınların haklara erişimlerinin kısıtlı olduğu durumlarda da bunu yoksullukla birlikte değerlendirmenin önemli olduğunu savunmuştur. Bu nedenle kadınların bu özel durumlarına dikkat çekerek, eşitlik, adalet ve insan hakları konusunda daha fazla farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır(2000, s.86-106).

1978 yılında Diane Pearce ise *“Yoksulluğun kadınlaşması”* kavramıyla, kadınların yaşadığı yoksulluğun sebeplerine dikkat çekmek istemiştir. Yoksulluğun giderek kadınlar arasında yoğunlaştığı ve kadınların erkeklere kıyasla yoksulluktan orantısız bir şekilde etkilendiği ifade edilir. Pearce'in çalışması cinsiyet ve ekonomik eşitsizliğin kesişimine odaklanmakla birlikte sosyal ve ekonomik faktörlerin bu kalıba nasıl katkıda bulunduğuna vurgu yapmaktadır(Pearce, 1990).

Pearce'in yoksulluğun kadınlaştırılmasına ilişkin görüşlerinin temel noktaları şu şekilde sıralanabilir (Pearce, 1990);

– Cinsiyet Eşitsizliği: Pearce, cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluğun kadınlaştırılmasının temel itici gücü olduğunu savunmaktadır. Tarihsel olarak

kadınlar birçok toplumda ötekileştirilmiş, bu da eğitime, istihdam fırsatlarına ve karar alma gücüne erişimde eşitsizliklere yol açmıştır. Bu eşitsizlikler kadınları yoksulluğa karşı daha savunmasız hale getirmiştir.

– Ekonomik Faktörler: Pearce, yoksulluğun kadınlaştırılmasında ekonomik faktörlerin rolüne değinmektedir. Kadınlar genellikle yarı zamanlı çalışma veya kayıt dışı sektördeki işler gibi düşük ücretli ve güvencesiz işlerde daha fazla temsil edilmektedir. Bu, özellikle bekar anneler için daha düşük gelir düzeyine ve daha yüksek yoksulluk riskine yol açmaktadır.

– Aile Yapısı: Aile yapısı yoksulluğun kadınlaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çoğunlukla kadınların reisi olduğu tek ebeveynli hanelerin, tek gelirle bir aileyi geçindirmenin zorlukları nedeniyle yoksullukla karşılaşma olasılığı daha yüksektir. Çocuk bakımı sorumlulukları ve uygun fiyatlı konutlara sınırlı erişim gibi sorunlar bu zorlukları daha da kötüleştirebilir.

– Refah ve Sosyal Politikalar: Pearce ayrıca refah ve sosyal politikaların yoksulluğun kadınlaştırılması üzerindeki etkisine de dikkat çekmektedir. Pek çok sosyal güvenlik ağı ve kamu yardım programı, evin geçimini sağlayan erkek modeli göz önünde bulundurularak tasarlanmaktadır ve bu durum, bu geleneksel aile yapısına uymayan kadınlara dezavantaj yaratabilmektedir.

– Uzun Vadeli Sonuçlar: Yoksulluğun kadınlaştırılmasının, yalnızca bireysel olarak kadınlar için değil, bir bütün olarak toplum için de uzun vadeli sonuçları vardır. Kalıcı cinsiyete dayalı yoksulluk, nesiller boyunca dezavantajlı döngülerin devam etmesine neden olabilir, çocukların refahını etkileyebilir ve daha geniş sosyal eşitsizliklerin devam etmesine neden olabilir.

Pearce'nin görüşü ve feminist literatürlerde en fazla tartışılan konu yoksulluğun kadınlaşmasıdır. Ecevit'e göre ise kadın yoksulluğunun görünür olmasına neden olan birtakım faktörler vardır. Bu faktörler ise şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Düşük ücretli ve kötü işlerde çalışmak

2. Pazarlık gücünden ve örgütlenme olanaklarından yoksun olmak

3. Kayıtdışı sektörlerde ve evde istihdam olmak

4. Temel haklara(sağlık, eğitim vb) erişim ve kaynakları kullanmaktan yoksun olmak

5. İşgücü piyasasında ayırımcılık ve kötü muameleye maruz kalmak

6. Evle ilgili sorumlulukları nedeniyle ekonomik faaliyetlerini sınırlamak

7. Şiddete maruz kalmak

8. Çeşitli kurumlarda sosyal-ekonomik dışlanmaya maruz kalmak (Ecevit, 2021).

Kadınların yaşamış oldukları bu sorunları anlayabilmek ve baş edebilmek adına toplumsal cinsiyet rollerinin yaşama ne kadar etki ettiğini anlamak son derece önemlidir. Dünyada kadınların yaptığı çocuk bakımı, eğitimi, ev işleri gibi sürdürdükleri işlerin tamamı ücretsizdir. Özel alanla ilişkilendirilen kadınların bu nedenle de istatistiklerin dışında kaldığı görülmektedir(Wichterich, 2004). Kadınların yaşadıkları temel problemlerin eşitlik ve kaynaklara, kamusal hizmetlere erişim arzusuyla son bulacağı düşünülse de ulusal ve uluslararası belgelerde yıllardır ifade edildiği göz önünde bulundurulduğunda pratikte ne yazık ki hala daha tam erişimin sağlanabildiği söylenemez. Bu nedenle kadınlar yaşadıkları yoksulluk sebebiyle kendilerine özgü yoksullukla baş edebilme stratejileri oluşturmaktadırlar. Sosyal yardımlar bu stratejilerden biridir. Ama çok önemli bir meseleyi gözler önüne sermektedir. Uygulama alanında(sahada) sosyal yardımlara başvuru yapanların genel çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Ancak sayılar ilgili bakanlık tarafından açıklanmadığından tam bir dayanak bulunmamaktadır. İstatiksel verilerin tutulması sosyal politika geliştirmeye yönelik yararlı olacaktır. Dönemin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı 2022 yılı için bütçe hakkında yaptığı açıklamada *Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemine* 60 milyon kişinin sosyal yardımdan yararlanmak adına başvuru yaptığını ifade etmiştir. Bu sayının 2014 yılı için 30.5 milyon olduğu, 2021 yılında ise 57.5 olduğu belirtilmektedir. Kayıtlı hane sayısının ise 2014 yılında 8 milyon olduğu belirtilirken, 2021 yılı için 17.7 milyon olduğu ifade edilmiştir(Şehriban Kıraç, Aile Bakanlığı'na göre sosyal yardım almak için 60 milyon kişi başvurdu,

Cumhuriyet Gazetesi(02 Şubat 2023). Bu sayının ne kadarını kadınların oluşturduğu çok önemlidir. Toplumsal cinsiyet rollerinin erkek üzerinde yarattığı baskı gelir getiren bir işte çalışmak, hanenin geçimini sağlamakken, kadın için bu durum her durumda hane içindeki görevleri yerine getirmek olur. Örn: yemek yapmak. Hanede herhangi bir kişinin gelir getiren bir işte çalışmadığı durumlarda ise kadının rollerini devam ettirmesi beklenir. Bu roller, kadının hane içindeki yoksulluğu da farklı deneyimlemesi anlamı taşır. BM Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerine baktığımızda yoksulluğun son bulması, eğitime erişimin sağlanması, cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve kadınların güçlendirilmesi gibi 17 amaç sıralanmaktadır.166 ülke arasında 72. Sırada yer alan Türkiye için ise ilerlemenin sınırlı olduğu yönündedir(Sustaınable Development Report, 2023). Türkiye için amaçların gerçekleşmesi noktasında 2030 yılına kadar da sınırlılığın devam edeceği ön görülmektedir. Bu kadar sınırlı bir ilerleme sürecinde ise kadınlar gün geçtikçe daha fazla yoksullaşmaktadırlar. 84.78 milyon nüfusa sahip olan Türkiye'nin ne yazık ki yarısından fazlası yoksullukla mücadele etmektedir. Hedeflenen amaçlara erişimin sağlanması için toplumsal cinsiyet eşitliğinin de sağlanması gereklidir. Bu anlamda ise devletin sorumlulukları önemlidir. Dolayısıyla uluslararası metinlere kulak vermek, bağlayıcılığı olan sözleşmelerin uyarılarını dikkate almak, ulusal kanunları etkili kullanmak ve nitelikli sosyal politika üretmek, kadınların kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve insana yaraşır bir yaşama sahip olmaları için elzemdir.

3.2.1 Enformel sektör

Enformel sektör kavramının literatürde ilk kez, 20 yüzyılın 3. çeyreğinin sonlarında, 1971 yılında, Hart tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir. Buna karşın ilgili kavramın, ertesi sene ise Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından ülke incelemesi bağlamında, kullanılmaya ve yaygınlık kazanmasına imkân tanındığı anlaşılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte üretimin enforleşme süreci de başlamıştır. Bu noktada enformel sektör, temel olarak göçmenlerin şehir yaşamı içerisindeki resmi (formel) iş sektöründen istifade edememesi ve yaşamlarını idam ettirebilmeleri için icra ettikleri ekonomik eylemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Gayri resmi ya da sürekli olmayan gündelik işlerin yapılması şeklinde de tarif edilmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 81). Gelişmekte olan ülkelerin enformel sektör ile ilişkisinde işgücü

fazlasıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Hemen hemen her ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısında var olmasından kaynaklı sorunlu bir problem olarak tanımlanır. Bu sebeple, kırdan kente göçlerin, kişilerin eğitim düzeylerinin, kentleşme gibi özelliklerin değerlendirilmesi gerekmektedir. 70'li yıllarda işsizlikle bağdaştırılan enformel sektör, günümüzde insanların kazanç sağlamak için asgari düzeyde yaşamlarına devam etmeleri ile ilişkilidir (ILO,2002). Bu alanda çalışmakta olan kişiler, bireysel çalışanlar, ev ekonomisine katkı sunmak isteyenler ve küçük üreticiler şeklinde üç gruba ayrılabilir. Bu kişilerin ise ortak özelliği korunmasız, güvencesiz, kayıt dışı çalışmalarıdır (Şişman, 1999: 48-57). Türkiye'de ekonomi ve istihdam alanına bakıldığında yapısal durumun enformel sektörden oluştuğu görülmektedir. Özellikle büyük şehirlerde artan göç ile birlikte Türkiye'de kayıt dışı istihdam verilerinin yüksek olduğu bu durumdan kaynaklı ise insanların sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alamadıkları anlaşılmaktadır(Akgeyik vd., 2004).Ücretsiz aile işçiliği ve evde parça başı işlerin yapıldığı enformel sektör alanında en dezavantajlı gruplar kadınlardan oluşmaktadır. Bu iki çalışma grubu, ortalama olarak en az kazancın elde edildiği ve çalışma şartlarının ve güvencesinin en alt düzeyde olarak değerlendirildiği gruplar olarak dikkat çekmektedir (Chen, 2012: 9). Kadınların enformel sektörde istihdam edilmeleri erkeklere kıyasla daha fazladır. Bunun nedeni, kadınların geçimlerini sağlamak bakımından daha güvencesiz görünmesi/olması, dolayısıyla daha az seçeneğinin olmasıdır. Diğer yandan 1980'li yıllardan itibaren yükselişe geçen ve piyasanın devlet müdahalesinden azade tutulması gerektiği düşüncesinin savunulduğu neo-liberal ekonomik anlayış bağlamında, bugün gelir eşitsizliği giderek daha fazla artmaktadır. Bu durum, dolaylı olarak ekonomik açıdan dezavantajlı grupların pazarlık gücünü azaltırken bundan en fazla kadınlar etkilenmektedir. Kadınlar,mücadele ettikleri bir çok toplumsal rol, eğitim seviyesi düşüklüğü, kırdan kente göçler sebebiyle gelir elde etme konusunda kısıtlı alana sahiplerdir. Bu sebeple en güvencesiz işleri tercih etmek durumunda kalmaktadırlar. Düşük ücretleri olan, belirsiz çalışma saatleri bulunan, günlük/saatlik işlerdir (Tomei, 2000: 8; ILO, 2002: 32). Böylece firmalar ve bireysel çalışma alanına sahip olan kişiler, kâr maksimizasyonu düşüncesiyle, daha düşük maaşlar ödeyecekleri ve güvencesiz çalıştırabilecekleri kadınları, enformel alanda istihdam etmeye yönelmektedirler (Caşkurlu, 2010).Devletler, küresel ekonomi ile

rekabet edebilmek için ucuz işgücüne dayalı ihracat politikaları benimseyebilmektedir. Bu noktada, ucuz işgücü kadınlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolaylı olarak ise bu üretim modelinin, esnek çalışma ile birleşmesi, niteliksiz kadın işgücünün yeniden evden organize olmasına neden olmaktadır. Ayrıca, işveren açısından, evden çalıştırma, maliyeti azalttığı gibi çalışanların örgütlenmesini de engellemektedir (Chenvd., 2002).Neo liberal politikaların etkisiyle birlikte sendikalaşmayı geriletmesi dolayısıyla zaten örgütlenmenin zayıfladığı ülkelerde kadınlar, ekonomik açıdan en dezavantajlı, buna karşın "sömürüye" en elverişli grup olarak karşımıza çıkarlar(ILO, 1997: 142). Bu durum kadınlara, daha az ücret geliri, daha düzensiz bir gelir, daha güvencesiz bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Bu noktada, toplumsal ve kültürel anlamda fırsat eşitliğinden yararlanamayan kadınlar çalışma piyasasında da kendilerine ait yeri bulamamaktadır. Diğer yandan, kadın istihdamının bu şekilde artması ise geleneksel aile anlayışının dönüşmesine neden olmaktadır. Bir yandan, devletin milli geliri artmaktadır fakat diğer yandan ailede bir zamanlar kadına düşen bazı görevler bakımından (hasta bakımı gibi) bazı görevlerin devlet tarafından üstlenilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bunun bir diğer sonucu ise çalışmakta olan kadınların, ekonomik özgürlüklerini istikrarlı hale getirebilmek maksadıyla çocuk sahibi olma düşüncesini erteledikleri ya da bu düşünceden vazgeçtikleri ifade edilmektedir. Bu noktada, araştırmalar, yüksek bir gelir düzeyi elde eden ve bu geliri istikrarlı olan kadınların çocuk sahibi olma oranlarının düşük gelirli ve istikrarsız gelire sahip kadınlara kıyasla daha düşük olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu da bir yönüyle kadın ve erkek arasındaki gelir eşitsizliğini ve tek anneli ailelerde kadınlara yüklenen ekonomik sorumluluğun artması dolayısıyla kadınların çocuk sahibi olma düşüncesini ötelemeleri sonucunu doğurmaktadır ki bu hususa aşağıda değinilecektir (Erdut, 2005: 35).

3.2.2 Görünmeyen emek

Kadın yoksulluğu üzerinde arttırıcı bir etki doğuran önemli bir husus da kadının görünmeyen emeğidir. Bu durum, kadınların aynı zamanda ev işlerinde de çalışmasına yönelik toplumsal kabulün bulunması ile ilgili bir durumu ifade etmektedir. Temelde bu hususun, işlerin hiyerarşik bir ayrılma prensibine göre *erkek işleri-kadın işleri* şeklinde ayrılması ile tespit edildiği anlaşılmaktadır. Ev işleri

sosyal hayatın içerisinde kadına özgü iken, karşılığında ücret alınan esaslı işlerin erkeğe ait olduğu düşünülmektedir. Bu durumda ise erkeğin işleri gelir getirmesinden kaynaklı daha değerli, kadının işleri ise değersiz olarak algılanır (Dinçer, 2021). Diğer yandan erkeğin yaptığı işler birinci vardiya işler, kadının evde yaptığı işler ise ikinci vardiya işler olarak tanımlanır. Açıktır ki hem çalışıp hem ev işi yapan kadınlar "iki vardiya" halinde çalışmaktadır! Bu iş bölümü yapaydır. Toplumsallaşmanın ve kadının tarım toplumunda avcılıktan uzaklaştırılarak çocuk bakımına hapsedilmesinden sonra erkek egemenliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak doğal bir ilişkiler ağının devamlılığıymış gibi sunulmaktadır (Gürkan, 2022, s.147-148) Oysaki kadının emeğinin erkekler tarafından herhangi bir bedel ödenmeksizin elde edilmesi açık bir sömürü olarak değerlendirilir. Bu durum, kapitalist ya da sosyalist olduğuna bakılmaksızın evrensel bir durum olarak görülmektedir (Delphy, 2008). İlgili literatürlerden göründüğü üzere konuya ilişkin farklı gruplandırmalar da yapılmaktadır. Görünmeyen emek, bazen ev işi şeklinde ifade edilebildiği gibi bazı durumlarda ise *fiziksel emek/duygusal emek* şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Kadının ev işlerinden sorumlu cins olduğu algısının ifade edilişi, ataerkil sistemin ve mevcut kapitalist düzenin devamlılığı açısından öne çıkmaktadır (Acar-Savran, 2004). Bu oluşturulan sistemin devamlılığı açısından önemlidir. Emeğin farklı şekillerde ve rollerde karşımıza çıktığı, günlük hayatın içinde ise aynı toplumsal süreçleri yaşadığımız için tüm kadınların belirli dönemler veya zamanlarda da olsa deneyimlediği bir durumdur. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir: (Acar Savran, 2004).

– Ev İşlerine yönelik görünmeyen emek: Ev yaşamı içerisinde kadınların yürüttüğü pek çok emek bulunmaktadır. Bu noktada yemeklerin yapımı, bu yemeklerin sunumu, bulaşıkların yıkanması, çamaşırların yıkanması, evin temizliği gibi hususlar olduğu gibi çocuk sahibi olan çiftler bakımından çocukların bakımı, beslenmesi, onların ihtiyaçları ile ilgilenilmesi, sosyal aktivitelerinin düzenlenmesi gibi hususların da kadınların sorumluluğunda olduğu gibi bir algı bulunmaktadır.

– Hasta ve yaşlıların bakımı: İlginç bir şekilde kadın, evde ya da yakın akraba çevresinde yaşlıların ve hastaların bakımı, onlarla ilgilenilmesi gibi hususlarla ilgilenmesi gerekli olan taraf olarak algılanmaktadır.

Bu sıralanan hizmetlerin önemli bir kısmı, profesyonel olarak sağlanan ve karşılığında ücret talep edilen işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın aile birliği içerisinde kadından beklenen bu işler için kendisinin maddi bir kazancı olmadığı gibi bu yükümlülükler onun aktif iş hayatına dahil olmasını ya da çalışma hayatı içinde ise işine yoğunlaşmasını engellemektedir. Kadınlar açısından hem günlük yaşam hem de iş hayatı bir noktada karışmaktadır. Ekonomik anlamda, kadınların bir aile birlikteliğine dahil olması ile birlikte, erkekler açısından bedava iş gücü temin edilmiş olmaktadır. O halde kadının bu emeğinin *"bedava mal"* kategorisinde, hava ve su ile güneş ışığının yanına konumlanması gerektiği dahi iddia edilebilir. Bunun temel nedeni şudur ki çalışma istatistikleri bakımından bu emek hesaplamaya dahil edilmemektedir (Ergüder, 2010). Her bedava ürün ve bedava emek, sermayeye kazandırır ve ücret ödemeksizin emeğini temin eder. İşte bu nedenle kapitalist sistem ücretsiz kadın emeğinden yararlanır. Açıktır ki aynı durum, baba, koca ya da erkek kardeş olan aile üyeleri açısından da bu şekilde addedilebilir (Gardnier, 2011).

Bu noktada görünmeyen emeğin farklı boyutlarla karşımıza çıktığı ifade edilmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: (Bora, 2005)

– Ev içerisinde görülen işler

– Çocukların bakımı ve yaşlı/hasta bakımı

– Aile içi gerekli olan hizmetler

– Kadınların ailenin sağlık programını tatbik etmesi (beslenme, diyet, egzersiz, sağlık bakımı gibi)

– Erkeğin cinsel açıdan tatmin edilmesi

– Ailenin diğer fertlerinin manevi açıdan desteklenmesi ve aileler arası ilişkilerde organizatör görevinin üstlenilmesi

Bu bağlamda kadın üzerine yüklenen görevlerin niteliği kendisini göstermektedir. Kadın, geleneksel olarak cinsel anlamda da erkeğin doyuma ulaşması için bir aracı

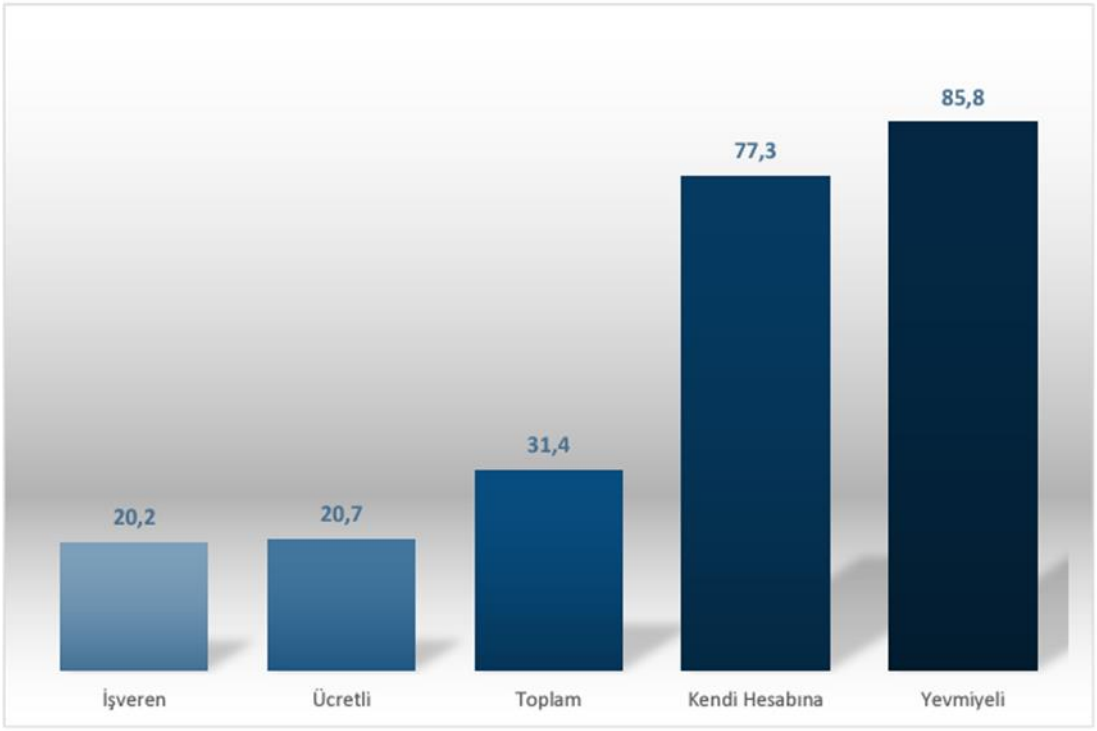
olarak hayal edilmektedir. Buna karşın cinsellik anlamındaki yükümlülük kadına atfedilen bir olgu olarak tasarlanmaktadır (Delphy ve Leonard, 1992). Öyle ki kadının bu yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirmemesi durumunda, -bakımlı olmaması, erkeğini cinselliğe davet etmemesi gibi- erkeğin aldatmasının gerekçesi de kendiliğinden oluşmuş olmaktadır ki bu durum kadının aile içerisinde üstlendiği vazifeleri ortaya koyan bir nitelik arz etmesi bakımından anlamlıdır. Bu bir taraftan toplumsal cinsiyet rolleriyle de doğrudan ilgilidir. Çünkü kadınlığa ve erkekliğe yönelik toplumda böyle bir düşünce hâkimdir. Diğer yandan, kadının "çocuk" yetiştirmekle vazifeli cins olarak düşünülmesi ve bu anlayışın hala devam ediyor olması da geleneksel yapının sorgulanmadan sürdürülmesi anlamına gelmektedir(Ergüder, 2010). Kadınların üstlendikleri bu ücretsiz iş gücü yükümlülükleri nedeniyle %42'sinin çalışma hayatına *(ücretli emek)* dahil olamadığı görülmektedir. Ülkemizde de hem çalışan hem de evli olan kadınların oranının yalnızca %32 olması bu geleneksel yapının hala etkisini sürdürdüğünü verilerle ortaya koymaktadır (Dinçer, 2021).

3.2.3 Gelir dağılımı eşitsizliği

Gelir dağılımı eşitsizliği, hemen hemen tüm dünyadaki ülkelerin ortak sorunu olan yoksulluk olgusunun açıklanmasında etkilidir. Sosyo-ekonomik etkilerle açıklanan gelir dağılımı eşitsizliği yalnızca bununla sınırlı olmamakla birlikte uygulanan politikalar, gelenekler, kültür, halkın politik süreçlere katılımıyla da doğrudan ilişkilidir (Turgut, 2019). Gelir dağılımı eşitsizliğinden bahsedebilmek için gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği kavramlarını iyi anlamak gerekir. Gelir dağılımı kavramı, bir ülke içerisindeki mevcut tüketim ilişkilerinin ve harcama dinamiğinin anlaşılması için kullanılan bir kavramdır. Temelde, belirli bir ekonomik sistem içerisinde ortaya çıkan değerlerin, gelirin, bireyler, sosyal kesimler ve üretim unsurları arasında pay edilmesi olarak değerlendirilmektedir (DPT, 2001: 3). Diğer yandan bu kavram, parasal bir değer olarak üretim ve tüketim araçlarının dönüştürülmesi ve pay edilmesi şeklinde de ele alınabilir (Boratav, 1980: 8). Gelirin sosyal kesimlere eşit oranda dağılması refahın göstergesi iken eşit dağılmadığı toplumlarda ise gelir eşitsizliği olduğu söylenebilir. UNDP'e göre gelirin eşit dağılmadığı toplumlarda insanların iyilik halini korumaları mümkün değildir(2016). Bu noktada gelir eşitsizliği, sosyal

kesimlerin bazılarının diğerleri aleyhine, bir ülkede üretilen ekonomik gelir içerisinden daha fazla pay elde etmesi olarak özetlenebilir (Şerbetçi, 2014: 94-104; Wilkinson ve Pickett, 2010: 63). Diğer yandan Amartya Sen yapabilirlikler yaklaşımında gelir eşitsizliği ve ekonomik eşitsizliklerinin birbirinin yerine kullanılan kavramlar olduğunu, ancak temelde ikisinin birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Özellikle engellilik söz konusu olduğunda kişinin ihtiyaçları doğrultusunda gelirden belirli bir pay verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu temelde eşitlik kavramına aykırı olsa da kişilerin ihtiyaçlarının engel durumlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Sen, 1997: 385-386).Kadınlar söz konusu olduğunda yaşadıkları çeşitli ayırımcılıklardan kaynaklı gelire ulaşma konusunda da mücadele ettikleri görülmektedir. Çünkü iş ilişkileri içerisinde kadınlara ve erkeklere ödenen ücretlerde büyük bir farklılık söz konusudur. Literatürlere bakıldığında erkeklerin çalışma hayatına daha fazla uyum sağlayabildiği ve devamlılıkları noktasında büyük bir endişe duyulmadığı gibi bir düşünce bulunmaktadır. Bu durum gelir dağılımındaki eşitsizliğin temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eğitim, sağlık, katılım gibi birçok hakkından yararlanamayan kadınlar çalışma yaşamlarının içerisinde ise hak ettikleri kazançlara ulaşmak için çaba sarfetmek durumunda kalırlar. Buna karşın, bir önceki başlıkta ele alındığı üzere, kadınların çalışma hayatını engelleyen veya sınırlayan bir de ikinci vardiyaları bulunmaktadır. Kadının yaşamında çalışma hali sürekli olarak devam etmektedir. Bu anlamda kadın, yemek yapmak, bulaşık yıkamak, çocuk bakımı gibi işlerin devamlılığını sağlar. Toplumda aynı zamanda hamilelik, hastalık vs. durumlar nedeniyle iş hayatında devamlılıkları konusunda bazı endişelerin bulunduğu söylenebilir. Bu iddiaların aynı zamanda bir algı meselesi olduğu açıktır. Bugün pek çok ülkede kadınların çalışma hayatında devamlılık kazanabilmeleri için sosyal destek kurumlarının oluşturulduğu düşünüldüğünde, meselenin mevcut düzenin devamını sağlamak adına kadınların bilinçli olarak çalışma hayatından uzak tutulmaları, çalışıyorlarsa da emeklerinin nispeten de olsa sömürülmeye devam edildiği anlaşılmaktadır. Yakın zamanlı çalışmalar ise kadınlara verilen düşük ücretlerin bir "annelik cezası" olduğunu ortaya koymaktadır (Kliff, 2018). Örneğin, TÜİK tarafından 2019 yılında yapılan

araştırmalar ortaya koymaktadır ki ülkemizde erkekler, kadınlara kıyasla %31 daha fazla maaş almaktadır (DİSK, 2020).

Şekil 3.TÜİK'in 2019 Raporuna Göre Ücret Bakımından Kadın ve Erkek Arasındaki Farklılık (%) (DİSK, 2020)

Diğer yandan, işin niteliği incelendiğinde bu durumun daha da değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Gündelik *(yevmiye)* ücreti üzerinden çalışan erkekler, kadınlara göre %85, kendi nam ve hesabına çalışan erkeklerin ise kadınlara göre %77,3 oranında daha fazla gelir elde ediyor olması da bu farkın sektörel ve çalışma şartları bağlamında değiştiğini bizlere göstermektedir. Buna karşın bu durum ücretli çalışma bakımından da değişiklik göstermemektedir. Anlamlı bir fark olmamakla birlikte işveren ve ücretli çalışan erkelerin kadınlara kıyasla %20 daha fazla ücretle çalışıyor olmaları dikkat çekicidir (DİSK, 2020). Bu durum gelişmiş ülkeler bakımından da büyük bir farklılık ortaya koymaktadır. Örneğin ABD, Japonya ve Danimarka gibi gelişmiş ülkelerde bile çalışma ücretlerinin kadınlar aleyhine olduğu söylenebilir (Kunze, 2018).

Yukarıda, araştırmaların kadınların düşük maaş almasının annelik cezası olduğuna yönelik bazı araştırmalardan bahsedilmiştir. Saraf Kliff'in tanımladığı şekliyle,

Danimarka'da yapılan araştırmalar, kadınların ilk çocuklarına sahip olmalarından hemen sonra ücretlerinde keskin bir düşüş olduğunu, aynı olgunun çocuk sahibi olan erkekler açısından söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla cinsiyet temelli bir gelir eşitsizliğinden ziyade, *"çocuk taşımaya bağlı gelir eşitsizliği"* ya da *"annelik cezası"* olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bu duruma etki eden unsurlar arasında, çocuk sahibi kadınların uzun süreli seyahat gerektiren işler gibi, bazı işler açısından gerekli teklifleri alamaması, dolayısıyla kotasının olması gösterilmektedir. Bu gerekçe, toplumsal bir norm olarak çocuklara kadınların bakması gerektiğine yönelik anlayışın çalışma yaşamına bir yansıması olarak değerlendirilebilir(Kliff, 2018).

3.3 Küreselleşmenin Kadın Yoksulluğuna Etkisi

Yukarıda, küreselleşmenin kadınların enformel işgücüne katılımı ve sömürülmesinde katkısı olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumun biraz daha detaylandırılmasında fayda bulunmaktadır. Küreselleşme, dünyadaki büyük sermayenin dünyanın geneline hakim olacak şekilde hareketliliğinin artması olarak yorumlanabilir. Buna karşın, küreselleşme sadece bir hareketlilik olarak ifade edilmemelidir. Aksine ulusal düzeydeki üretim araçlarının küresel sermaye karşısında rekabet şanslarının azalması ve bu durumun belirli bölgeler ve devletler açısından yoksullaşma durumunu ortaya çıkarması olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, küreselleşme, kapitalistleşmeyle birlikte geldiğinden, sosyal sorumluluk projeleri ve sosyal devlet anlayışının kademeli olarak özel sektöre kaydırılması, dolayısıyla ekonomik olarak dezavantajlı grupların bu desteklerden mahrum kalması, dolaylı yoldan yoksulluğun artması gibi bir sonucun ortaya çıkması olasıdır(Chossudovsky, 1998: 40). Sermayenin hazzetmediği hususların baskı yoluyla ulus devletler tarafından kısıtlanması ya da ortadan kaldırılması sürecinde, sendikaların, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması hususu ön plana çıkmaya başlamıştır. Açıktır ki bu durumlar aktif vatandaşlık kültürünün ve yoksullaşma karşısında toplu hareket etme bilincinin törpülenmesine de neden olmuştur(Barkey, 1990: 178). Böylece firmaların işgücü karşısında ücretleri aşağı çekmesine, çalışanlar arasında zımni ayırımcılıklar gerçekleştirmelerini; işgücü sürecinin taşeronlaşmasını ve istikrarsızlaşmasını, enformel piyasanın artmasını daha mümkün hale getirmiştir (Köse ve Öncü, 2000: 72).

Bu süreç görüldüğü üzere doğrudan kadınların yoksulluğu üzerinde etki doğurmaktadır. Çünkü erkekler karşısında, mevcut sosyal düzen nedeniyle, daha kırılgan düzeyde bulunan kadınların ekonomik bozulmadan ve sermayenin vahşi saldırılarından ilk etkilenecek olan grupların başında geldiği söylenebilir. Dolayısıyla yoksulluğun küreselleşmesi ise yoksulluğun kadınlaşmasına sebep olmuştur(Yarar, 2015, s.35). Kadın yoksulluğunu oluşturan faktörler ise ataerki bir düzen ve kapitalizmin etkisiyle birlikte; Martha Nussbaum ve Amartya Sen'in çözümlediği anlamda kadınların yapabirliklerinden mahrum kalmasına neden olmaktadır. Küreselleşmenin artma eğilimine girdiği 1980'li yıllar ve sonrasında ise bu husus daha görünür olmaya başlamıştır. Ortak ve adil bir iş hukukunun uygulanmaması nedeniyle, dünya genelinde kadınların ortalama olarak daha fazla çalışmaya mecbur kaldığı bilinmektedir. Buna karşın dünyada elde edilen gelirlerin kadınlar açısından çok daha az olması sebebiyle hem ücretli iş gücü piyasasından uzaklaştırılmaları hem de gelir eşitsizlikleri nedeniyle izah edilebilecek bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir(Ecevit, 2003,s. 85). TUİK'in 2020 yılında yapmış olduğu araştırmada; kadınların %26.3'nün istihdamın içerisinde yer alabildikleri, erkekler için ise bu yüzdenin %59.8 olduğu belirtilmiştir. Kadın istihdamında sektörel dağılımı bakıldığı zaman hizmet sektöründe çalışan kadınların 5 milyon 21 bin ile ilk sırada yer aldıkları görülmektedir(İş Gücü İstatistikleri, 2020). Diğer sektörlerde istihdam içinde kendisine yer bulmakta zorlanan kadınlar açısından anlaşılan şudur ki; Türkiye'de sektörel dağılımlara bakıldığı zaman cinsiyetlendirilmiş bir iş gücü piyasası olduğu görülmektedir. Başlangıçta ifade edilmelidir ki bazı coğrafyalarda küreselleşme, kadınların iş yaşamına katılımını, belirli demokratik/liberal değerleri edinmelerini sağlamıştır. Özellikle batı medeniyeti ile yakın ilişki geliştiren ve ekonomik refahı elde eden coğrafyalar açısından bunu ifade etmek mümkündür. Buna karşın bu değerlerin içselleştirilemediği fakat ihracata dayalı ekonomik büyüme modelinin benimsendiği ülkelerde üretim sürecinin hızlandırılabilmesi için sürece kadınların da dâhil edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu ülkeler genelde Çin, Endonezya, Pakistan, Bangladeş gibi Güneydoğu Asya ülkeleri olarak ifade edilebilir. Küreselleşme ile birlikte, bu ülkelerde kadınların iş gücüne katılımı da üretim sürecini hızlandırmak ve kapasiteyi arttırmak için kısa sürede %25'ten %44'e kadar yükselen bir kadın iş gücünden bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Buna

karşın, meselenin derinlemesine incelenmesi durumunda, kadınların, daha düşük maaşlarla, daha güvencesiz ve taşeron mantığına dayalı olarak çalıştırıldığı, resmi iş gücünün dışında ve sürekli işten çıkarılma tehditleri ile karşı karşıya kalarak çalıştırıldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kadınlar iş gücüne katılmaya "zorlanmakta", bu zorlama ise erkekler ile kıyaslandığında daha dezavantajlı şekilde karşımıza çıkmaktadır(Wichterich, 2004:24-26). Küresel ölçekte kadın yoksulluğunun değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Kadının iş gücüne katılımının düşüklüğü batı ülkelerinde bir sorun olarak devam ederken doğu ülkelerinde bu bir sorun değildir; kadınların iş gücüne katılımı artmaktadır fakat daha az nitelikli ve daha az güvenceli veya kayıt dışı bir şekilde bu katılım gerçekleşmektedir. Türkiye'de yıllara göre kadın istihdamı artış göstermektedir. Ancak bu durum doğu ülkelerinde olduğu gibi benzerlikler içerisinde kendini muhafaza etmektedir. Diğer yandan küreselleşme ve neo-liberal politikalar gelir eşitsizliğini toplumsal tabakalar bağlamında arttırmıştır. Bu durumda, yoksul ailelerde kadınlar, kendi harcamalarından sürekli erkekler lehine fedakârlıklarda bulunmak mecburiyetinde kalmaktadır. Aile birlikteliğinin devamlılığı adına kadınlar ve kız çocukları aleyhine gerçekleşen bir diğer sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır(Ecevit, 2003). Buna ek olarak, yoksullaşmanın dolaylı sonuçları arasında sayılabilecek olan suç ve şiddet, eğitim eksikliği ve mental sağlık sorunları gibi sonuçlardan da kadınların negatif olarak etkilendiklerini söylemek mümkündür. Bu durum, özelleştirmelerin yaygın olduğu neo-liberal sistemlerde, hanenin reisinin kadınlar olduğu ailelerin %65'inin yoksulluk sınırının altında bir gelirle yaşamaya çalışmalarını netice vermektedir zira, bu ülkelerde kadınlar hem geleneksel sosyal normlar ile mücadele ederek iş gücü piyasasında tutunmaya çalışmakta hem de devletin sosyal devlet olmayı terk etmesinden kaynaklı ortaya çıkan korumasız alan içerisinde mücadele etmektedirler(Yarar, 2015, s.39). Küresel veriler, artarak devam eden çatışmalar, ayırımcılık, şiddet ve bunlara bağlı olarak göç etmek durumunda kalan kadınlar için yoksulluk deneyimi çok daha farklıdır. Kendi ülkelerinde yaşanan savaş, çatışma, zulüm veya diğer şiddet olayları nedeniyle hayatlarını tehlikeye atarak göç eden kadınlar, güvenli bir sığınak arayarak farklı ülkelere kaçarlar, umutlarını ve hayallerini yeni bir başlangıçla birleştirmeye çalışırlar. Mülteciler arasında özellikle kadınlar ve çocuklar, bu zorlu yolculuğun büyük bir kısmını

oluşturmaktadır(Anderson, 2010). Çünkü sığınmacı/mülteci kadınlar, ülkelerini terk etme noktasında zorlandıkları gibi yoksulluk, cinsiyet temelli ayırımcılık, şiddet ve tacizle mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum, mülteci kadınların sadece savaş ve zulümden kaçmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni bir ortama uyum sağlama mücadelesi verdiği bir gerçeği ortaya koymaktadır(Freedman, 2016). Göç sürecinin ardından mülteci kadınlar, yeni bir ülkede kendilerine yer bulmaya çalışırken bir dizi engelle karşılaşabilirler. Dil bariyerleri, kültürel farklılıklar ve mültecilik statüsü nedeniyle yaşadıkları sosyal dışlanma gibi zorluklarla başa çıkmak zorunda kalabilirler. Bu durum, mülteci kadınların hak ve özgürlüklerine erişimini sınırlayabilir, onları toplumsal yaşama entegre olma konusunda zorlayabilir(United Nations High Commissioner for Refugees, 2011). Kadınların güçlendirilmesi ve desteklenmesi, sadece bireylerin kendi yaşamları için değil, aynı zamanda toplumların daha genel olarak dayanıklılığını artırmak açısından da önemlidir. Toplumlar, mülteci kadınların potansiyellerini tam anlamıyla ortaya çıkarmak ve onlara eşit fırsatlar sunmak için çeşitli politika ve programlar geliştirmelidir. Bu, sadece mülteci kadınların bireysel güçlenmelerine katkıda bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaletin sağlanmasına da önemli bir katkı sağlayacaktır. Mülteci kadınların hak ve özgürlüklerine erişimini güvence altına almak, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek ve insan haklarına saygı göstermek adına devletler çeşitli politikalar uygulamaktadır(Human Rights Watch, 2018). Türkiye'de 1983 yılında kabul edilen Sosyal Hizmet Kanunu da bu politikalardan aslında birini oluşturur. Sosyal Hizmet Kanunu sosyal hizmetleri şu şekilde tanımlar: "Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür." (Coşkun, 2017). Bu noktada, sosyal hizmetler ve güvence politikalarıyla Türkiye, mülteci kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamayı ve sosyal entegrasyonlarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Sosyal yardım programları ve psikososyal destek hizmetleri, mülteci kadınların travmatik deneyimlerle baş etmelerine yardımcı olarak topluma daha etkin bir şekilde adapte olmalarını sağlamaktadır. Ancak, bu adımların yanı sıra, sığınmacı /mülteci

kadınların özellikle toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal hizmetlere erişim konusundaki zorlukları göz ardı edilmemelidir. Bu noktada, daha fazla çaba harcanması ve kadınların özel ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt veren politikaların geliştirilmesi önemlidir. Hem sivil toplum örgütleri hem de devlet kurumları arasında iş birliğinin artırılması ve kaynak tahsisinin optimal düzeyde yapılması, mülteci kadınların hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak önemli adımlar olacaktır(Kaya ve Şen, 2018). Kadınların Türkiye'ye sığındıkları süreçte yaşadıkları zorluklar Türkçe bilmemeleri nedeniyle dahada şiddetlenir. Bu anlamda ise eğitim imkanlarından yararlanmaları, istihdam sürecine katılımları ve Türkiye'de varlığını sürdüren cinsiyet eşitsizlikleri, işsizlik gibi sorunlarla birlikte yoksullukla baş etmeleri noktasında elverişsiz bir ortamı yaratmaktadır(Arpacı, 2020, s.146-147). Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Kurumu(UN Women) ve Sığınmacı Göçmenlerle Dayanışma Derneği(ASAM)'nin 2018 yılında yapmış oldukları çalışmada Türkiye'de Suriyeli kadın ve kız çocuklarının aşırı yoksullukla mücadele ettikleri, yoksulluğa bağlı ise yetersiz beslenme koşullarında oldukları, Türkçe bilmedikleri veya çok az bildikleri, yetersiz barınma koşulları içerisinde oldukları ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmada Suriyeli sığınmacı kadınların %85'inin istihdam sürecinde yer alamadıkları, yalnızca %10'luk kesimin düzenli gelir getiren işte çalıştığı belirtilmiştir(UN Women, ASAM,2018, s.45). Kadınların bu nedenle çoğunlukla yardıma muhtaç hale geldikleri, kendilerini gerçekleştirme noktasında sosyal haklara erişim sorunları yaşadıkları, istihdam süreçlerine katılım sağlayamadıkları görülmektedir. Türkiye'de sosyal politikalar kadınlar söz konusu olduğunda annelik rolleri ile ilişkilendirilerek tasarlanmaktadır. Oysa sığınmacı/mülteci kadınların ihtiyaçları noktasında kadınların güçlendirilmesine yönelik ve sürdürülebilir, bütünlüklü, temel haklara erişim sağlanabilecek nitelikte koordinasyon içerisinde geliştirilmesi gerekmektedir.

3.4 Türkiye'de Kadın Yoksulluğunun Mevcut Durumu ve Yoksulluk Göstergeleri

Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren neo-liberal küresel ekonomik düzen içerisinde bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere bunun doğal bir sonucu olarak gelir eşitsizliğinin de karşımıza çıktığından söz edilebilmektedir. En fazla gelir

eşitsizliğinden kırsal yerleşim bölgelerinin, ataerkil veya geniş aile yapısı içinde yaşayanların, okur-yazar olmayanların, tarım sektöründe çalışanların etkilendiği görülmektedir(Gündoğan, 2008: 47). Kadınların kırsal yaşamda mücadele ettiği sorunlar kent yaşamından farklıdır. Kent yaşamı içerisinde kadın yoksulluğunun düşüş eğiliminde olduğunu gösteren literatürler kırsal alanlarda bu yoksulluğun hala devam ettiğini ortaya koymaktadır(Gerşil, 2015: 166). Kadın yoksulluğuna ilişkin olarak çalışmalar yakın zamanlardan itibaren gündeme gelmeye başlamış, istatistiksel olarak konuyu ele alan çalışmalar da artma eğilimine girmişlerdir. Ancak hala daha yeterli veriye ulaşım sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir. İstatistiksel olarak kadınlara yönelik veriler STK'lar aracılığıyla tutulmaya çalışılsa da kapsamlı olarak kadın çalışmaları üzerinde doğrudan devletin araştırma yapması gerekmektedir.

Türkiye'de temel olarak kadın yoksulluğunun gündeme geldiği zamandan beri kadınların istihdama katılım süreçleri üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır (Şener, 2012, s.51). Kadın yoksulluğunun sebeplerini özetle; kadınların ev içerisindeki yüklerinin fazlalığı, çocukların bakımı, düşük eğitim düzeyi, aile bireylerinin eğitimlerinin ve sağlık durumlarının takibi, yoksulluğun kadın üzerinden yeniden üretilmesi, kayıt dışı istihdam, ücretsiz emek, eve kapanma ya da dışarı ile olan bağlarının asgari bir düzeye indirgenmesi olarak ifade edebiliriz (Bora, 2002). Türkiye'de kadınların istihdam sürecine katılması bakımından genel durum ile ilgili olarak şu hususlar üzerinde durulabilir: (Şener, 2012, s. 60)

- Kadınların iş gücüne katılımı artma eğiliminde olsa da hala düşük bir seviyededir.

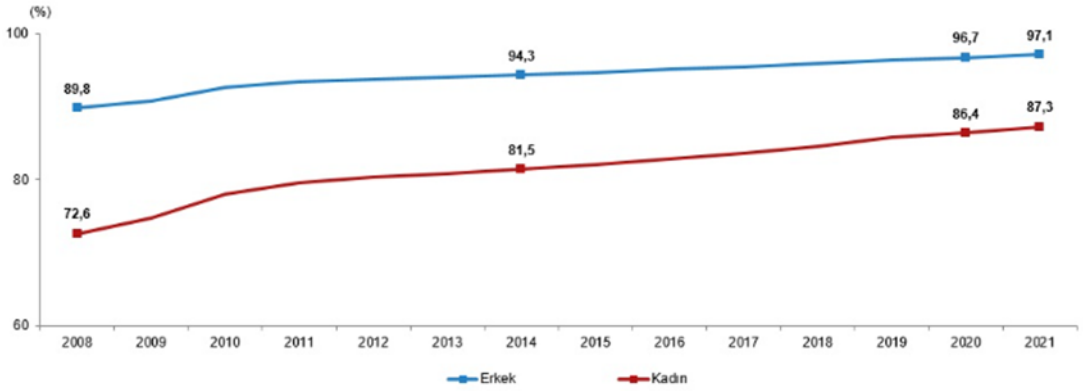
- Göç sonucunda kente taşınmış olan kadınların istihdamın dışında kalması ya da enformel istihdam içerisine dahil olması söz konusu olmaktadır.

- Kadınların eğitim imkânlarından yararlanmaları son zamanlarda artış eğiliminde olsa da hala erkeklere kıyasla daha düşüktür.

- Bu durumlar kadınların düşük ücretlere tabi olan sektörlerde iş bulmalarına neden olmaktadır.

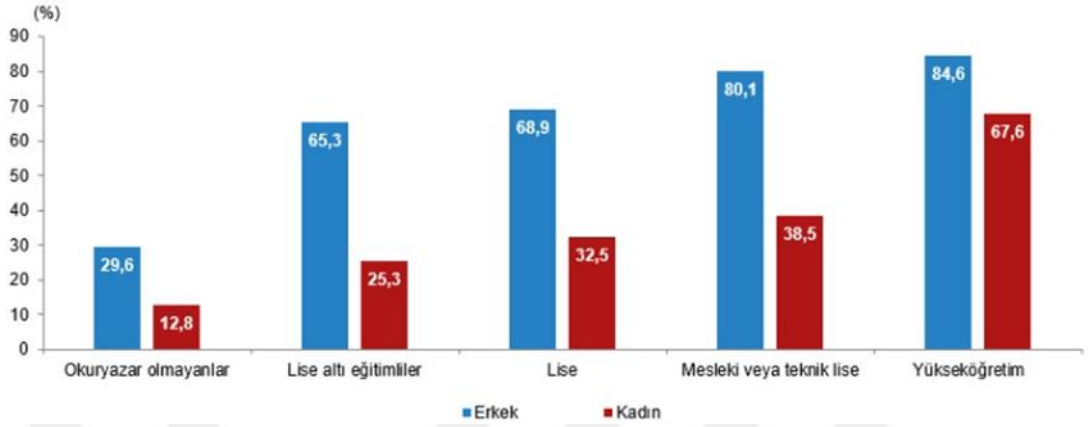
- Kırsal kesimlerde istihdam sürecine dahil olan kadınların ise temelde enformel sektörlerde, aile içi işçi olarak ve genelde ücret elde etmeksizin çalıştırılmaları söz konusu olmaktadır.

Bu iddialar, TUİK tarafından 2022 yılı için paylaşılan "İstatistiklerle Kadın, 2022" başlıklı raporu ile de doğrulanmaktadır. Ülkemizde kadınların eğitim imkânlarından yararlanma oranı 2008 yılı ile 2022 yılları arasında sürekli artış eğilimindedir. En az bir eğitim düzeyini tamamlayan ve 25 yaşı ve üzeri olan kadınların oranı 2008 yılında %72 iken bu oran 2022 yılında %87,3'e doğru aralıksız artmıştır. Buna karşın bu oranın erkekler ile karşılaştırıldığında hala düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.2008-2022 Yılı Arasında 25 ve Üzeri Erkek ve Kadınların En Az 1 Eğitim Düzeyini Tamamlama Oranları(TUİK,2022)

Diğer yandan, 15 yaş ve üzeri istihdam oranına bakıldığında, hala kadınların erkeklere kıyasla oldukça düşük bir istihdam oranına tabi olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre bu oran erkeklerde %62,8 iken kadınlarda hala %28 olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla erkeklerin istihdam oranı kadınlarınkinin iki katından fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. İşgücüne katılma oranı bakımından ise durum %70,3'e karşın %32,8 şeklinde tezahür etmiştir ki durumun yine aynı olduğu görülmektedir. Bu noktada işsizlik oranlarına baktığımızda da benzer bir durum ile karşılaştığımız söylenebilir. Şöyle ki erkekler bakımından işsizlik 2021 yılı için %10,7 iken kadınlar açısından %14,7 şeklindedir. Bu durum, işverenlerin hala erkekleri kadınlara kıyasla daha fazla işe alma eğiliminde olduklarını gösteren önemli bir veridir (TÜİK, 2022).

Şekil 5.Eğitim Durumuna Göre Cinsiyetler Arasında İstihdam Değişkeni (TUİK,2021)

Şekil 5'te görüldüğü üzere kadınların eğitim durumu arttıkça iş gücüne katılma oranları artmaktadır. Bir kadın eğer yükseköğretim mezunu ise %67,6 oranında işgücüne katılabiliyor iken okuryazar olmayanlar bakımından bu durum %12,8 şeklindedir. Lise, mesleki ya da teknik lise bakımından ise %32,5 ve %38,5 şeklinde oranların olduğu görülmektedir. Buna karşın kadınların istihdama katılımı erkeklere kıyasla daha düşüktür. Yukarıda ifade edildiği üzere sosyal normlar, çocuk sahibi kadınların annelik cezası ile cezalandırılması anlamına gelmektedir. Ülkemizde de hanesinde 3 yaş altında çocukları olan 25-49 yaş aralığındaki kadınların iş gücüne katılımı oranları (%26,1) düşüş eğilimindedir. Erkeklerde ise bu oran %89 civarındadır (TÜİK, 2022). Buradan yola çıkarak; kadınların evde çocukları ile ilgilenmesi gerektiğine dönük yaygın toplumsal inanışın ve normun bir sonucu olarak yorumlanabilecektir. Bu durum aslında bizlere eğitimin artmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğunu da göstermektedir. Eğitim düzeyi arttıkça istihdama katılım oranları da artan kadınlar eğitimde fırsat eşitliğinden de yararlanamamaktadırlar. Yukarıda bahsedildiği üzere, kadınlar erkeklere oranlara eğitim sistemi içerisinde kalma noktasında zorluklar yaşamaktadırlar. Bunun sebebi ise Türkiye gibi ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendisini çok fazla hissettirmesidir. Kadınların konumları sürekli olarak hane içi sorumluluklar ilgili ilişkilendirilirken yoksulluğun kadın üzerinden tekrar pekiştiği de anlaşılmaktadır.

Enformel sektör alanında çalışan kadınlar için özellikle çalışma saatleri cazip gelmektedir. Bununla ilgili ise devletin kadınlar için alacağı önlemler istihdama katılımları noktasındave kayıt dışı çalışmamaları anlamında etkili olacaktır. Bu durum beraberinde bir eşitlik ortamının oluşmasına katkı sağlayabilir. Dünya Ekonomik Forumu'nun "Küresel Rekabetçilik Endeksi" 2019-2020 verilerine göre Emek Piyasalarının Etkinliği raporu kapsamında kadın işgücüne katılım oranları kaydedilmiştir. Son yıllarda ekonomik krizle baş eden Türkiye raporda125. Olmuştur. Bu durum dünyada etkisini gösteren covid-19 salgınından sonra ise daha belirgin olmaya başlamıştır. Ekonomik krizle birlikte istihdam oranlarında meydana gelen düşüşler kadınlar için dezorlayıcı olmuştur.Evlilik, hamilelik, hane içi sorumluluklar ile ilk işten çıkarılmayı düşünülen kişiler genellikle kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların eğitim, katılım, çalışma gibi temel haklarından etkin bir şekilde yararlanamamaları görünen o ki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile doğrudan ilişki içerisinde devam etmektedir. Toplum tarafından kabul edilen belirli norm ve kültürel yapı kolay kolay değişmeyecektir. Ancak bu noktada ulusal ve uluslararası mevzuatlar uygulandıkları takdirdekadınlarda temel haklarına erişim sağlayabileceklerdir.Kadınları istihdamın içerisinde tutma ve kayıt dışı çalışmanın önüne geçme gibi durumlarda isedevlete çok fazla sorumluluk düşmektedir.

3.5 Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Devletin Sorumlulukları

Türkiye'de 1980 darbesi ve 90'lı yıllarda kendini gösteren ekonomik krizin etkisiyle işsizlik ve beraberinde ekonomik küçülmelerle mücadele edilmiştir. Bu sebeple küreselleşme ve neo-liberal politikalarında etkisiyle yoksulluğun kendisini daha fazla hissettirdiği, gelirin eşit dağıtılmadığı bir ülke haline gelinmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:68). İlgili literatürlere bakıldığı zaman 1980 sonrası dönem yapısal değişimlerin yaşandığı, işsizlik, yüksek enflasyon ve ekonomik krizlerle mücadele edilen bir dönem olarak ifade edilebilir. Ayşe Buğra, yoksullukla mücadelenin Cumhuriyetin ilk yıllarına dayandığını belirtir. Ancak bu yıllarda yoksullukla mücadeleyi devletin hayırseverlik vurgusuyla STK'lara ve gönüllü kişilere bıraktığını ifade etmektedir(Buğra, 2013, s. 97-108). Aslında yoksullukla mücadelede en önemli uygulamalardan biri sosyal güvenlik sistemidir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyada ortaya çıkan sosyal güvenlik alanına ayak

uydurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler sağlık ve sosyal güvenlik alanında birtakım yükümlülükler getirmişlerdir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin imzalanması ve Türkiye'nin Dünya Sağlık Örgütü'ne üye olmasıyla birlikte bu alanda değişiklikler yapılmasının gerekliliği dile gelmiştir. 1961 Anayasasıyla birlikte Türkiye sosyal güvenlik alanında yeni bir dönem içine girmiştir (Sözer, 1997). Bu noktada mevcut düzen içerisinde Türkiye'de sosyal politikanın kullanım alanlarını üç kavramla açıklayabiliriz. Bunlar, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sosyal hizmetlerdir. Sosyal güvenlik, ortaya çıkabilecek her türlü sosyal, ekonomik, fiziksel(hastalık, iş kazası, yaşlılık, doğum, ölüm vb.) sorunlardan kaynaklı devletin insanları korumakla yükümlü olmasıdır(Güvercin, 2004). İLO'nun tanımına göre, sosyal güvenlik sistemi, sosyal barışın sağlanması ve insanların dışlanmasının önüne geçilmesi için oluşturulmuştur(2001). Bu alana ilişkin ve yoksullukla mücadele de daha kapsayıcı çalışmalar yapılması adına "Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)" ve " Yeşilkart" yürürlüğe girmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin de 22. Maddesinde belirtildiği üzere "Herkes, toplumun bir ferdi olarak sosyal güvenlik hakkına sahiptir; sosyal güvenlik, bireyin onuru, kişiliğinin geliştirilmesi için kaçınılmaz ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tatmin edilmesi temeline dayanır" denmektedir. Bu sebeple bu hakların korunması, barışı ve refahı sağlamak adına devletin bu alanda önemli bir rol üstlenmesi beklenir(Güvercin, 2004). Sosyal yardım ise, insanlara sağlanan ayni ve nakdi hizmetlerin genel olarak ifade edilişidir. Dolayısıyla yoksul insanların temel ihtiyaçlarına erişebilmesi adına bir takım destekler sağlanmaktadır. Temelde sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi adına kullanılan bir yöntemdir(İkizoğlu,2002). Sosyal hizmetler ise, insanları iyileştirici-geliştirici, rehabilite edici özellikteki uygulamalardan oluşur. Psikolojik ve sosyal yönleriyle insanları iyileştirmeye çalışmakla birlikte temelde refaha ve insan haklarına ulaşması konusunda destekler sağlamaktadır(Seyyar, 2005).

Bu amaçları gerçekleştirmek ve yoksullukla mücadele etmek için Türkiye'de bir çok kurum ve kuruluşa görevler verilmiştir. Devletin bu kurum ve kuruluşları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, Kaymakamlık, Belediyeler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı vb.dir.

Türkiye'nin kadınların yoksulluğunu önlemek amacıyla mevcutta birçok politikaya sahip olduğu ancak pratikte ayırımcılık, ötekileşme ve yoksullukla mücadele de kapsamlı şekilde etkili olup olmadığı tartışılabilir.

Bu politikalardan bazıları eğitim ile ilgilidir. Eğitim, kadın yoksulluğunun ortadan kaldırılması bakımından en önemli unsurlardan biridir. Kadınların temelde yaşadıkları sorunlara baktığımızda eğitime katılım durumlarının da değerlendirilmesi gerekir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. Maddesinde herkesin eğitim hakkına sahip olduğu açıkça yer almaktadır. Türkiye'de okuma ve yazma bilmeyen kadınlar toplam nüfus içerisinde %3-4 civarındadır. İlgili kaynaklar incelendiğinde geçmiş yıllara kıyasla okur-yazarlık oranında artış olmasına rağmen Türkiye'de okur-yazar olmayan nüfusun ezici çoğunluğunun kadın olduğu (2.428.432 kişinin 2.032.294'ü kadındır) hala bir gerçektir. Okur-yazar olmayan kadınlara yönelik belediyeler ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okuma-yazma eğitimleri düzenlenmektedir. Ülkemizde kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi adına sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşların "Baba Beni Okula Gönder", "Kardelenler", "Haydi Kızlar Okula" adı altında farklı kampanyaların olduğu görülmektedir(Arısoy ve Korkmaz, 2018: 305-306). Ancak düzenli olarak çocuklarının okula katılım takibinin sağlanmadığı, hakkında eğitim tedbiri kararı olan çocuklar için dahi uygulanmadığı da bir gerçektir. Kaymakamlık ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla her yıl okula başlayacak yoksul olan ailelerin çocuklarına yönelik eğitim materyali desteği sağlanmaktadır. Bunun yanında okul kıyafeti, ayakkabı, çanta, öğle yemeği yardımı ve burs desteği yapılmaktadır. Çocukların okula devam etmeleri adına ilgili kurumlar "şartlı eğitim desteğinden" yararlanmaları konusunda aileleri teşvik etmektedir. Şartlı eğitim desteğinden yararlanan kız çocukları için erkek çocuklara oranla daha fazla burs verilmektedir. Bu noktada özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için ise ücretsiz taşıma sağlanmaktadır(ASHB, 2015).

Kadın yoksulluğunun üstesinden gelinebilmesi için bir diğer temel değişken ise sağlıktır. Sağlık, yukarıda görüldüğü üzere, insani gelişmişlik endeksinde yoksulluk için belirlenmiş bir değişken olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kadınların bireysel ya da toplumsal arzlar nedeniyle, sağlığının tehdit altında olduğu açıktır. Buna karşın

kadınların, biyolojik ve fizyolojik anlamda, hayatının farklı dönemlerinde, sırf kadın olması nedeniyle bazı hastalıklara yakalanması da söz konusu olduğundan sağlığa erişiminin daha büyük önemde olduğu ifade edilmelidir(Aydoğan vd, 2013, s.7). Türkiye'de yoksul olan ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde olmayan kişilere yönelik genel sağlık sigortası yapılmaktadır. Ancak kadınlara yönelik özel bir sağlık uygulaması olmamakla birlikte, geliştirilen Aile Hekimliği kurumuyla en azından asgari sağlık hizmetlerine kolayca ulaşılabilmeleri için bazı tedbirlerin alındığı ifade edilmektedir(Arısoy ve Korkmaz, 2018, s. 306). Ancak bu durum nitelikli sağlık hizmetine erişim konusunda kısıtlayıcı bir hale dönüşür. Çünkü kapsamlı imkanları olmayan aile sağlığı merkezlerinde kadınlar sağlık hizmetlerinden yeteri kadar yararlanamamaktadırlar. Sağlığa erişim kişilerin en temel haklarından biri olmakla birlikte Anayasayla korunmaktadır. Bu sebeple de devletin bu hizmeti yaygınlaştırması ve erişimini kolaylaştırması beklenmektedir. Sağlığa yönelik sosyal yardım uygulamaları ise yalnızca kronik hastalığı olan veya hamile olan kadınlara yönelik sağlanmaktadır. Bu hizmetler şu şekildedir(ASHB,2023):

- Şartlı sağlık yardımı: Çocuğu hasta olan, hamile veya doğum yapmış kadına sağlanır. Gebelik döneminde aylık 200 TL, çocuk için aylık 100 TL, doğum sonrası tek seferlik 500 TL olarak destek sağlanmaktadır.

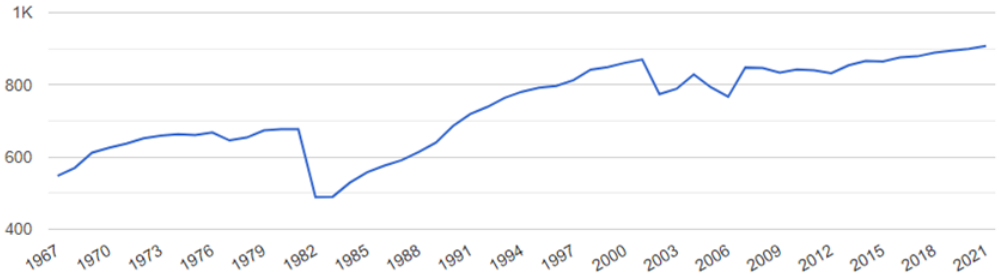
- Kronik Hastalık Yardımı: Yalnızca tüberküloz ve subakut sklerozan panensefalit hastalarına sağlanır.

- Doğum yardımı ve çoklu doğum yardımı: Birinci çocuk için 300, ikinci çocuk için 400, üçüncü ve sonraki çocuklar için 600 TL sağlanmaktadır.

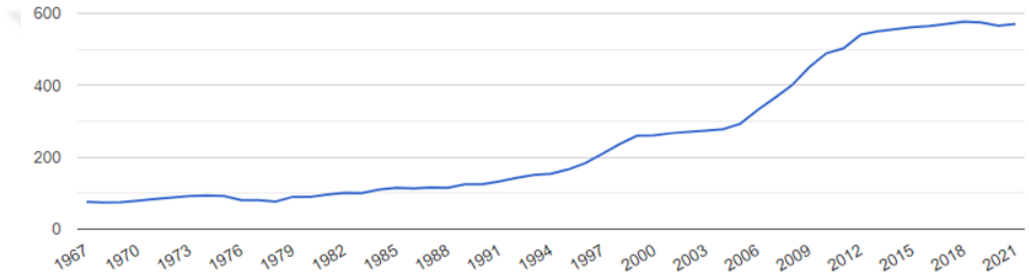
Bunların dışında ise bir takım ayni yardımlar da yapılmaktadır. Bu yardımlar ise hem Bakanlıklar aracılığıyla hem de belediyeler aracılığıyla sağlanır. Hasta bezi, hasta yatağı, tekerlekli sandalye, tıbbi cihaz gibi desteklerden oluşur (ASHB,2023).

Bu hizmetlerin doğrudan kadının yoksulluğunu ortadan kaldıracak kapsamda olmadığı anlaşılmaktadır. Neo-liberal politikaların etkili olduğu ülkemizde sağlığa erişim sağlamak yalnızca ekonomik geliri olan kişilerin ulaşabildiği bir hizmet haline

dönüşmüş durumdadır. Şöyle ki ülkemizde sağlık hizmetleri giderek "özelleşmektedir". Türkiye'de açılan özel hastanelerin eğilimi şu şekildedir:

Şekil 6.Yıllara Göre Özel Hastane Sayıları (Drdatastats, 2023)

Şekil 7.Yıllara Göre Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerin sayısı (Drdatastats, 2023)

Yukarıdaki grafiklerden anlaşıldığı üzere devlete bağlı hastanelerin artış eğilimi yavaşlarken radikal olarak özel hastanelerin sayısı artmaktadır. Bu ise ekonomik durumu iyi olan vatandaşların sağlık hizmeti alabileceği, yoksul vatandaşların ise sağlık hizmetine erişiminin zorlaştığı şeklinde yorumlanabilir. Kadınlar zaten sağlık hakkından yararlanma noktasında cinsiyetçi rollerle mücadele ederken bir taraftan yoksullukla mücadelelerinin içinde sağlık hakkına da ücretli erişmek durumunda kalmaktadırlar. Bu zaten "gereksiz" görünen sağlığa erişim ihtiyaçlarının zamanla yaşam hakkını da tehdit edeceği bir durum haline gelecektir.

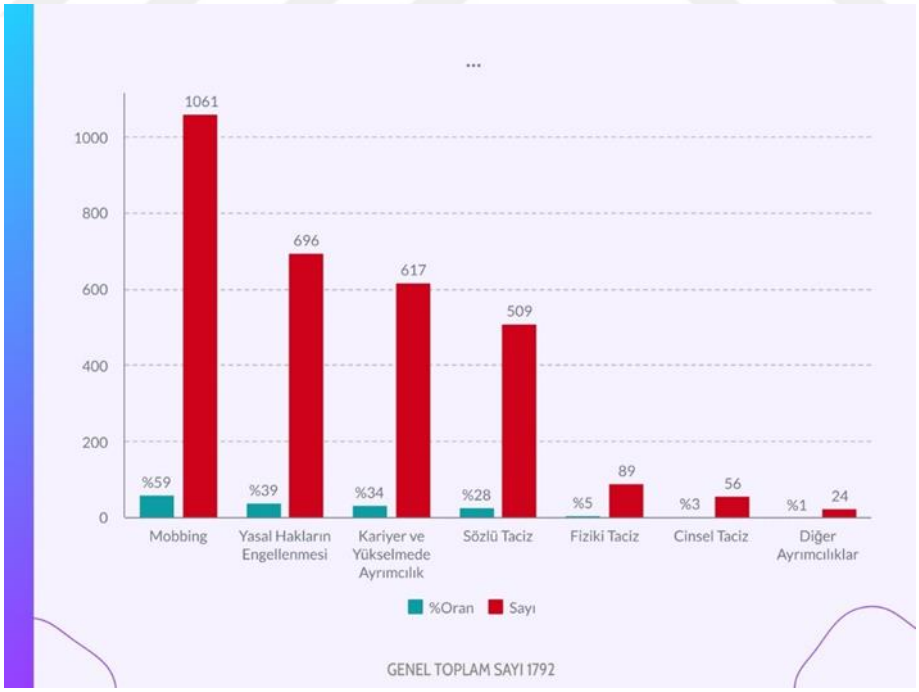
Kadınların sosyal hayat içerisinde desteklenebilmeleri için aynı zamanda çalışma hayatı içerisinde de desteklenmeleri gerekmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere kadınların çalışma hayatı içerisine katılımları artmaktadır. Ancak bu artış çok sınırlı olmakla birlikte yeterli değildir. Buna yönelik belirli politikaların da geliştirildiği görülmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında kadının karar mekanizmalarına olan katılımlarının

arttırılması ve ilerlemelerinin sağlanmasına yönelik faaliyetlerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Altunok, 2014: 95). Bir takım politikalar geliştirmeleriyle birlikte; istihdamın arttırılması, işe yerleştirme, danışma, kadınların niteliklerinin arttırılması gibi hususlara yer verilmiştir. Böylece kadınların girişimciliğe özendirilmeleri sağlanmaktadır (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008: 60). Bu manada kadınların İŞKUR programlarına katılma oranları da yüksektir. Şöyle ki kadınların İŞKUR programlarına katılma oranının %51 olduğu görülmektedir (İŞKUR, 207: 43). Bu durum şu şekilde açıklanabilir; kadınların çalışmasına yönelik alan yaratıldığı durumlarda katılım doğrudan artmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alma istemlerinden dolayı devletin sağladığı hizmetler istihdamı artırıcı nitelikte olabilecektir. Aynı zamanda ilk kez çalışma hayatına atılacak olan kadınlar ve 19-20 yaşında kadın çalışanları olan işverenlere 3 yıl süreyle vergi teşviki sağlanmaktadır. Kadını çalışma yaşamında tutmaya çalışırken işverenler için ise kadın çalışan istihdam etmelerine yönelik teşvik edilmeleri amaçlanmıştır. Diğer yandan çalışan kadınların çocuklarına bakım sağlamaları ve engelli çocuğu sahip olan kadınlar için büyükanneye de aylık ücret bağlanmaktadır(Özmen, 2017: 9). Bu noktada kadın eğer ki çalışmıyorsa ve engelli çocuğa sahip ise sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer almaları amaçlanmaktadır(ASHB,2015). Ancak bu kadının aile üyelerine bağlı kalması ve/veya çocuk bakımının yine kadının emeği üzerinden tasarlanması anlamı da taşımaktadır. Kadının emeğinin bu şekilde aile fertleri üzerinden devam etmesi, toplumsal anlayışların değişmesi yönünde devletin herhangi bir politika üretmediğiyle de ilişkilidir. Bakım sağlayacak olan kişinin yine kadın üzerinden kurgulandığı, yaşlılık, hastalık, yoksulluk veya başka bir sorunla mücadele eden kadın içinde gelir elde edebilmek adına mecbur bırakıldığı anlaşılır.

Çalışma yaşamının içerisinde yer alan kadının gebelik süreci ile ilgili bir takım iyileştirilmeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, kadın memurlar için doğum öncesinde ve doğum sonrasında ayrı ayrı 8 hafta izin verilmesi öngörülmüştür. Gebeliğin çoğul olması durumunda ise doğum öncesi izin 10 haftaya ulaşabilmektedir. Buna karşın çalışmaya elverişli olan kadınların doğum öncesi 3 haftaya kadar çalışabilmeleri mümkündür. Diğer yandan kadın memurların emzirme izinleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda kadın memurların analık izninden sonra, ilk 6 ay içerisinde, günde 3 saat ve ikinci 6 ay içerisinde ise günde 1,5 saat boyunca

emzirme izni alması sağlanmıştır (Kamu Personeli Genel Tebliği, 2011). Ancak bu destekler yalnızca memur kadınlarla ilgilidir. Kadının annelik süreciyle birlikte çalışma yaşamının içerisinde tutulmaya çalışılması gerçekçi bir ihtiyaç olsa da özel sektörde çalışmakta olan kadınların herhangi bir yasal doğum izinlerinin olmadığı anlaşılır. Bu sebeple çalışma yaşamından soyutlanan kadınlar, enformel sektörde kendilerine daha rahat alan buldukları için kayıt dışı çalışmak tercih edilir duruma gelir. Yine gebelik ile ilgili olmak üzere, çalışan kadın sayısının 100'den fazla olduğu iş yerleri bakımından, kadınların çocuklarını emzirebilmeleri için iş yerinde bir emzirme odasının gerekli olmasından kaynaklı düzenlemeler yapıldığı anlaşılmıştır (Bacak ve Yiğit, 2007: 18). Görünen odur ki çocukların bakım sorumluluğu daima kadındadır. Her ne kadar aktif çalışma yaşamının içinde olan kadınlar için olumlu anlamda düzenlemeler olsa da babalar için herhangi bir düzenleme yapılmamış ve hatta gündem bile olmamıştır.

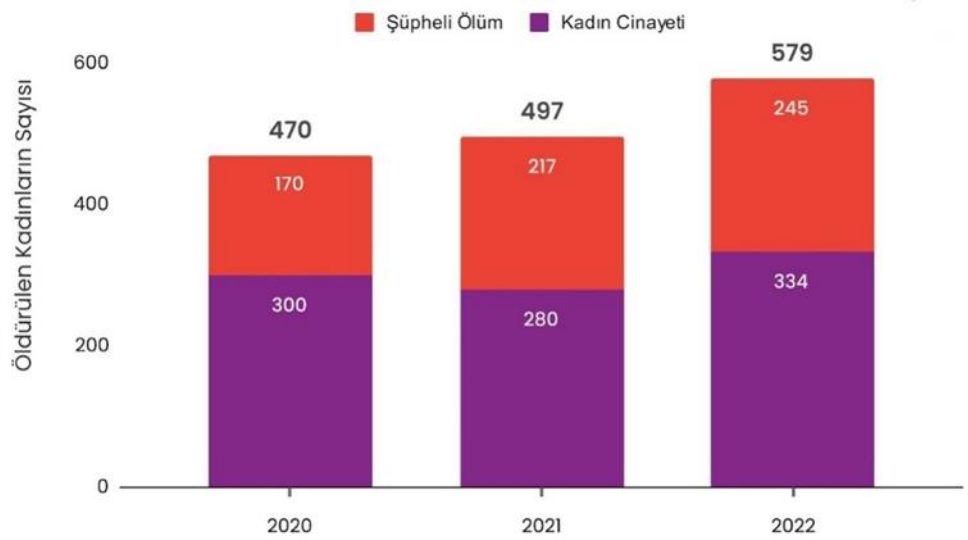
Bu verilerin yeterli ve işlevsel olduğunu ifade etmek ne yazık ki güçtür. Çalışan kadınların aynı zamanda iş yerinde büyük bir ayırımcılığa ve hatta cinsel taciz ile mobbinge maruz kaldıkları görülmektedir.

Şekil 8. Kadınlara Yönelik Ayrımcılık, Taciz ve Mobbing Verileri (BİANET,2020)

Kadınların ortalama olarak %92'sinin iş yerinde en az bir kez bir tür şiddete, tacize ya da mobbinge, kısacası haksızlığa, uğradığını ortaya koymaktadır. Bu noktada mobbingle birlikte, yasal hakların kullanılmasının engellenmesi ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak kariyer ve yükselmede ayırımcılık ile sözlü taciz vakalarının da oldukça yüksek olması kaygı vericidir. Bu noktada çeşitli STK'lar geliştirici, eğitici ve bilgilendirici eğitimler düzenlemektedir. Ancak bu sayıların yüksek olmasından kaynaklı kadınlar istihdamın içerisinde aktif rol alamamaktadırlar.

Son olarak yoksullukla mücadelede kadınların erkek şiddetine karşı korunması hususu gündeme alınmalıdır. Türkiye'de her yıl erkekler tarafından çok sayıda kadın öldürülmektedir. Kadınların üzerinde etkisini arttırmakta olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden beslenen şiddet, kadınların erkeklere bağımlı hale gelmesine sebep olurken aynı zamanda kendilerini gerçekleştirmeleri noktasında da engelleyici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kadının yoksulluğunun etkileri arasında da ifade edilmektedir (Aslan ve Kırışkan, 2022). Buradan hareketle kadın cinayetleri ve şüpheli kadın ölümleri sayısına yer vermek gerekir. Bu veriler şu şekildedir:

Şekil 9.Yıllara Göre Kadın Cinayetlerinin Sayısı (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2022)

Yukarıda paylaşılan veri açıktır ki her geçen yıl Türkiye'de kadın cinayetleri ve şüpheli kadın ölümleri giderek artmaktadır. Bu durum kadınlar için korkutucu

olmakla birlikte devletin özel önlemler alması gerekliliğini de gözler önüne sermektedir. Türkiye, kadına karşı şiddetin azaltılması ve engellenmesi ile şiddet mağduru kadınların korunması adına bazı tedbirler almaktadır. Bunlar arasında ise kadın konukevleri karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik, psikolojik, cinsel, sosyal, fiziksel şiddete maruz kalmış veya kalma ihtimali olan kadınların ve beraberindeki çocuklarının güvenle kalabilecekleri evler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatılı ve gizlilik esaslı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Birçok olumsuz deneyim ve travmatik süreçlerden geçmiş olan kadınlar için ilk olarak psikolojik danışmanlık süreci başlatılır. Yasal süreçlerin takibinin yapılmasıyla birlikte; ücretsiz adli yardım hizmeti, istihdam, maddi destek ve diğer konularda danışmanlık hizmetlerinin sağlanması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır(Atas, Topçuoğlu vd, 2013: 63). Türkiye'de kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ilgili en önemli belgelerden biri daha önce de uzunca yer verildiği üzere CEDAW'dır. Kadınların, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan eşit konumda olmaları ilkesini benimser(Ayata, Yeşiladalı, 2011, s.18). Bu anlamda ise devletleri geçici ve özel önemler almak konusunda zorlar. (CEDAW)'nin nihai yorumları incelendiğinde(2010): Komite kadına yönelik şiddetle ilgili olarak yaygınlığının devam etmesi konusunda endişeli olduğunu, kapsamlı bir şekilde ulusal bir Kanun bulunmadığını belirtmektedir. Bu daha sonraki yıllar da (2012) 6284 sayılı Kanun olarak karşımıza çıkmaktadır(Kadının İnsan Hakları Derneği, 2012). Bu bilgiler, cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili belirli sorunları ele almak ve stratejilerini buna göre geliştirmek isteyen ülkeler için değerlidir. Komitenin kararları ve tavsiyeleri sivil toplum kuruluşları, kadın hakları aktivistleri ve diğer paydaşlar için savunuculuk aracı olarak hizmet vermektedir(Arat, 2015).

Bir diğer önemli metin ise Türkiye'nin de ev sahipliği yaptığı *kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi*, diğer adıyla *İstanbul Sözleşmesi'*ydi. 6284 Sayılı Kanun hala yürürlükte olmakla birlikte Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'nden ne yazık ki çekilmiştir. Kadınların şiddet ve ayırımcılıkla mücadele etmelerinde önemli bir noktada olan İstanbul Sözleşmesinin temel amacı; ev içi ve aile içi şiddeti önlemek, her türlü ayırımcılığı ortadan kaldırmak, temel eşitliği sağlamak, uluslararası işbirliğine teşvik etmek şeklinde özetlenebilir(Kırışık, 2023). İktidar ve iktidara

yakın olan örgütler sözleşmenin "geleneksel Türk aile değerlerine" zarar verdiği, anlaşmanın aileleri yok ettiğini ve eşcinselliği teşvik ettiğini iddia etseler de iktidarı destekleyen muhafazakâr kadın grupları da İstanbul sözleşmesini savunmuştur(Aksoy, 2021). 20 Mart 2021 tarihinde sözleşmeden çıkılmıştır. İnsan hakları temelli bir sözleşme olan İstanbul sözleşmesinden çıkılması kadınların haklı mücadelelerinde daima yalnız bırakıldıklarını da gözler önüne sermektedir.

Son olarak; Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önlemeye yönelik sürdürülen çalışmalarda ve var olan durumu ortaya koyma noktasında sivil toplum kuruluşlarının önemi çok büyüktür. STK'lar*"bulunduğu toplumun yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyen bir örgütlenme türüdür*" şeklinde tanımlanabilmektedir(Çağlar, 2005, s.347) İlgili yasal süreçleri başlatarak ve kanun, mevzuatları etkin şekilde kullanarak devleti harekete geçirmeyi planlarlar. Özellikle 90'lı yıllardan sonra kadın alanında çalışan STK'lar, kadınların insan haklarına erişimleri, yoksullukla mücadele, kız çocuklarının eğitime erişmeleri, sağlığa erişim, savaş ve kriz durumlarında çeşitli çalışmalar sürdürmekle beraber temelde eşitlik vurgusuyla örgütlü mücadele kapsamında anlamlı bir dizi görevi de üstlenmektedirler(Kara, 2006). Bu anlamda ise kamusal alanda kadınların görünür olma mücadeleleri doğrultusunda da rolleri oldukça büyüktür. Yalnızca Türkiye'de değil tüm Dünya'da sivil toplum kuruluşlarının kadın-erkek eşitliğine yönelik çalışmaları giderek güçlenen bir eğilim olarak kendisini göstermektedir. Türkiye'de ise STK ve devletin işbirliğinin geliştirilmesi kalkınmanın bir unsuru olarak da ifade edilmektedir. Kadınların aktif iş yaşamı içinde olmaları, siyasal yaşama dahil edilmeleri, medya unsurlarını içine alacak şekilde kadınların seslerini duyurmaları ve böylelikle güçlenmeleri adına kadınların önünü açabilecek güce sahiptirler. Bugün kamusal kuruluşlarda STK'ların etkisiyle birlikte açılmaya başlanmıştır. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü ve TBMM'deki Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu buna örnek olabilir(Demir,2015).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluk, mülkiyetin ortaya çıktığı, kimi şeylere kimilerinin daha fazla kimilerininse daha az sahip olmaya başladığı andan itibaren insanların bir arada yaşadığı hemen her yerde karşılaşılan bir problem olmuştur. Neo-liberal politikalarla birlikte zengin ve yoksul insanlar arasındaki uçurum daha da açılmış ve kimi insanların, insan onuruna layık bir yaşam sürmek ve olanaklarını gerçekleştirebilmek için ellerinde hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. İşte bu sadece ekonomiyle ilgili olmayan, insanın insanlaşmasının önünde bir engel oluşturan gerçek anlamda yoksulluktur. Yapabilirlikler yaklaşımıyla yoksulluğu gelir yetersizliği olarak değil, insanların insanca yaşamalarını engelleyen kısıtlamalar ve eksiklikler olarak tanımlayan Martha Nussbaum'a göre bu durum aynı zamanda insanların temel insan haklarına, özgürlüklerine ve insanca yaşam standartlarına ulaşılamaması durumudur. Yoksulluktan en fazla etkilenen grupların başında ise kadınlar gelmektedir. Kadın-erkek arasında yüzyıllardır devam eden eşitlik problemi bugün hala tartışılan ve ulusal/uluslararası sözleşmelerle birlikte önlenmeye çalışılan bir meseledir. Her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ve insan haklarıyla ilgili diğer belgelere baktığımızda din, dil, ırk, cinsiyet, ten rengi, etnik köken ayrımı gözetilmeksizin, tüm insanların insan olmak bakımından eşit olduğu ifade edilse de kadınların yaşadığı yoksulluğun en büyük sebeplerinden biri toplumsal cinsiyet rollerinin etkisidir. Yani bu yoksulluk büyük oranda eşit olduğu varsayılan insanlar arasındaki cinsiyet ayırımcılığına dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bir toplumda kadınlar ve erkekler için gerek kültür ve gelenekler gerekse de eğitim, din ve diğer sosyal kurumlar tarafından belirlenen toplumsal roller, yükümlülükler, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlar olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla kadının maruz kaldığı ayırımcılık ve güç ilişkisi doğrudan yapabilirliklerle ilişkidir. Bu tez insan hakları bağlamında Türkiye'de kadının yoksulluğunu ele almaktadır. Tez boyunca, yoksulluk ve insan hakları arasındaki ilişki, kadınların yoksulluğu ve yoksunlaşmaları yapabilirlikler yaklaşımı bağlamında araştırılmıştır.

Türkiye'de gerek insan hakları gerek toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında çeşitli çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarına ve hükümetlerin aldığı kimi önlemlere

rağmen elde edilen gelişmelerin ne yazık ki hala istenen boyutta olmadığı, ulusal/uluslararası sözleşmelerle de bu ihlallerin hala tam anlamda önlenemediği ve özellikle kadınların haklarına erişimleri noktasında mücadele etmek durumunda oldukları anlaşılmaktadır. Kadınların ikinci sınıf insan muamelesi görmesi temel olarak insan haklarına aykırıdır. Bu ayırımcılık ile mücadele eden kadınların olanaklarını tam olarak gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Eğitim, sağlık, katılım haklarından yararlanma noktasında engellerle karşılaşan kadınların ise yoksullukla mücadele etmeleri kaçınılmaz bir son olmaktadır. Özellikle kadınların istihdamın içerisinde rol almaları noktasında hala erkeklere oranla fırsat eşitliğinden yararlanmadıkları anlaşılmaktadır. Kendisine enformel sektörde istihdam olanağı bulan kadınlar ise düşük ücret, güvencesiz çalışma, hak ihlalleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle, kayıt dışı çalışmanın önlenmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve kadınların daha güvenceli çalışma koşullarına erişimi için politika ve düzenlemelerin yapılması önemlidir. Bu şekilde, kadınların daha adil ve güvenli çalışma koşullarına erişimi sağlanabilir. Türkiye'nin ataerkil yapısı ve kültürel etkilerin devamlılığı bugün hala kadınların istihdama katılım süreçlerinde olumsuz yansımalar olarak ifade edilmektedir. Bu durum istatiksel verilerle ortaya konulmaya çalışmıştır. İstatiksel veriler incelendiğinde Türkiye'de kadınların kendilerini gerçekleştirebilmek için mücadelelerinin hız kesmeden devam etmek durumunda olduğu görülmektedir. İlgili Kanun ve mevzuatların varlığı kadınları çalışma yaşamı içerisinde tutmaya veya çalışmaya teşvik etmeye yeterli değildir. Kadınlar toplumdaki rolleri ve cinsiyet beklentileri doğrultusunda ev içindeki işleri ve aile üyelerine bakımı genellikle ücretsiz olarak yerine getirirler. Ancak bu emeğin ücretsiz olması, kadınların ekonomik olarak değerlendirilmesine, sosyal güvenceye sahip olmamalarına ve genellikle işgücü piyasasında resmi olarak tanınmamalarına neden olmaktadır. Kadının yerini özel alan ile değerlendiren toplumsal bir anlayışın varlığı ise kimi zaman siyasi kararlarda da etkilidir. Bu durumda devletin kadınlar için ürettiği politikaların rolü kadınları korumaktan ziyade farklı problemlerle mücadele etmelerine sebebiyet verebilmektedir. Bu politikalar kadını daima ev ve özel alan ile sınırlayan, kadının bakım emeğini dolaylı yoldan doğru kabul eden bir anlayış ile temellendirilmiş durumdadır. Kadınlar için dayatılan roller ise toplumsal olarak genel bir kabul halinde kadınların maruz kaldığı ayırımcılığın çok çeşitli olmasına neden olur. Bu sebeple kadının yoksulluğunun

önlenebilir bir duruma gelmesi ve yoksulluğun kadın üzerinden yeniden türetilmemesi için öncelikle eğitim haklarından yararlanmaları gerekmektedir. Böylelikle M. Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımı ile ortaya koyduğu gibi eğitim, kadınların düşünme, analiz etme, duygusal zeka ve içsel yeteneklerinin geliştirmesine ve insanın potansiyelini gerçekleştirmesine araç olacaktır. İlgili politikaların tam ve etkin bir şekilde kullanıldığını düşündüğümüz de aslında ayırımcılığın ve eşitsizliğin kendisini bu kadar hissettirmeyeceği de ortadadır. Bu nedenle, eğitime erişim ve nitelikli eğitimin herkes için sağlanması önemlidir. 18. Yüzyıldan bugüne kadar kadınların siyasal alandaki haklarına kavuşma mücadelesinin de hala devam ettiği görülmektedir. Kadınların siyasal hakka ulaşma ve siyasette daha fazla temsil edilmeleri için kadın temsili oranın artması, siyasi partilerin politikalarını düzenlemesi, toplumsal farkındalık ve eğitimlerin düzenlenmesi, kadın dayanışmasının arttırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Cinsiyet eşitliğinin temsili olarak erkeklerin kadınların ihtiyaçlarına cevap arama arayışları gerçekçi olmamakla birlikte var olan düzenin değişimine yeterli oranda katkı sağlamamaktadır. Bu nedenle de kadınların aktif olarak siyasetin içerisinde daha fazla yer almaları gerekmektedir. Bugüne kadar hem Dünya'da hem Türkiye'de hak arayışından hiç vazgeçmeyen kadınların haklı istemlerinin sonucu olarak ulusal ve uluslararası belgelerin ortaya konulduğu görülmektedir. Şüphesiz ki bu değişim ve gelişim hali de devam edecektir. Ancak Türkiye'de gerçek veriye ulaşım sağlamak ne yazık ki biraz zordur. Bu anlamda kimin yoksul olup olmadığını anlamak ve yoksulluğu pekiştiren politikalardan ziyade önleyici çalışmalar sürdürmekte önemlidir.Bu noktada sosyal hizmetlerin önemi çok büyüktür. İnsan haklarının korunması adına sosyal hizmetleri etkin bir şekilde kullanmak gerekir. Ancak gerçek amacına uygun bir şekilde kullanıldığında sosyal hizmetler etkin olacaktır. Çünkü son yıllarda hayırseverlik anlayışı üzerinden sürdürülmeye çalışılan sosyal hizmet mesleği temelde insan hak ve özgürlükleri için mücadele gerektiren bir alandır. Kadınların ve tüm insanların mücadele verdiği her sorunlu alan doğrudan sosyal hizmetlerle ilişkilidir. Ülkemizdeki sosyal devlet uygulamaları, kadınların iyi bir "vatandaş" olmaları üzerine değil, "iyi bir anne", "iyi bir eş" olmaları üzerinden kurgulanmaktadır. Dolayısıyla, kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişememe, düşük eğitim düzeyi, ücretsiz emek, aile içi sorunlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, şiddet kadınların yaşamları boyunca insan haklarının ihlaline neden olmakla birlikte yapabilirliklerinden yoksun olmalarına neden olur.

Kadınların yapabilirliklerinden yoksun olma durumunu ortadan kaldırmak için ise çeşitli uygulamaların hayata geçirilmesi, nitelikli sosyal politikaların üretilmesi, cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla çaba ve ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, F. (2010). Türkiye'de kadınların insan hakları: Uluslararası standartlar, hukuk ve sivil toplum. *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama,* 13-23.

Acar, F. (2010). *Kadınların İnsan Haklarında Ulusal üstü standartlar ve Denetim: CEDAW Örneği Bağlamında Bazı Gözlemler.* (H. Durudoğan, F. Gökşen, B. Oder, ve Yükseker, Dü) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Acar-Savran G. (2004). *Beden emek tarihi, diyalektik bir feminizm için*, İstanbul: Kanat Kitap.

Açıkgöz, R., ve Yusufoğlu, Ö. Ş. (2012). Türkiye'de yoksulluk olgusu ve toplumsal yansımaları, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 78– 79.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardım Hizmetleri (2023). Sosyal Yardım Programları, Erişim Tarihi: 15.08.2023 tarihinde Web sitesi: https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/ adresinden alındı.

Alkan, A. ve Çakır, S. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Cinisyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar. İçinde, Alpkaya F. ve Duru B. (Der.), 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Phoenix: Ankara:197-240

Anderson, B. (2010). Feminist Politics And Human Migration: International Perspectives. *Gender and Development, 18*(2), 179-191.

Arpacı, M. (2020). Ulusaşırı göç ve toplumsal cinsiyet: Erzincan'da Yaşayan Afgan Kadınlar örneği: *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4 (1), 135-154.

Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 55, 225-254.

Akdur, R. (2008). İnsan hakları kapsamında kadın hakları, [Powerpoint Sunu],Erişim Tarihi: 11.07.2023https://www.slideserve.com/kevlyn/nsan-haklari-kapsaminda-kadin-haklari adresinden alındı.

Akgeyik, T., Ersöz, H., Yavuz, A., ve Özdemir, S. (2004). İstanbul'da Enformel (Kayıtdışı) Çalışma: Eminönü İlçesindeki İşportacılara İlişkin Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 54*(1).

Aksoy, H. A. (2021). What lies behind Turkey's withdrawal from Istanbul Convention?. SWP Berlin, Erişim Tarihi: 26.7.2023 https://www.swp-berlin.org/publikation/what-lies-behind-turkeys-withdrawal-from-the-istanbul - convention. adresinden alındı.

Altınkök, S. (2016). Egemenliğin dönüşümü: İnsan hakları alanındaki gelişmelerin devlet egemenliği sistemi üzerindeki etkileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 8*(1).

Altunok, H.(2014). İstihdam politikalarında aktör olarak aile ve sosyal politikalar bakanlığı, *Yaşam Derneği Dergisi*, 1306-6250, 26

Altuntaş, M. (2002). *Türk anayasalarında insan hakları*. Ankara: TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı.

Arat, Z. F. K. (2015). Feminisms, women's rights, and the UN: Would achieving gender equality empower women? *American Political Science Review, 109*(4), 674-689.

Arısoy, A., ve Korkmaz, A. (2018). Kadınlara uygulanan sosyal politikalara yönelik halkın algı ve tutumlarının araştırılması: Burdur Kent merkezi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(2), 302-316.

Arpacıoğlu, Ö., ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4*(2), 60-76.

Arslanel, M. N. (2021). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Kadınların Siyasal Hayata Katılımı. *Enderun, 5*(2), 196-208.

Aslan, A., ve Kırışkan, İ. (2022). Türkiye'de kadın cinayeti haberlerinin içerik analizi (2008-2021). *International Journal of Social Inquiry, 15*(1), 85-104.

Atasü Topçuoğlu, R. (2013). *Sosyal hizmet uygulamaları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web- Ofset Tesisleri.

Atatanır, H., ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa hak temelli yaklaşım. *İnsan ve İnsan, 6*(21), 453-475.

Avcı, N. (2003). *Yükselen bir değer (!) olarak Türkiye*, Yoksulluk Sempozyumu (1.Baskı) İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde "Otoriter Modernleşme" ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 21,* 1-18.

Aydoğan, Ü., A. Parlak., Sarı O. (2013). Kadın sağlığı, Editör: Murat Ünalacak.*Aile Sağlığı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 37-53.

Bacak, B., Yiğit, Y.(2007). Türk iş hukukunda kadın işçilerin çalışma koşullarına ilişkin düzenlemelerin değerlendirilmesi, Kamu-İş, C:9,S:2. Erişim Tarihi: 06.7.2023, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/921.pdf adresinden alındı.

Barkey, H. J. (1990). *The state and the industrialization crisis in Turkey*, Oxford: West View Press

Bayhan, V. (2012). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 153.

Beauvoir, S. (2022). *İkinci Cinsiyet* (4 b.). (G. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bellamy, R., ve Mason, A. (2003). *Political concept*: Uk: Manchester University Press.

Berkes, N.(2002). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi.

Berktay, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No 7,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Bianet (2022). Erkek Şiddeti Çetelesi, Erişim Tarihi: 20.09.2023, https://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddettaciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor adresinden alındı.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı I): S.108-114.

Bitmez, M. N. (2019). İnsan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında Türkiye'de kadına yönelik sosyal politikalar. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi.* Yıl/Year:2, Sayı/Issue: 4

Blanchfield, L. (2011). *UN convention on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW): Issues in the US ratification debate*.Pennsylvania: Diane Publishing.

Bora, A. (2002). Olmayanın nesini idare edeceksin: yoksulluk, kadınlar ve hane. Yoksulluk halleri "*Türkiye'de kent yoksulluğunun toplumsal görünümleri*. (Ed. N. Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. (2005). *Kadınların sınıfı: ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. ve Asena Günal (2014). Önsöz. İçinde, Bora, A. ve Günal, A. (Ed.), 90'larda Türkiye'de Feminizm (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Boratav, K. (1980). *100 Soruda gelir dağılımı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Buğra, A. (2013). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bunch, C., ve Frost, S. (2000). Women's human rights: An introduction. *Routledge International Encyclopaedia of Women Global Women'sIssuesand Knowledge,*

Routledge, New York. Erişim Tarihi: 01.08.2023. *http://www. cwgl. rutgers. edu/globalcenter/whr* adresinden alındı.

Canan Aslan A.(2008), Sivil Toplumun Yeni Aktörleri Olarak İslami Eğilimli Kadın Dernekleri, Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi, 2 (4), 71-90Erişim Tarihi: 01.08.2023. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211001adresinden alındı.

CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu (2010). Türkiye'nin Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi"ne Sunduğu Altıncı Periyodik Rapor için STK Gölge Raporu, CEDAW Komitesi"nin 46. Oturumu. Erişim Tarihi: 20.09.2023, Web Sitesi: https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/CedawTR6.pdf.adresinden alındı.

Chen, M. A. (2012) The Informal Economy: Definitions, Theories and Policies, WIEGO Working Paper No:1, Erişim Tarihi: 14.7.2023 http://www.inclusivecities.org/wpcontent/uploads/2012/09/WP1_Chenfinal. pdf. adresinden alındı.

Chen, S., Datt, G., ve Ravallion, M. (1994). Is poverty increasing in the developing world? *Review of Income and Wealth, 40(4),* 359-376.

Chossudovsky, M. (1998). *Yoksulluğun küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası reformlarının iç yüzü*, Çeviri: Neşenur Domaniç, İstanbul: Çivi Yazılar

Cumhuriyet Gazetesi (2023). Aile Bakanligina Gore Sosyal Yardim Almak İcin 60 Milyon Kisi Basvurdu, Erişim Tarihi: 01.12.2023 Web Adresi:https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/aile-bakanligina-gore-sosyal-yardim-almak-icin-60-milyon-kisi-basvurdu 2027452#:~:text=Aile%20ve%20Sosyal%20Hizmetler%20Bakan%C4%B1,2021'de%2057.5%20milyon%20ki%C5%9Fiydi adresinden alındı.

Cusack, S., ve Pusey, L. (2013). CEDAW and the rights to non-discrimination and equality. *Melb. J. Int'l L., 14*, 54.

Çağlar İ, Kendirli S,ve Çağıran H. (2005) STK ların Yerel Yönetimlerin Etkinliği İçerisindeki Yeri ve Öneminin Belirlenmesi: Çorum Örneği, II.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale.

Çağlayan, H. (2009). Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır S.(2016). Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul: Metis Yayınları.

Çalışkan, E. M. (2022). Osmanlı Modernleşme Döneminde Feminist Yaklaşımlar. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(8),* 320-331.

Çamurcu, M. H.(2021)."İstanbul Sözleşmesi: Türkiye'de İç Hukuka Etkisi Ve Toplumun Tepkisi". *Ankara Barosu Dergisi* Sayı:4, Cilt:79 s.63-106

Çaşkurlu, S. (2010). Küreselleşen işgücünün krizi ve küresel eşitsizlik. *Ekonomik Yaklaşım*, *21*(77), 49-100.

Çayır, K., ve Ceyhan, A. (2012). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: Bilgi Yayınları

Çoban, G. S. (2021). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, *6*(1), 111-118.

Çotuksöken, B. (2008). Etik-Hukuk-İlişkisi. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yapılan konuşma*, *17*.

Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe*, İstanbul: Papatya Yayınları.

Dalacoura, K., (1998) *Islam, libera1ism and human rights*, London, I.B. Tauris ve Company.

Delphy, C. (2008). Baş Düşman (Ş. Ozansü, Çev.). G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Yay. Haz.), *Kadının Görünmeyen Emeği içinde* (s.89-113). İstanbul:Yordam Kitap.

Demir, Z.,(2015). Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler, *Kadın Araştırmaları Dergisi,* (1) 2.

Delphy, C., ve Leonard D (1992) *Familiar exploitation: A new analysis of marriage in contemporary societies*, Cambridge: Polity Press.

Dinçer, Y. (2021). Görünmeyen Emek. Feminist Bellek, Erişim Tarihi: 15.7.2023 https://feministbellek.org/gorunmeyen-emek/.adresinden alındı.

Dinçkol, B. (2005). Kadın erkek eşitliği için pozitif ayrımcılık, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Güz 2005/2, s. 101-117.

DİSK. (2020). Çalışma yaşamında gelire dayalı cinsiyet eşitsizliği: Türkiye'de erkeklerin geliri kadınlardan yüzde 31 fazla. DİSK Araştırma Raporu, Erişim Tarihi: 15.7.2023, https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/%C3%BCcret-ve-gelirlerde-cinsiyet-e%C5%9Fitsizli%C4%9Fi.pdf.adresinden alındı.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001). Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.15.08.2023 tarihinde http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Plani.pdf

Drdatastats (2023). Yillara Gore Turkiyede Saglik Personeli Sayilari, Erişim Tarihi: 26.7.2023 https://www.drdatastats.com/yillara-gore-turkiyede-saglik-personeli-sayilari-doktor-1928-2017/.adresinden alındı.

Dünya Ekonomik Forumu (2020). Global Gender Gap Report 2021 Erişim Tarihi: 20.09.2023, https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.adresinden alındı.

Ecevit Y. (2003) "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu ilişki Nasıl Çalışabilir?" *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi 25* (4), 2003 Özel Eki s. 83-88, Erişim Tarihi: 04.12.2023, Web Adresi:http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/495.pdf adresinden alındı.

Ecevit Y. (2020).Cinsiyetle Yoksulluk İliskisi, Erişim Tarihi: 05.06.2023 Web Sitesi: https://kadinsavunmasi.org/toplumsal-cinsiyetle-yoksulluk-iliskisi-nasil-kurulabilir-bu-iliski-nasil-calisilabilir-yildiz-ecevit/ adresinden alındı.

Ecevit, F. Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir?,*C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.

Eckersley, R. (1995). Liberal democracy and the rights of nature: The struggle for inclusion. *Environmental Politics*, *4*(4), 169-198.

Erbay, H. (2019). Tarihsel süreçte dünyada ve Türk toplumunda kadın algısı ve haklarının gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 1-25.

Erdut, T. (2005). İşgücü piyasasında enformelleşme ve kadın işgücü. *Çalışma ve Toplum*. 20053, 11-50.

Erdut, T. (2006). İşgücü Piyasasında Ayrımcılık, *İkinci Ulusal Sosyal Politika Kongresi,* Ankara: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Friedrciht Ebert Vakfı.

Ergüder B (2010) Sermaye birikimi sürecinde ücretsiz kadın emeği, *İktisat Dergisi*, 514, 21-26.

Eroksal Ülger, G (2018). Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Uygulamalarıyla İlgili Bir Değerlendirme, *Yasama Dergisi*, 31, 24-45.

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.

Ersungur, Ş. M., ve Topcuoğlu, A. (2014). Kalkınma planlarının yoksulluğu azaltmadaki etkisi üzerine bir analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(2), 299-317.

Eurostat (2020). Gender Employment Gap. Erişim Tarihi: 29.11.202023, Web Sitesi: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=New_and_updated_articlesadresinden alındı.

Field, F. (1983). The Minimum Wage Policy London: Studies İnstitute.50-51

Förster, M. F., Tarcali, G., ve Till, M. (2004). *Income and non-incomepoverty in Europe: What is the minimum acceptable standard in an enlarged European Union*? Vienna: European Center.

Fukuda-Parr, S. (2003). The human development paradigm: operationalizing Sen's ideas on capabilities. *Feminist Economics, 9*(2-3), 301-317.

Freedman, J. (2016). Refugee law and policy: A comparative and international approach. London: Routledge.

Gardiner, J. (2011). Bakım emeği. ücretli-ücretsiz emek kıskacında kadın – Kadın Emeği Konferansı – *sosyalist feminist kolektif içinde* (s.57-70). *Feminist Politika Dergisi* Özel Sayı.

Gardner, E. C. (1993). John Locke: Justiceandthesocialcompact. *Journal of LawandReligion*, *9*(2), 347-371.

Gerşil, G. (2015). Küresel boyutta yoksulluk ve kadın yoksulluğu, *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 158-181.

Gender Social Norm Endeks (2020). Social Norm Endeks, Erişim Tarihi: 04.12.2023, Web Sitesi:https://hdr.undp.org/content/2020-gender-social-norms-index-gsni.12.

Giritli, İ., ve Güngör, H. A. (2002). *Günümüzde insan hakları*. İstanbul: Der Yayınları.

Gül, İ. I., Karan, U. (2011). *Ayrımcılık yasağı eğitim rehberi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gülmez, M. (2009). *İnsan hakları ve Avrupa Birliği hukukunda ayrımcılığın kaldırılması ve Türkiye*, Ankara: Belediye-İş Sendikası.

Gündoğan, N. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, *Ankara Sanayi Odası Dergisi,* Ocak-Şubat 2008; 42–56.

Gürkan, E. S. (2022). *Ezbere yaşayanlar*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Gürses, D. (2009, Haziran). İnsani gelişme ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,12(21),

Güvercin H.C.(2004). "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası,* Cilt :57, Sayı: 2, s. 89.

Hekimoğlu, M. M. (2002). 1982 Anayasasına göre insan hakları kavramı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(7), 53-70.

Heywood, A. (2007). *Siyaset*, (Çev.: Bekir Berat Özipek). Ankara: Adres Yayınları

Hunt, L. (2016). The long and the short of the history of human rights. *Past and Present*, *233*(1), 323-331.

Human Rights Watch. (2018). World report 2018: Events of 2017. Erişim Tarihi:15.07.2023 https://www.hrw.org/world-report/2018adresinden alındı.

ILO (2002), Decent Work and The Informal Economy, Report VI, International Labour Conference, 90th Session, ILO: Geneva, Erişim Tarihi: 14.7.2023, Web Sitesi: https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/rep-vi.pdf, adresinden alındı.

ILO (2023). World EmploymentandSocial Outlook. Erişim Tarihi: 28.08.2023,https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/ wcms_865387.pdfadresinden alındı.

ILO, (2004). A faır globalization: Creating opportunities for all. Erişim Tarihi: 20.07.2023, Web Sitesi: http://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/report.pdf. adresinden alındı.

ILO, (2017), Dünya Sosyal Koruma Raporu 2017-2019: ILO: Dünyada 4 milyar insan sosyal korumadan yoksun, Erişim Tarihi:

20.07.2023https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818247/lang--tr/index.htm adresinden alındı.

ILO, Social Security: A New Consensus, International Labour Office, Geneva, 2001, s.2.

İkizoğlu M.(2002). "Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Amprik Bir Araştırma", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, s.86.

İlkkaracan, İ. (2008). Bakım hizmetlerinin sunumu ve istihdam politikalarına yansıması. *KESK Kadın Sempozyumu*, *15*.08.2023 tarihinde https://slideplayer.biz.tr/slide/5232788/ adresinden alındı.

İŞKUR (2017). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara. 02. 07.2023 tarihinde https://media.iskur.gov.tr/14167/2016-iimek-faaliyet-raporu.pdf adresinden alındı.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (2023), Kadın Cinayetlerini Durduracağız,Erişim Tarihi: 25.7.2023, Web Sitesi : https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/, adresinden alındı.

Kadının İnsan Hakları Derneği (2012). Kihep Kronolojisi.Erişim Tarihi : 20.09.2023, Web Sitesi : https://kadinininsanhaklari.org/kihep-kronolojisi/ adresinden alındı.

Kalaycıoğlu, S. (2003). *"Kadın Yoksulluğu Nasıl Anlaşılmalı"*, Edt. G.Erdost, Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı. Ankara: Buluş Yayınları.

Kalaycıoğlu, S. (2007). Yoksulluk Nasıl Anlaşılmalı? Temel Tanımlar, Yaklaşımlar. *SYDV Yoksulluk Üzerine Seminerler Dizisi. Ankara*.

Kamu Personeli Genel Tebliği (2023), 15.04.2011 tarihli ve 27906 sayılı Resmi Gazete, Erişim Tarihi: 15.7.2023, Wep Sitesi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110415-17.htmladresinden alındı.

Kaplan, T. (1985). On the socialist origins of International Women's Day. *Feminist Studies, 11*(1), 163-171.

Karasu, F., Göllüce, A., Güvenç, E., ve Çelik, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8*(1), 21-27.

Kardam, F., ve Yüksel, İ. (2004). Kadınların yoksulluğu yaşama biçimleri: yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksunluk, *Nüfus Bilim Dergisi*, Sayı: 26

Kardam, F.,Toksöz, G. (2004). Gender Based Discrimination At Work In Turkey: A Cross-Sectoral Overview, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Sayı: 59.

Kaya, A., ve Şen, F. Ö. (2018). Syrian refugee women's challenges in the process of adaptation: A field study in Turkey. *European Journal of Social Sciences Studies,* 2(1), 57-76.

Kaypak, Ş. (2015). Kadının insan hakları, Powerpoint sunu, *Kadına Şiddet; Haklarda Duyarlılık Paneli,* 9 Mart 2015, Hatay Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü. Erişim Tarihi: 10.07.2023 https://studylibtr.com/doc/5596202/t%C3%BCrkiye-de-kad%C4%B1n%C4%B1n-insan-haklar%C4%B1-ve-anayasal-yans%C4%B1mas%C4%B1 adresinden alındı.

Kaypak, Ş., ve Kahraman, M. (2016). Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(33), 298-315.

Keleş, D., ve Çöker, D. O. (2021). İslamcı basında İstanbul sözleşmesi karşıtlığının izlekleri: Milli Gazete Örneği. *Kültür ve İletişim*. 24 (2): 372-405.

Kırışık F. (2023). İstanbul Sözleşmesinin Analizi Ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi İçin Politika İlkeleri Önerisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt:10, Sayı:1, S. 360-382

Kliff, S. (2018). Gelir Eşitsizliğinin Diğer Yüzü. (Çev. E. Ulusoy). 5Harfliler. Erişim Tarihi: 15.7.2023,Web Sitesi: https://www.5harfliler.com/gelir-esitsizliginin-diger-yuzu/, adresinden alındı.

Koray, M. (2010). Büyüyen yoksulluk- yoksunluk sorunu ve sosyal hakların sınırları, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42.

Köse, A. H. ve Öncü, A. (2000). İşgücü piyasaları ve uluslararası işbölümünde uzmanlaşmanın mekansal boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye imalat sanayi. *Toplum ve Bilim*, 86, 72-91.

Krishnan, S., Dunbar, M. S., Minnis, A. M., Medlin, C. A., Gerdts, C. E., ve Padian, N. S. (2008). Poverty, gender inequities, and women's risk of human immunodeficiency virus/AIDS. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1136*(1), 101-110.

Kuçuradi, I. (2011). *İnsan hakları: kavramlar ve çeşitleri*. Ankara: Ankara Barosu Eğitim Merkezi

Kuçuradi, İ. ((1994). *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (1998a). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (1998b). *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2009). *İnsan haklarının felsefi temelleri*. Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Üçüncü Baskı.

Kuçuradi, İ. (2009). *Uludağ konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2011). *İnsan hakları: kavramları ve sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kunze, A. (2018). The gender wage gap in developed countries. *The Oxford handbook of women and the economy*,Oxford: Oxford University Press 369-394. 01.08.2023 tarihinde https://www.iza.org/publications/dp/10826/the-gender-wage-gap-in-developed-countries adresinden alındı.

Kuyurtar, E. (2003). Mutlak yoksulluğa ilişkin iki etik yaklaşım. *Yoksulluk Sempozyumu Kitabı*, *1*, 110-122.

Hilde, L. (2019). *What is feminist ethics?. An Invitation to Feminist Ethics* (2 b.). New York: Oxford University Press.

Lister, R. (2004). Poverty. Cambridge: Polity Press.

Lordoğlu, K. ve Özkaplan, N. (2003). *Çalışma iktisadı*. İstanbul: Der Yayınları.

Marshall, G. (2009). Demokrasi, sosyoloji sözlüğü. *Çev. Ed. Osman Akınbay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları*.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*.

Mengüşoglu, T. (1997). *Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji. Hakkında Düşünceler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Mengüşoğlu, T. (1988). *İnsan felsefesi* (Vol. 81). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Meriam-Webster Dictionary (2023). Gender. Erişim Tarihi: 20.09.2023, Web Sitesi: https://www.merriam-webster.com/dictionary/gender adresinden alındı.

Moroğlu, N. (2010), Türkiye'de kadının insan hakları, [Powerpoint Sunu], 30 Nisan 2010, Boğaziçi Üniversitesi. 03.08.2023 tarihinde https://www.slideserve.com/ora/t-rkiye-de-kadinin-insan-haklari-nazan-moroglu-ll-m-t-rk-niversiteli-kadinlar-dernegi-genel-baskani#google_vignette adresinden alındı.

Mourgeon, J. (1990). İnsan Hakları, Çev. Ayşen Emekçi-Alev Türker, İstanbul: İletişim Yayınları.

Nussbaum, M. (2011). Creating Capabilities: The Human Development Approach. Hindistan, *Belknap Press of Harvard University Press*, 69-101

Nussbaum, M. (1995) 'Human capabilities, female human beings', in M. Nussbaumand J. Glover (Eds.), *Women, cultureand development*. Oxford: Clarendon Press.

Ökten, Z., ve Kale, T. (2009). Türkiye'de bölgesel yoksulluğun yapısı ve yoksulluğa karşı politikalar. *Amme İdaresi Dergisi*, *42*(3), 59-91.

Özdemir, H. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinde erkeklik ve kadınlık algısı: Bir alan araştırması. *Asya Studies*, *4*(10), 90-107.

Özer, M. M. (2017). Ataerkil kapitalist çalışma yaşamından kadın tanıklıkları. *Çalışma ve Toplum, 3*(54), 1397-1424.

Özmen, Z. (2017). Türkiye'de Kadına Yönelik Sosyal Politikalar. *Anadolu International Conferece in Economics V*, Eskişehir, May 11-13 2017.

Öztürk, M.,ve Çetin, B. I. (2009). Dünya'da ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. *Journal of Yaşar University, 3*(1), 2661-2698.

Pearce, D. (1990). The feminization of poverty. *Journal for Peace and Justice Studies*, *2*(1), 1-20.

Saktanber, A. (2004). Gündelik Yaşamda Dinin Yeniden Keşfinin Bir 'Aracı' Olarak Kadınlar. İçinde, Gültekingil, M. ve Bora, T. (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık (Cilt 6). İstanbul: İletişim Yayınları, 813-817.

Savcı, B. (1980). İnsan Hakları Üzerine, Uluslararası Alanda," Norm-İlke" ler ve Türk İç Hukuku. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *35*(01), 7-18.

Saygılıgil, F. (2016). Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. Ankara: Dipnot Yayınları. Sayfa 10-15.

Scott, J.W. (2007) Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi, çev. Aykut Tunç Kılıç, İstanbul: Agora Kitaplığı s. 11-42.

Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Sen, A. (2008). The idea of justice. *Journal of human development*, *9*(3), 331-342.

Sen, A. (2014). *The globalization and development reader: Perspectives on developmentand global change*, *525*. New Jersey: Wiley-Blackwell.

Sen, A. K. (1997). From income inequality to economic inequality. *Southern Economic Journal*, *64*(2), 384-401.

Sen, A. K. (1999). Development as Freedom. US: Knopf Borzoi Books.

Seyyar A. (2005).*Sosyal Güvenlik Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Sezgin, D. (2015). Toplumsal cinsiyet perspektifinde sağlık ve tıbbileştirme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *18*(1), 153-186.

Sipahi, E.B. (2005). "Kentlileşme-Yabancılaşma Kıskacında Konya' da Kent Yoksulları", Türk Sosyal Bilimler Derneği, 9. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi.

Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19 'un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7* (5), s. 169-185.

Streeten, P. (1994). Poverty concepts and measurement. In R. Van der Hoeven ve A. Anker (Ed.), *Poverty monitoring: An international concern* (pp. 15-30). London: St. Martin's.

Suğur, S. (2009). Kadının İnsan Haklarına İlişkin Temel Yaklaşımlar. *GY Oğuz içinde, Toplumsal Yaşamda Kadın*, (s 137).

Suvari, M. Z. (2022). *İnsan hakları açısından kadının çalışma hakkı: Türkiye örneği üzerinden bir inceleme*, [Yüksek Lisans Tezi Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. 15.08.2023 tarihinde https://acikerisim.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/9299/10449264.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Şemşek, V. (2020). Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 4*(3), 191-200

Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu, *Mülkiye Dergisi,* 36 (4), 51-67.

Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, *36*(4), 51-67.

Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İletişim Yayınları.

Şerbetçi, G. (2014). "Türkiye'de Uygulanan Liberal Finansal Politikaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4(1): 93-116.

Şişman, Y. (1999) Ekonomik Faaliyetlerde Enformelleşme ve Türkiye'de Enformel Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlara Yönelik Sosyal Politikalar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Tarihçe, Erişim Tarihi: 15.08.2023http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu/sydtftarihce adresinden alındı.

Taflıoğlu, M. S. (2013). Liberalizm ve "İnsan Hakları" karşısında zayıflayan devlet egemenliği. *The Journal of Academic Social Science Studies.* Volume 6 Issue 1, p. 1347-1364

Taşğın, N.Ş. (2017). *"Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler"*. Ankara: Nika Yayın Evi.

Tatlılıoğlu, K. (2014). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015'in Genel Bir Değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2014*(3), 115-122.

Tekeli, Ş. (2020). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 7-46

The Council of the European Union (1984). Council Decision of 19 December 1984 on Specific Community Action to Combat Poverty. *Official Journal of the European Communities.*18.05.2023 tarihindehttps://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN adresinden alındı.

Tıraş, H. H. (2019). Türkiye için insani gelişmişlik göstergeleri. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 14*(1), 15-31.

Tıraş, H. H. ve Ağır, H. (2018, Nisan). İnsani gelişmişlik göstergeleri açısından İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerinin değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18*(35), 20-40.

Toksöz, G. (2012). Toplumda Kadın: İş Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Politikalar, Sosyal Dönüşüm, Biyoetik ve Kamu Politikaları Konferansı, Ankara.

Toksöz, G., Kızılırmak, B., ve Memiş, E. (2022). Türkiye'nin İnsani ve Toplumsal Cinsiyet Gelişmesindeki Durumu: İnişli-Çıkışlı Bir Yol. 13.07.2023 tarihinde https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2108 adresinde alındı.

Tomei, M. (2000). Home Work in selected Latin American Countries: A comparative Overview, In focus Programme, SEED, ILO, Erişim Tarihi: 14.7.2023, Web Sitesi:http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/--ifp_seed/docu ments/publication/wcms_117733.pdf, adresinden alındı.

Townsend, P. (1962). Meaning of poverty. *The British Journal of Sociology, 13(3)* 210-227.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living*. California: University of California.

TUİK (2020). İş Gücü İstatistikleri, Erişim Tarihi: 05.05.2023, Web Sitesi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2020-37484#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202020%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,%49%2C3%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.vetext=15%2D64%20ya%C5%9F%20grubunda%20i%C5

%9Fsizlik%20oran%C4%B1%20bir%20%C3%B6nceki%20y%C4%B1la%20g%C3%B6re,azal%C4%B1%C5%9Fla%20%15%2C4%20oldu.

Turgut, A. Ş. (2019). Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin toplumsal cinsiyet, kadının istihdamı ve kadın yoksulluğu açısından değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(38), 315-329.

Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 357-378.

TUSİAD. (2000). Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

TÜİK (2019). Haber bülteni. Erişim Tarihi: 13.7.2023 https://data. tuik. gov. Tr adresinden alındı.

TÜİK (2021). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. Erişim Tarihi: 20.09.2023, Web Sitesi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813 adresinden alındı.

TÜİK (2022). Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri.Erişim Tarihi: 20.09.2023,Web Sitesi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Poverty-and-Living-Conditions-Statistics-2022-49746 adresinden alındı.

TÜİK. (2022). İstatistiklerle Kadın, Erişim Tarihi: 15.07.2023, Web Sitesi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Kad%C4%B1n-2022-49668vedil=1, adresinden alındı.

Uçar, C. (2011). Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara. 07.08.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/2527/cerenucar.pdf adresinden alındı.

UN Women- ASAM (2018). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın Ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi. Erişim Tarihi: 11.12.2023, Web Sitesi:

https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/09/SGDD-Suriyeli-Kadinlarin-ihtiyac-analizi-2018.pdf adresinden alındı.

UNDP (2016). *Africa human development report 2016 accelerating gender equality and women's empowerment in Africa* (No. 267638). United Nations Development Programme (UNDP). Erişim Tarihi 10.11.2023 https://www.undp.org/publications/africa-human-development-report-2016 adresinden alındı.

UNDP (2020). Human Development Report 2020: Erişim Tarihi 10.11.2023 Web Sitesi: https://hdr.undp.org/content/human-development-report 2020?gad_source=1vegclid=CjwKCAiApuCrBhAuEiwA8VJ6JvH2It3GllaV7Ex eTwnNeami0UT36Tu3Dq5N3dXj1_1Tz6hdBdNDBoCI5kQAvD_BwEadresind en alındı.

UNDP. (1997). Human Development Report, New York: Oxford UniversityPress.

United Nations High Commissioner for Refugees. (2011). Convention and protocol relating to the status of refugees. 05.08.2023 tarihinde https://www.unhcr.org/en-us/3b66c2aa10 adresinden alındı.

Uyan Semerci, P. (2010). Dev ve cüce aynı yolda: Yoksulluk ve pozitif özgürlükler. P. Uyan Semerci, (der.), İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk (s. 1-20) içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Uyar Bozdağlıoğlu, E. Y. (2008) Türkiye'de işsizliğin özellikleri ve işsizlikle mücadele politikaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20 Adnan Menderes Üniversitesi

Ülkütaşır, M.Ş. (1967), "Türk Toplumunda Kadının Yeri", *Hayat Tarihi Mecmuası,1*(4), 46-49.

Wichterich, C. (2004). *Küreselleş[tiril]en Kadın: Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar,* Tunç Tayanç ve Füsun Tayanç (çev.) , Ankara: Türk Sosyal Bilimler Deneği Yayınları,

Wilkinson, R. ve Pickett, K. (2010). *The spirit level : Why equality is better for everyone*. London: Penguin Books.

World Bank (2023). Laborforceparticipation rate, female. Erişim Tarihi: 28.08.2023, Web Sitesi:https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS?end=2022vestart=1990adresinden alındı.

Yaman Öztürk M. (2010). "*Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emeği: 1980'lerden 2000'lere*", Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği (Türkiye Örneği), (der. Saniye Dedeoğlu), İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Yarar, B. (2015). Küresel yoksulluk içinde kadın yoksulluğu, küresel kadın hareketi içinde yoksulluk odaklı STK'lar," *Fe Dergi, 7* (1), 32-49.

Yıldırım Alp S., ve Özdemir A. (2013). Yapabilirlikten yoksunluk bağlamında Türkiye'de kadın yoksulluğu. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* Sayı: 2.

Yılmaz, M. (2004). "Darbeler ve İslamcılık", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık içinde (Der. Yasin Aktay), 6.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 632-639.

Zor, A. (2020). İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye, İBAD, 7, 38-52.https://doi.org/10.21733/ibad.665335

Zülfikar, B. Ş. (2010). *Yoksulluk ve yoksullukla mücadele yöntemleri: katılımcı bir yaklaşımla sosyal riski azaltma projesi'nin başarı değerlendirmesi Ankara ili örneği,* (Yayın No:265295).[Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep Bengisu ÖZKELLE

Eğitim

Derece	***Yıl***	***Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı***
Lisans	2018	Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi / Sosyal Hizmet Bölümü
Lise	2013	Necip Fazıl Kısakürek Anadolu Lisesi

İş/İstihdam Yıl Görev

Yıl	***Görev***
2019-	Sosyal Hizmet Uzmanı / Kadıköy Belediyesi- Sosyal Des. Hiz. Müdürlüğü